

Univerza
v Ljubljani
Fakulteta
*za gradbeništvo
in geodezijo*

*Janova 2
1000 Ljubljana, Slovenija
telefon (01) 47 68 500
faks (01) 42 50 681
fgg@fgg.uni-lj.si*

Visokošolski program Geodezija,
Smer za prostorsko informatiko

Kandidatka:

Simona Lavrič

Predlog ureditve Dole pri Litiji

Diplomska naloga št.: 198

Mentor:

doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek

Ljubljana, 21. 6. 2006

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana **SIMONA LAVRIČ** izjavljam, da sem avtorica diplomske naloge z naslovom:
»**PREDLOG UREDITVE NASELJA DOLE PRI LITJI**«.

Izjavljam, da se odpovedujem vsem materialnim pravicam iz dela za potrebe elektronske
separatoteke FGG.

Ljubljana, 9.6.2006

(podpis)

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem vsem, ki so mi kakorkoli pomagali pri izdelavi diplomske naloge, predvsem pa mentorici viš. pred. mag. Almi Zavodnik Lamovšek.

Posebej se zahvaljujem mojim staršem za strpnost, razumevanje in vzpodbudo pri celotnem študiju ter prijateljem za nasvete pri izdelavi naloge.

Hvala!

BIBLIOGRAFSKO-DOKUMENTACIJSKA STRAN Z IZVLEČKOM

UDK:	711.3 (043.2)
Avtor:	Simona Lavrič
Mentor:	viš. pred. mag. Alma Zavodnik Lamovšek
Naslov:	Predlog ureditve naselja Dole pri Litiji
Obseg in oprema:	130 str., 10 pregl., 91 sl.
Ključne besede:	podeželje, pristopi in načini urejanja podeželskega prostora, Dole pri Litiji

Izvleček

Diplomska naloga je sestavljena iz dveh delov; teoretičnega in praktičnega. Teoretični del predstavlja temeljne značilnosti podeželja in urejanje podeželskih naselij. Opredeljeni so pojmi podeželje, urbanizacija podeželja, tipologija, razvoj in ureditev podeželskih naselij. Opisani so predvsem pristopi urejanja, ter kriteriji in instrumenti za ureditev podeželskega prostora.

V aplikativnem delu je na podlagi teoretičnih izhodišč predstavljena možnost razvoja in ureditve naselja Dole pri Litiji. Kraj je podrobno predstavljen in umeščen v širši in ožji prostor. Ta del temelji na analizah in ureditvah območja Dole pri Litiji. Nazadnje je podan predlog razvoja in ureditve celotnega naselja Dole pri Litiji.

BIBLIOGRAPHIC-DOCUMENTALISTIC INFORMATIO

UDC:	711.3 (043.2)
Author:	Simona Lavrič
Supervisor:	Len. Lect. Usc. Alma Zavodnik Lamovšek
Title:	Proposal of Dole pri Litiji settlement development
Notes:	130p., 10 tab., 91 fig.
Key words:	countryside, accedes and maners of regulating countryside, Dole pri Litiji

Abstract

The diploma work contains two parts; theoretical and applied part. Theoretical part represent fundamental characteristics of rural space and regulation of country settlements. This part defines the terms like the country urbanization of the country, development and regulation of the country settlements. Alternative ways, criteria and instruments for regulating the rural space are presented.

Based on the theoretical starting-points, introduces us to the possible development and regulation of the settlement Dole pri Litiji in the applied part of the work. Place is detailed represent and invest in wider and nearer space. This part of this paper rests on different analyses of broader area and regulations of the Dole pri Litiji region. In the end suggestion for the regulation and development of the entire settlement, is given.

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Število prebivalcev in delež kmečkega ter mestnega prebivalstva RS v obdobju 1869-1991	22
Preglednica 2: Struktura rabe prostora v litijski občini (%)	56
Preglednica 3: Zemljiške kategorije po katastru za občino Litija	56
Preglednica 4: Razdelitev kmetij po socioloških tipih kmetij v občini Litija v letu 2002	57
Preglednica 5: PUP za Dole pri Litiji	64
Preglednica 6: Gibanje števila prebivalstva v KS Dole med leti 1869 in 2002	75
Preglednica 7: Delež prebivalstva KS Dole v občini Litija v %	75
Preglednica 8: Delež neaktivnega in aktivnega prebivalstva v KS Dole pri Litiji 1991	76
Preglednica 9: Starostna struktura prebivalcev KS Dole pri Litiji	76
Preglednica 10: Soci-ekonomska struktura kmetij in pomembnejši demografski kazalci za kmetije v KS Dole pri Litiji	101

KAZALO KART

Karta 1:	Obstoječa raba prostora	73
Karta 2:	Namembnost objektov	77
Karta 3:	Morfološka analiza	85
Karta 4:	Prometna analiza	87
Karta 5:	Vizualna analiza	93
Karta 6:	Predlog ureditve	123

KAZALO SLIK

Slika 1:	Tipična kulturna krajina v okolici Dol pri Litiji	3
Slika 2:	Podeželsko naselje	7
Slika 3:	Urejen mešani gozd	10
Slika 4:	Stara hiša	14
Slika 5:	Stara hiša z zelenjem	15
Slika 6,7:	Sodobni hiši	16
Slika 8:	Gručasto naselje Majšperk	30
Slika 9:	Vrstno naselje Medvode	31
Slika 10:	Obcestno naselje	32
Slika 11:	Arja vas – obcestno naselje	32
Slika 12:	Centralno naselje Višnja Gora	33
Slika 13:	Razloženo naselje	33
Slika 14:	Samotna kmetija	34
Slika 15:	Delitev predalpske regije	53
Slika 16:	Dolenjsko hribovje ob Savi z delitvijo na pokrajinske enote	53
Slika 17:	Hribovje pod Kumom	54
Slika 18,19:	Mesto Litija v preteklosti	55
Slika 20:	Lega občine Litija v SLO	58
Slika 21:	Delitev občine na KS	58
Slika 22:	Dole pri Litiji leta 1909	59
Slika 23:	Franciscejski kataster za naselje Dole pri Litiji, včasih Mariathal	60
Slika 24:	Cerkev na Gornjih Jelenjih	62
Slika 25:	Naselje Dole pri Litiji	63
Slika 26:	Priprava drv za kopo ali za kurjavo	68
Slika 27,28:	Slap Bena	69
Slika 29:	Srnjad na travniku ob cesti	70
Slika 30, 31:	Naselji v KS Dole pri Litiji	71
Slika 32:	Naselje Dole	71
Slika 33:	Travnik v spodnjem delu naselja Dole	72
Slika 34:	Stara Fakinova hiša	79
Slika 35:	Stara Belentačeva hiša (zapuščena)	79
Slika 36:	Obnovljena Novakova hiša	79
Slika 37:	Stara Vrtačnikova hiša (danes kot pomožni industrijski objekt)	79
Slika 38-40:	Kozolci toplarji na območju KS Dole	80
Slika 41:	Zdravstveni dom v prostorih stanovanjskega bloka	80
Slika 42:	Pogled na območje obrtnih zgradb	80
Slika 43:	Župnišče ob cerkvi	81
Slika 44:	Cerkev Marijevnebovzete	81
Slika 45:	Mrliška vežica	81
Slika 46:	Nova osnovna šola	81
Slika 47:	Gasilski dom	81
Slika 48:	Prodajni center Dole	81
Slika 49:	Stara osnovna šola na križišču	82
Slika 50:	Sedež zadruga za razvoj podeželja – Jarina	82

Slika 51:	Sedež krajevne skupnosti	82
Slika 52:	Nova pošta	82
Slika 53:	Podjetje Rotal	83
Slika 54:	Kovinarska Dole	83
Slika 55:	Dolka	83
Slika 56:	Bivša Kmetijska zadruga Dole	83
Slika 57:	Vstop v naselje Dole	92
Slika 58:	Cerkev-prostorska dominanta	92
Slika 59:	Pogled na notranjski Snežnik	92
Slika 60:	Pogled na dolenski Trdinov vrh	92
Slika 61:	Kum – Zasavski Triglav	95
Slika 62:	Vhod v cerkev Marijevnebovzete	96
Slika 63:	Obnovljena poslikava oken	96
Slika 64,65:	Stranska oltarja v cerkvi Marijevnebovzete	97
Slika 66:	Pogled na kor	97
Slika 67:	Glavni oltar v cerkvi	97
Slika 68:	Valvasorjev dvorec v Zavrhu	98
Slika 69:	Kopa v notranjosti	102
Slika 70:	Okrepčevalnica v spodnjem delu smučišča Hlače	105
Slika 71:	Neuporabna mrliška vežica	107
Slika 72:	Klanec do trgovine	107
Slika 73:	Razpadajoči obrtni objekti	107
Slika 74:	Prenove potrebna Fakinova hiša	107
Slika 75:	Neurejena okolica ob cesti pri Kovinarski	108
Slika 76:	Kapelica ob cerkvi v križišču	108
Slika 77:	Kapelica	108
Slika 78:	Kapelica	109
Slika 79:	Čebelnjak v vasi Sedeže	109
Slika 80,81:	Lepi jeglič in kranjska lilija	113
Slika 82,83:	Bivak	114
Slika 84:	Kopa	116
Slika 85 :	Zemljevid oglarske poti s posameznimi postojankami	117
Slika 86:	Lovska koča Dole	117
Slika 87:	Smerokaz po oglarski poti	118
Slika 88:	Slap v zgornjem delu	118
Slika 89:	Borje	119
Slika 90:	Kmečki turizem Krjan	119
Slika 91:	Valvasorjev dvorec v Zavrhu	120

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
1.1	Cilji in namen naloge	1
1.2	Struktura naloge	2
2	PODEŽELSKI PROSTOR	3
2.1	Opredelitev pojmov in funkcije podeželja	3
2.1.1	Podeželje	3
2.1.2	Naselje	5
2.1.3	Podeželsko naselje	6
2.1.4	Funkcije podeželja	7
2.2	Značilnosti in razvoj podeželja	12
2.2.1	Značilnosti podeželja	12
2.2.2	Razvoj podeželja	16
2.2.3	Urbanizacija podeželja	20
2.2.4	Dejavnosti na podeželju	25
2.2.5	Možnosti razvoja podeželja v Sloveniji	28
2.3	Tipologija podeželskih naselij	30
2.3.1	Tip gručaste vasi	30
2.3.2	Tip vrstne vasi	31
2.3.3	Tip središčne vasi	32
2.3.4	Tip razloženega naselja	33
2.3.5	Tip samotne kmetije	34
3	UREJANJE PODEŽELSKEGA PROSTORA	34
3.1	Opredelitev pojmov	34
3.1.1	Prostorsko planiranje	34
3.1.2	Planiranje podeželja	35
3.2	Cilji urejanja podeželskega prostora	36
3.3	Metodologija urejanja podeželskega prostora	37
3.3.1	Analiza obstoječega stanja in trendov	37
3.3.2	Opredelitev ciljev razvoja podeželskega prostora	38
3.3.3	Izdelava variant razvoja podeželskega prostora	39
3.3.4	Oblikovanje kriterijev za izbor najustreznejše variante	40
3.3.5	Izbor variante in priprava predloga razvoja podeželskega prostora	43
3.4	Ukrepi za urejanje podeželskega prostora	46
3.5	Pregled zakonodaje s področja urejanja prostora	48
3.5.1	Zgodovina slovenske zakonodaje na področju urejanja prostora	49
4	PREDLOG UREDITVE NASELJA DOLE PRI LITJI	53
4.1	Lega v širšem prostoru	53
4.1.1	Predstavitev občine Litija	55

4.2	Lega v ožjem prostoru	58
4.2.1	Dole pri Litiji od prazgodovine do danes	59
4.3	Krajevna skupnost Dole pri Litiji	63
4.3.1	Analiza prostorsko ureditvenih pogojev	63
4.3.2	Življenjski prostor	66
4.3.3	Naselitveni prostor	70
4.3.4	Kulturni prostor	95
4.3.5	Delovni prostor	99
4.3.6	Družbeni prostor	103
4.4	Predlog ureditve naselja Dole pri Litiji	106
4.4.1	Temeljna izhodišča in razvojni cilji	106
4.4.2	Problemi in kvalitete v prostoru	106
4.4.3	Razvojna strategija Krajevne skupnosti Dole pri Litiji	111
4.4.4	Predlog ureditve	120
5	ZAKLJUČEK	127
	VIRI	129

---

1 UVOD

Podeželje je še vedno najbolj razširjena pokrajinska zvrst, ki jo je ponekod spodrinila urbanizirana pokrajina. Podeželje je naše osnovno zaledje, območje najrazličnejših rekreacijskih panog in pokrajina s specifičnimi in obenem zelo kompleksnimi problemi, ki terjajo poseben pristop (Vrišer, 1978).

Eden od najpomembnejših problemov je praznjenje slovenskega podeželja, ki ima za posledico propadanje vasi. S tem se izgublja veliko kulturne in naravne dediščine, pomembne za identiteto slovenskega naroda. Pod vplivom mestnih vzorov izginja tipična podoba številnih vasi. Vasi izgubljajo svoj obraz in dušo. Življenje na vasi pa zaradi teh vzrokov postaja nepriljavno. Podeželje so začeli izkoriščati meščani za svoj počitek in rekreacijo.

Predvsem nepodeželski prebivalci odkrivajo na podeželju njegove prednosti in kvalitete. Pozornost do podeželja je odvisna od razvitosti dežele. Premožni meščani se selijo na deželo ali pa si tam omislijo sekundarno bivališče, kar pomeni da so ob koncu tedna mesta prazna. Ljudje želijo preživljati prosti čas na podeželju, zunaj mestnega vrveža in v ekološko prijaznejšem okolju.

Zaradi vplivov mestnega načina življenja je potrebno podeželski prostor ustrezno varovati in ohranjati njeno kulturno dediščino, tradicionalno grajeno strukturo in druge ohranjene dejavnosti značilne za podeželje. Prav to je vzrok, da je potrebno podeželski prostor urediti in ga razviti tako, da upoštevamo tradicionalen in hkrati tudi sodoben način življenja na vasi. Ureditev vasi oziroma razvojne dejavnosti morajo biti usklajene s potrebami prebivalstva, z naravnimi in ekonomskimi možnostmi ter kvalitetami in omejitvami fizičnega in kulturnega okolja.

V tem diplomskem delu smo se ukvarjali z razvojem podeželja ter prenovo in ureditvijo podeželskega naselja, na primeru Dol pri Litiji. V nalogi je večji del posvečen urejanju naselja, saj se bodo le tako izkoristili prostorski potenciali, ki so na razpolago na območju Dol pri Litiji.

1.1 Cilji in namen naloge

Cilji naloge so:

- ureditev in razvoj naselja Dole pri Litiji,
  - ohranitev in varstvo kulturne dediščine, ki lahko pomeni osnovo za razvoj turizma,
  - izboljšanje videza naselja,
  - razvoj novih družbenih dejavnosti,
-

- razvoj novih delovnih mest,
- oblikovanje kvalitetnejšega življenja na vasi,
- vzdrževanje tistih elementov, ki podeželju dajejo prednost pred mestnim življenjem (mir, povezanost z naravo,...).

1.2 Struktura naloge

Diplomska naloga je sestavljena iz dveh delov; teoretičnega in aplikativnega. Teoretično je prikazano urejanje podeželskih naselij in aplicirano na primeru naselja Dole pri Litiji.

Teoretični del predstavlja temeljne značilnosti podeželja in urejanje podeželskih naselij. Opredeljeni so pojmi podeželje, urbanizacija podeželja, tipologija, razvoj in ureditev naselij. Opisani so predvsem pristopi urejanja, ter kriteriji in instrumenti za ureditev podeželskega prostora.

V aplikativnem delu je na podlagi teoretičnih izhodišč predstavljena možnost razvoja in ureditve naselja Dole pri Litiji. Kraj je podrobno predstavljen in umeščen v širši in ožji prostor. Ta del temelji na analizah in ureditvah izbranega območja. Nazadnje je podan predlog razvoja in ureditve celotnega naselja. Rezultati celotnega dela so podrobno predstavljeni v treh vsebinskih sklopih: ureditev grajene infrastrukture, prometna ureditev in ureditev zelenih površin. Omenjeni sklopi so prikazani v pisni obliki in ilustrativno opremljeni z kartografskim in drugim materialom. Vsebovani podatki so rezultat zbiranja statističnih podatkov in podatkov pridobljenih na terenu. Geodetski podlagi za prikaz teh podatkov sta TTN-temeljni topografski načrt in DKN-digitalni katastrski načrt v merilu 1:5000. Pri izdelavi naloge sem uporabila ustrezno programsko opremo: Microsoft Word in Auto CAD.

2 PODEŽELSKI PROSTOR

2.1 Opredelitev pojmov in funkcije podeželja

Podeželje je prostor med mestom in divjino, območje z veliko vegetacije in malo pozidanega, prostor, kjer čas teče počasneje kot v mestih (Vrišer,1978). Najpomembnejši podeželski dejavnosti sta kmetijstvo in gozdarstvo. To sta prav gotovo največja uporabnika in najpomembnejša oblikovalca vsake pokrajine. Od kmetijstva, naše primarne dejavnosti je odvisna proizvodnja živil in s tem naš obstoj, obrambna sposobnost in proizvodnja številnih industrijskih panog. Podeželje je naše osnovno zaledje in območje najrazličnejših rekreacijskih panog. Če bo urbanizacija še dalje napredovala s takšnimi hitrimi koraki ter ohranjala svoj, pogosto odljudeni in nezdravi značaj, bo podeželje čedalje bolj dragocen prostor, privlačen za bivanje in delovanje, socialno bolj zdrav kot mesto, skratka prostor prihodnosti.

Slika1: Tipična kulturna krajina v okolici Dol pri Litiji
(Foto: Gradivo učencev OŠ Dole, 2005)

2.1.1 Podeželje

Podeželje je dokaj nejasen pojem, ki označuje območja zunaj mest, katerih značilne poteze so manjša gostota poselitve, prevlada, kmetijske in gozdarske dejavnosti v pokrajinski podobi (čeprav to še ne pomeni prevlade kmečkega prebivalstva in prevladujoče vloge kmetijstva in gozdarstva v bruto domačem proizvodu določenega območja), navezanosti precejšnjega dela nekmetijskih dejavnosti na kmetijsko pridelavo in kmečko prebivalstvo, počasnejša prebivalstvena rast in/ali zaradi poudarjenega izseljevanja celo upadanje števila prebivalcev, preprostejša socialna slojevitost, tesnejše zveze med ljudmi, večja tradicionalnost in praviloma manjša naselja z nižjimi stopnjami centralnosti.

Podeželje je že pred globalizacijo postalo dragocen prostor za bivanje, delo in rekreacijo, ki je okoljsko in socialno praviloma bolj zdrav kot tisti v mestu. Izraz podeželje je nastal iz besede *dežela*, ta pa iz starejšega izraza *držela*, kar je ohranjeno pri starejših prekmurskih piscih in je besedotvorna različica od *država*, izpeljanke iz glagola *držati*. Sopomenki sta ruralni prostor in zunajmestni prostor. (Kladnik, 1999).

Podeželje, agrarni prostor oziroma ruralni prostor so pojmi, s katerimi označujemo območja, za katera so značilna tesna povezanost prebivalstva s kmetijskimi oziroma gozdarskimi dejavnostmi. Prav povezanost z zemljo je temelj njihove specifične identitete, ki se ohranja kljub izenačevanju ostalih življenjskih pogojev s pogoji življenja v mestih (Gabrijelčič, 2002).

Podeželje imenujemo tudi agrarni ali ruralni pas. To je prostor oziroma območje krajine, ki obkroža mesta in jih med seboj ločuje. Podeželje je sestavljeno iz kmetij in parkov, ki so lahko v privatni ali v javni (mestni) lasti. Podeželje predstavljajo območja, za katera je značilna povezanost prebivalstva s kmetijstvom in gozdarstvom, ne glede na to, ali sta ti dve dejavnosti njihov edini izvor dohodka. Povezanost z rabo tal jim daje tudi lastno identiteto, ki je nikakor ne moremo enačiti z identiteto urbanih območij, tudi če je dosežena enakovrednost življenjskih razmer v primerjavi z urbanih območji (Gabrijelčič, 2002).

Naj navedemo še nekaj definicij:

- Podeželje je prostor, ki je nasprotje urbanemu prostoru in območje izven mest (Marinko, 1978).
  - Podeželje je območje med velikimi mestnimi aglomeracijami oziroma urbanih celotami. Je območje ekstenzivne rabe prostora v nasprotju z intenzivno rabo, pri kateri prevladujejo urbani elementi. Kot je znano so vlaganja v infrastrukturo na podeželju neprimerno manjša kot v urbanem prostoru. (Klemenčič, 1982).
  - Podeželje je vsak del pokrajine, kjer prevladujejo vasi in podeželska mesta, njive, travniki, pašniki, gozdovi, hoste in vode. Kljub raznolikosti oblik je osnovna značilnost različnih skupin podeželskega prebivalstva v nasprotju z mestnim v njihovih tesnejših medsebojnih odnosih in v neposrednem odnosu do zemlje (Mayer, 1964).
  - Podeželje je območje naseljevanja prebivalstva in razvijanja nekaterih industrijskih dejavnosti, območje infrastrukturnih omrežij, zato ne govorimo le o vaseh temveč tudi o podeželskih naseljih, kot so tržna, rudarska, industrijska, obrtna, prometna in turistična naselja (Vrišer, 1982).
-

2.1.2 Naselje

Naselje je območje, ki obsega zemljišča pozidana s stanovanjskimi in drugimi stavbami ter gradbeno inženirskimi objekti in javnimi površinami. Naselje tvori skupina najmanj desetih stanovanjskih stavb. Naselja se med seboj razlikujejo po funkciji in vlogi v omrežju naselij ter velikosti, urbanistični ureditvi in arhitekturi. Na podlagi fizionomskih, morfoloških in funkcijskih meril in kazalcev se naselja razvršča v urbana naselja, podeželska - ruralna naselja ter naselja sekundarnega pomena (turistična in počitniška naselja), (Gabrijelčič, 2004).

Kriteriji, ki jih je potrebno upoštevati pri delitvi naselij na urbana – mestna in ruralna – podeželska so:

- število prebivalcev,
- velikost naselja,
- gostota pozidanosti,
- število in raznovrstnost dejavnosti,
- število in struktura delovnih mest,
- funkcija naselij,
- stopnja izobrazbe,
- stopnja urbanizacije.

Urbano-mestno naselje

To so velika, večja in manjša mesta ter druga urbana naselja. V urbanem naselju so storitvene, oskrbne in druge dejavnosti, ki oskrbujejo prebivalce, ki prebivajo v naselju. Mesto je urbano naselje, ki je gospodarsko, družbeno, kulturno središče širšega območja. Ima več kot 3.000 prebivalcev, urbanistične ter arhitektonske značilnosti, ki ga ločijo od drugih naselij. Povprečna gostota prebivalcev na pretežno stanovanjskih površinah je večja od 30 preb/ha. V naseljih ali delih naselij, ki imajo urbano funkcijo, ni primerna gradnja novih objektov za kmetijske namene. V jedru naselja, ki se varuje kot urbanistična ali arhitektonska dediščina, je dovoljena poleg nujnih vzdrževalnih del še namestitve novih kulturnih, storitvenih in obrtnih programov, ki nimajo negativnih vplivov na prostor. Primerna je gradnja objektov in naprav, ki služijo skupnim urbanim potrebam prebivalcev celotnega naselja ali večjemu številu naselij.

Ruralno-podeželsko naselje

So naselja za katera je značilna prevlada kmetijske dejavnosti. Pojmi kot so kmetija, zaselek, vas predstavljajo ruralna naselja. V naseljih s prevladujočo kmetijsko funkcijo je potrebno vse nove posege v prostor podrežati kmetijski organizaciji prostora. Kmetijstvo je primarna dejavnost, druge dejavnosti pa nimajo večjega pomena v ruralnih naseljih. Gradnja novih

---

objektov za potrebe kmetijske proizvodnje je mogoča v okviru obstoječih kmečkih domov ali kot novogradnja.

Naselje sekundarnega pomena

Obmorska ali hribovita območja, dobro opremljena s turistično infrastrukturo, povzročajo kmetijsko emigracijo mladih ljudi ter pogosto rušijo obstoječi agrarni produkcijski temelj in tradicionalni poselitveni vzorec. Obstoječa naselja so s svojo arhitekturo in kvalitetnim ambientom pomemben del turistične ponudbe.

➤ Turistična naselja

So območja z razvito turistično infrastrukturo ter drugimi vsebinami, ki so pomembne za oblikovanje turistične ponudbe. To so naselja, v katerih število turistov presega 50 % števila stalnih prebivalcev naselja v času enega meseca v obdobju največjega turističnega obiska.

➤ Območja počitniških hiš

Se načrtujejo v ambientalno privlačnih naravnih okoljih kot strnjena območja. Na teh območjih se podpira razvoj turizma ter druge pristočasne dejavnosti. Spreminjanje namembnosti starih zgradb v počitniške hiše v ogroženih naseljih je treba načrtovati skladno s celovitim razvojem širšega območja, z razvojem turizma in drugih pristočasnih dejavnosti.

2.1.3 Podeželsko naselje

Je naselje na podeželju, praviloma manjše od mestnega naselja in z nižjo stopnjo opremljenosti. Prvotno je bilo podeželsko naselje kmečka vas, v novejšem času pa je predvsem vas, ki jo je zajel proces deagrarizacije, a še nima mestnega značaja in se še ni strnila v urbano aglomeracijo.

K podeželskim naseljem prištevamo kmečka naselja, ki so nastala v bližini obdelovalnih površin, različne sezonske in občasne naselbine kmetijskega in nekmetijskega značaja ter čedalje večjo skupino nekmečkih naselij, ki jih ne moremo uvrstiti niti med vasi niti med mesta (spalna naselja) in jih iz zadrege pogosto imenujemo *mešana (prehodna) naselja*. Podeželska naselja so pomembna jedra prostorske organizacije in predstavljajo eno izmed bistvenih prvin v identiteti kulturne krajine. (Kladnik, 1999).

Med podeželskimi naselji so svoj čas tvorila kmečka naselja prevladujočo obliko. Med kmečka naselja lahko uvrščamo samotne kmetije, razložena naselja in strnjena naselja. Med strnjena naselja pa spadajo zaselki in vasi. Zaselek ima manjše število stavb oziroma domačij, ki tvorijo povezano strukturo, vas pa je največja skupina naselij kot poselitvenih enot. (Vrišer, 1978).

Vas je podeželsko, strnjeno naselje agrarnega izvora, navadno manjše od mesta in brez pomembnejših središčnih ter upravnih funkcij, dejavnosti in ustanov. Zanj so značilne sorazmerno tesne socialne vezi med prebivalci. Tipične vaške naselbine najdemo le še v manj razvitih deželah in ponekod v prometno odmaknjenih predelih razvitega dela sveta. V novejšem času se v razvitih deželah značaj vaških naselbin zaradi urbanizacije, množičnega zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih in izgradnje sodobnega prometnega omrežja z javnim in osebnim prevozom hitro spreminja. Vasi v bistvu nezadržno in nepovratno izgubljajo izvirne značilnosti. Postajajo spalna naselja zaposlenih in šolajočih dnevnih migrantov v bližnjih mestih in njihovi okolici, hkrati pa kmetijsko dejavnost izpodrivajo obrtne in storitvene dejavnosti, pa tudi drobna industrija. (Kladnik, 1999).

Slika 2: Podeželsko naselje
(Foto: Gradivo učencev OŠ Dole, 2005)

Glede na prostorsko ureditev, z upoštevanjem tipov poljske razdelitve, delimo vasi na tipe: gručaste vasi, vrstne vasi, središčne vasi razloženega naselja in samotne kmetije.

2.1.4 Funkcije podeželja

Med temeljne funkcije podeželskega prostora lahko štejemo (Buchwald/Engelhart, 1980):

- bivalni in delovni prostor podeželskega prebivalstva,
  - lokacije za pridelavo življenjsko pomembnih prehranskih dobrin in surovin (posebno kmetijski in gozdni proizvodi),
  - lokacije podeželske obrti in decentralizirane industrije,
  - rezervni prostor za širitev naselij, industrije, prometa, pa tudi za opremo različne vrste infrastrukture,
  - prostor za prosti čas in počitek za podeželsko in mestno prebivalstvo,
-

- ekološki izravnalni prostor z varovalnim učinkom na naravne temeljne dobrine (resurse), kot so zrak, voda, rastlinski in živalski svet, pa tudi za ljudi.

Funkcije podeželja (Kladnik 1999):

- **bivanje** (različni tipi vaških naselij – počitniška bivališča),
- **dela** (predvsem kmetovanje, obrt in tudi industrija),
- **rekreacija** (vrtnarstvo, lov, ribolov, smučanje, planinarjenje ter druge oblike telesne dejavnosti),
- **turizem** (izletništvo, kmečki turizem, turistična središča, letovišča, zdravilišča),
- **promet** (zlasti tranzitni)

in druge svojevrstne funkcije (infrastrukturne, komunalne, varovalne, okoljske, estetske, strateške, obrambne), ki se v primerjavi s tistimi v mestih praviloma medsebojno izraziteje prepletajo.

V podeželskem prostoru imamo določene razvojne potenciale (Prosen, 1993):

- prebivalstvo,
- naselja,
- kmetijska raba,
- gozdna raba,
- vodno gospodarstvo,
- turizem,
- ekološki potencial.

Našteti potenciali so temelj za postavitve ciljev celostnega razvoja in razvojnih možnosti podeželja nasploh. Uveljavljeno je spoznanje, da je podeželski prostor pomemben za razvoj celotne družbe in njenega gospodarstva, in ne zgolj za primarne dejavnosti (kmetijstvo, gospodarstvo,...). Gre za večfunkcionalno vlogo in rabo tega prostora. Ta večfunkcionalna raba podeželskega prostora pa prinaša okolju precej težav. Odpravljati jih je mogoče s pravilnim planskih prijemom na različnih ravneh planiranja, ob upoštevanju potreb razvoja vseh dejavnosti, ki so soodvisne med seboj in sestavljajo podeželje kot celoto. (Prosen, 1993).

Prebivalstvo in naselja na podeželju

Slovenija ima zelo razpršeno poselitev, saj šteje približno 6000 naselij. Po podatkih Zavoda za statistiko iz leta 2002, naj bi v mestnih naseljih bivalo 370.932 gospodinjstev, v nemestnih pa 313.915 gospodinjstev. Skoraj polovica slovenskega prebivalstva živi na podeželju, kljub temu pa imamo po podatkih iz leta 1991 samo 7,6% kmečkega prebivalstva.

Na velike razlike v gostoti poselitve, ki je v območjih z omejenimi dejavniki izrazito nižja, vpliva poleg naravnih razmer pomanjkanje večjih urbanih centrov. To se kaže predvsem v gorsko višinskem območju. Zaradi večjega deleža gozdov in nerodovitnega sveta živi tu na kvadratni kilometer kar petkrat manj prebivalcev kot je slovensko povprečje in kar petnajstkrat manj kot v nižinskem območju.

Kmetijska raba

Vse manj ljudi, ki živijo na podeželju se ukvarja s kmetovanjem ali pa je kmetovanje le njihova dopolnilna dejavnost. Kako nagel je proces ukinjanja delovnih mest v kmetijstvu nam pove podatek, da je bilo še leta 1970 v Evropi okoli 13,5% aktivnih prebivalcev zaposlenih v kmetijstvu. To število se je v letu 1992 prepolovilo na vsega 6%, v letu 2010 pa pričakujemo le še 3% zaposlenih v tej dejavnosti (Prosen, 1993).

Naravne razmere za kmetovanje v Sloveniji niso najbolj ugodne. Problem je kakovost zemlje, saj pri nas prevladuje hribovit svet. Z okrog 13 a orne zemlje na prebivalca smo na predzadnjem mestu v Evropi. Najboljšo zemljo v ravninah pa zaradi nesmotrne urbanizacije še kar naprej izgubljam.

Cilji kmetijstva na podeželju so naslednji (Barbič, 1991):

- povsem izenačiti pogoje kmetovanja za družbeni in zasebni sektor kmetijstva,
- izboljšati dohodek kmečkega prebivalstva in povečati kvaliteto njihovega življenja,
- izboljšati izrabo kmetijskih zemljišč do ekonomsko in ekološko optimalne meje,
- obseg in strukturo proizvodnje uskladiti s tržnimi možnostmi in povečati konkurenčnost,
- povečati izvoz visoko kvalitetnih proizvodov,
- ohraniti poseljenost hribovskega prostora in kulturno krajino ob vzdrževanju ekološkega ravnovesja,
- izboljšati agrarno strukturo.

Gozdna raba

Splošni cilj gozdnega gospodarjenja je gospodarno izkoriščanje vseh proizvodnih možnosti za maksimalno gozdno proizvodnjo, ob upoštevanju neproizvodnih funkcij gozda. Tak etični odnos gozdarstvo uresničuje s sistemom gozdarskega načrtovanja, z reševanjem gozdarskih, ekoloških in drugih družbenih problemov, v katere je gozd posredno ali neposredno vključen (Barbič, 1991).

Slika 3: Urejen mešani gozd
(Foto: Gradivo učencev OŠ Dole, 2005)

Gozd je del kmetije. Gozdarstvo je doslej že veliko naredilo za obstanek in razvoj hribovskih kmetij in podeželja. Naraščanje gozdnih površin v hribovskih območjih in njihovo zmanjševanje v nižinskih, urbanih delih ruši prostorsko, funkcionalno, proizvodno in krajinsko ravnotežje in daje deželi videz enolične, vse manj kulturne stabilne krajine. Gozd ni le naša nacionalna dobrina, temveč pogoj za naš nacionalni obstoj.

Vrednost gozdov se kaže skozi njihove funkcije (Barbič, 1991):

- ekološke funkcije (varovalna, hidrološka, klimatska, biotopska),
- socialne funkcije (zaščitna, rekreacijska, estetska, poučna, raziskovalna, obrambna, dediščinska),
- proizvodne funkcije (les, hrana za ljudi in živali, drugi gozdni proizvodi).

Vodno gospodarstvo

Vodo kot naravno dobrino varujemo zaradi njene nenadomestljivosti in splošnih potreb. Varstvo pred škodljivim delovanjem voda, skrb za njeno čistost, zagotavljanje pitne ali tehnološke vode in varovanje naravnega in življenjskega okolja so osnovne doktrine delovanja vodnega gospodarstva. Vodnogospodarski vidiki pri razvojnih problemih podeželja tako izhajajo iz osnovnih pojmov vodnega gospodarstva.

Vloga vode pred industrijskim razvojem je bila naravno in uravnoreženo povezana s podeželjem, saj številnih velikih mest in industrije še ni bilo. Kjer je bilo dovolj vode je bilo tudi solidno življenje, zato so naselja nastajala ob vodah.

Z razvojem industrije, rastjo prebivalcev in širjenjem naselij so se tudi potrebe po rabi in izrabi vodnih količin in vodnih moči spremenile. Graditi so se začeli hidroenergetski objekti, sistemi za zagotavljanje pitne vode in tehnološke vode so postali nuja tudi v manjših naseljih (Kovačič, 1995).

Turizem

Je heterogen gospodarski, družbeni, prostorski in politični pojav, ki ima pozitivne in negativne vplive na podeželske skupnosti, kmete in njihovo okolje. Med pozitivne ekološke vplive na podeželju štejemo ohranjanje krajine, saj zaslužki od turizma omogočajo zaščito naravnega okolja, hkrati pa se lokalno prebivalstvo šele ob razvoju turizma prične zavedati vrednosti neokrnjene narave. Med negativne vplive turizma na okolje pa sodijo uničevanje vegetacije (nabiranje rastlin, požari, poseki, odlagališča smeti), onesnaževanje kakovostne pitne vode in zraka ter vznemirjanje živalskega sveta.

Razcvet ruralnega turizma se je pri nas pojavil s krizo v kmetijstvu. Ker kmetijstvo ni moglo biti več edini dejavnik razvoja podeželja, so se začele razvijati druge dejavnosti. Med največje dopolnilne dejavnosti spada kmečki turizem (stacionarni, izletniški, kmetije odprtih vrat, kampi) in druge oblike podeželskega turizma (ribolov, jahanje, golf, kolesarjenje, popotništvo, rafting, vinske ceste, gozdne poti), (Kovačič, 1995).

Ekološki potencial

Pojem ekologija je povezan s človekovo dejavnostjo na različnih področjih, kjer se razvijajo nova področja dela (ekološka tehnologija, ekološko načrtovanje mest in krajine, ekološka etika,...). Ljudje spreminjamo okolje zaradi želje in potreb, s tem pa spreminjamo življenjske okoliščine, potrebne za rast rastlin in življenje živali. Krčimo gozdove, z jezovi umirjamo reke, z onesnaževanjem zraka spreminjamo podnebne razmere kraja, uničujemo tla in vodo, z lovom in zastrupljanjem iztrebljamo vrste rastlin in živali. Z razvojem tehnologije postajajo spremembe čedalje hitrejše in obsežnejše (Prosen, 1993).

Ohranjanje podeželja in varovanje naravnih virov je opredeljeno kot prioriteta večine razvitih držav. Za varstvo okolja je potrebno zagotoviti vrsto ukrepov za izboljšanje stanja. Razvoj podeželja in kmetijstva sloni na ekoloških ukrepih (ekološka pridelava hrane, zasaditve, ozelenitve, ustvarjanje biotopov, gradnja zelenih rekreacijskih površin, prenova in sanacija podeželskih naselij,...) in sicer z velikim poudarkom na pomenu čistega okolja v podeželskem prostoru.

2.2 Značilnosti in razvoj podeželja

Pod pojmom podeželje si ponavadi predstavljamo idilično nepokvarjeno pokrajino, čist zrak, prijetno okolje, prijazne ljudi, pa še marsikaj drugega. Zelo težko bi našli prostor ali mesto v Sloveniji, ki bi v celoti ustrezal tej predstavi.

2.2.1 Značilnosti podeželja

Podeželje je pokrajina v kateri človek gospodari (ali pa bi vsaj moral) usklajeno z naravnimi in biološkimi procesi, tudi v sozvočju z njihovimi avtohtonimi rastlinskimi in živalskimi vrstami.

Številne definicije podeželja govorijo o gospodarski enoti, o prebivališču agrarnega prebivalstva, o socialni skupnosti, o skupku kmečkih gospodarstev in o pretežno monofunkcionalni dejavnosti. Na podeželju je najpomembnejši gospodarski interes – obdelovanje zemlje. Osnovni motiv dela na podeželju je preživetje.

Značilnosti podeželja v primerjavi z mestom (Drozg 1995):

- oblika zgradb je manjša in skromnejša,
  - število zgradb je manjše,
  - površine namenjene pozidavi niso velike in niso v sklopu,
  - gradnja je bolj razpršena oz. razdrobljena, nestrnjena,
  - poselitev je gručasta,
  - ulice oz poti so ožje,
  - gostota prebivalcev je manjša,
  - središče vasi je skromnejše, nerazkošno,
  - dinamika, intenzivnost in raznovrstnost je manjša,
  - skupina ljudi se imenuje skupnost,
  - veliko je možnosti za turistične aktivnosti in aktivnosti prostega časa,
  - oddaljenost od hrupa, hitrosti in tekmovanja,
  - pestra pokrajinska struktura,
  - usklajenost med krajino in naseljem,
  - bivanje v naravnem okolju s pristnimi medčloveškimi odnosi,
  - velika pestrost rastlinskega in živalskega sveta.
-

Pozitivni učinki mesta na podeželje:

- večja možnost za zaslužek,
- izobrazbena raven je boljša,
- lažnejše življenje,
- poleg zaposlitve možnost dopolnilne dejavnosti.

Negativni učinki mesta na podeželje:

- običaji in šege počasi izginjajo,
- tradicionalna oblika stavbnega fonda propada,
- degradacija prostora se povečuje (nepremišljeno izkoriščanje naravnih virov, nepravilno ravnanje z odpadki...),
- povezanost med sokrajani izginja (cilj ljudi je le še služba in dom).

V podeželskem prostoru razlikujemo tri prostorske elemente (Prosen, 1993):

- **jedro**, družbenega in gospodarskega dogajanja, to je samo vaško naselje,
- **okoliški prostor**, ki gravitira k vasi: polje, vinogradi, travniki, sadovnjaki,
- **vmesni prostor**, to je vakuum med vasi, kjer so ponavadi gozdovi, pašniki, močvirja.

Hiše na podeželju in stanovanjski objekti v mestih so se v preteklosti bistveno razlikovali. Z razvojem urbanizacije in vdorom mestnega načina življenja na podeželje, pa so ljudje na podeželju prevzeli nekatere mestne značilnosti pri gradnji hiš. Največjo spremembo v podeželskem prostoru zasledimo po letu 1970, ko se je pod vplivom zunanjih dejavnikov povsod v Sloveniji, začela množična gradnja prosto stoječih enodružinskih hiš. Stanovanjske probleme so reševali na navidezno enostaven način: začel se je pohod enodružinske tipske hiše ali hiše za vsakega Slovenca. Stanovanjske hiše so postavljali svobodno, samo s prilagajanjem tipskega načrta trenutnim potrebam in željam posameznika. Zgrajeni objekti so bili pravo nasprotje kmečkih domov.

Razvoj slovenske hiše

Slovenska hiša se je razvila iz staroslovanske. Prvotne hiše so bile lesene, krite s slamo, ponekod celo zidane. Osrednji prostor, imenovan hiša, je bil sprva edini prostor v hiši. Z razširitvijo potreb (več spalnega in shranjevalnega prostora) se je povečala tlorisna površina hiše. Hiše so se v nadaljevanju razvijale v vertikalni smeri. Na podstrešju so se pojavile strešne odprtine imenovane frčade.

Materiali in oblike hiš

Materiali in oblikovanost hiš so bili v ljudski arhitekturi pogojeni z naravnimi danostmi, obstoječim kulturnim in tehničnim izročilom. Na gozdnih območjih so ljudje gradili lesene hiše. Zaradi varnosti požarov in zavrlo potrebe po večji trajnosti so lesene hiše zamenjale zidane.

Slika 4: Stara hiša

(Foto: Gradivo učencev OŠ Dole, 2005)

Sodobna enodružinska tipska hiša

Značilnosti te hiše so: kockasta oblika, položni strešni naklon, materiali so demit-fasada, dekorativne keramične obloge, obarvan beton, salonitne ali bitumenske kritine. Uporaba lesa je skromnejša kot pri tradicionalni kmečki gradnji. Lesene so le še strešne konstrukcije in dekorativni elementi, kot so lesene obloge in balkonske ograje. Običajno so grajene v treh nivojih: kletna etaža (klet, kurilnica), 1. nadstropje, ki se najpogosteje uporablja za dnevne potrebe (kuhinja, kopalnica) in 2. nadstropje, ki je namenjeno počitku (spalnica).

Prednost starih hiš (Gabrijelčič; 2002):

- gradnja je potekala po določenih nenapisanih, a trdno veljavnih splošnih pravilih,
- stare hiše so se mersko usklajevale in so bile prilagojene človekovemu merilu,
- pri gradnji so bili uporabljeni stari, preverjeni materiali kot so opeka, les, kamen, omet, opečna kritina. Trajnost in likovno estetski učinek sta prednosti starih gradbenih materialov,
- hiša je obdana z dvoriščem, sadovnjakom, vrtovi in gospodarskimi poslopji, ki kot celota tvorijo enoten organizem,

- gručasta naselja so bila strnjena, ponekod sklenjena, kar je bila posledica smotrne izrabe zemljišča.

Slika 5: Stara hiša z zelenjem
(Foto: Gradivo učencev OŠ Dole, 2005)

Slabosti starih hiš:

Stare hiše ne zadoščajo temeljnim tehničnim zahtevam današnjega časa, kot so:

- elektrifikacija, vodovod, centralno ogrevanje, sodobne sanitarije, sodobna kuhinja, toplotna izolacija,
- prostori ne zadoščajo sodobnim potrebam stanovalcev. Masivne predelne stene ne omogočajo fleksibilnosti,
- okenske odprtine so premajhne, kar onemogoča zadostno osvetlitev prostorov,
- velika nadloga starih stavb je vlaga, ki se zažira v stene in moči lesene dele.

Prednosti novih hiš:

- nove hiše zadoščajo temeljnim materialno tehničnim zahtevam novega časa. Imajo vodovodno napeljavo, elektrifikacije, raznovrstna toplotna ogrevanja, dobro toplotno izolacijo, kuhinjska in sanitarna oprema je popolna,
  - osvetljenost prostorov je brezhibna, nekateri dnevni prostori so včasih celo preveč razkošno opremljeni,
  - sodobna opremljenost novih hiš omogoča udobno bivanje.
-

Slika 6,7: Sodobni hiši na Dolah (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Slabosti novih hiš:

- nove gradnje ne upoštevajo pravilne lege prostorov glede na strani neba,
- nepremišljena uporaba novih materialov,
- oblikovanost hiš je v neskladju s tradicionalno slovensko gradnjo. Tako je oblika kockasta, okenske odprtine so velike, balkoni nefunkcionalni, strešni naklon minimalen,
- zasnova novih hiš ne omogoča rasti hiše kot je to možno pri stari kmečki arhitekturi,
- naselje večjih enodružinskih hiš je največkrat brezosebni konglomerat likovno neusklajenih kock,
- nove hiše niso več upoštevale nedotakljivosti rodovitnih površin. Hiše so zrasle sredi polj in sadovnjakov.

2.2.2 Razvoj podeželja

Pri razvoju podeželja moramo izhajati iz kvalitet tradicije, kar pa ne pomeni, da moramo stare vzorce uporabljati kot današnje pravilo. Skladnost v oblikovanju se lahko doseže tudi z novimi, modernimi rešitvami. Kvalitetno oblikovanje pomeni, da je še tako moderno ali inovativno oblikovan objekt skladen s kvalitetno tradicionalno podobo podeželja (Gabrijelčič, 2002).

Najzgodnejša razvojna stopnja človekovih naselij so bila zavetišča paleolitskih lovcev (npr. jame, previsi), nato šotori in preproste kočice nomadov ter še kasneje (trajne) hiše prvih kmetovalcev. V poznem neolitiku že najdemo majhna agrarna naselja, vasi in z njimi najpreprostejši vzorec naselitve v pokrajini. Šele ko nastanejo presežki kmetijske proizvodnje, te menjavajo na najprimernejših krajih, na katerih se pojavijo tudi obrtniki in trgovci. Tako se razvijejo osrednje vasi in trgi.

Pogoja za nastanek in razvoj kmečkih naselij v slovenski krajini sta bila zlasti plodno zemljišče oz. ugodna kombinacija poljedelstva in živinoreje. Z uvajanjem poljedelstva je naraščala potreba po stalnih bivališčih, ki so jih sprva ustanavljali posamezni rodovi in družinske skupnosti. Prvotno naselje je imelo predvsem socialno vsebino, šele kasneje, ko je postal način življenja bolj ustaljen, je naselje postalo še ekonomska (proizvodna) enota. Pomembno je tudi lastništvo gozda v ustrezni bližini in zadostne proizvodne vrednosti. Pri podrobni lokaciji kmečke naselitve so bila osnovna vodila čuvanje obdelovalne zemlje, lega na mejah dveh ali več kulturnih vrst, osončenje, dostopnost, oskrba z vodo, varnost pred poplavami in plazovi, lega na ježah, policah, slemenih ali celo vrh vzpetin.

Eno od temeljnih vprašanj usmerjanja razvoja na podeželju je, kako na čim bolj uspešen način uskladiti različne razvojne iniciative in oblike pomoči za razvoj. Številne, čeprav ne vse oblike pomoči za razvoj podeželja, se v taki ali drugačni obliki končno izrazijo tudi v prostoru. Zato se nujno pojavi potreba po povezanosti oziroma dopolnjevanju »CRPOV«(Celostni razvoj podeželja in obnova vasi) programov z drugimi načrtovalskimi programi (Kovačič, 1995).

Ključni dejavniki pri razvoju podeželja:

- oživitev ruralne ekonomije,
- kmetijstvo,
- gozdarstvo,
- predelovalna, servisna industrija in domača obrt,
- ruralni turizem,
- telekomunikacije,
- ruralni stavbni fond,
- servisne dejavnosti v ruralnih območjih: socialne in kulturne aktivnosti,
- varovanje dediščine,
- naravna dediščina,
- kulturna dediščina,
- predstavitev in izobraževanje,
- partnerstvo, usmeritve in akcija.

Za razvoj slovenskega podeželja bodo ključnega pomena odgovori na naslednja globalna vprašanja, ki se pojavljajo, ko govorimo o razvoju Slovenije kot celote:

- Kakšna bo vloga slovenskega kmetijstva v konkurenčnih evropskih razmerah? Kako sta vstop v Evropsko skupnost in modernizacija kmetijstva vplivala na naše podeželje?
-

- Je Slovenija postala novo križišče Evrope s sodobnimi prometnimi povezavami, ki so pogoj za razvoj turizma in s tem turizma na podeželju?
- Kateri so razvojni potenciali, razpoložljivo znanje in problemi turizma na podeželju, ki bodo vplivali na njegov nadaljnji razvoj v Sloveniji?
- Katere modele razvoja podeželja lahko povzame Slovenija, ali mora oblikovati svoj model?
- Kateri cilji in okoliščine zagotavljajo nadaljnji razvoj podeželja in njegovo blaginjo?

Podeželje in vsi, ki tam živimo, smo na neki način podvrženi pritiskom in spremembam, ki spremljajo soci-ekonomski razvoj družbe. Strategija razvoja je naravnana tako, da opozarja na morebitne posledice nepravilnega razvoja, pa tudi ponuja usmeritve za politike, strokovnjake in druge, katerih akcije je treba nujno začeti izvajati, če hočemo doseči blaginjo podeželja in podeželanov. Take akcije so v interesu vse Evrope in njenih prebivalcev, s tistimi vred, ki sicer živijo v mestih, pa kljub temu ne morejo mimo teh problemov.

Glavni vzroki za spremembe, ki so vplivali na naše podeželje, so naslednji:

- Kontinuirana depopulacija in »beg s podeželja« iz velike večine obrobnih, oddaljenih in redko poseljenih regij; upad ruralne ekonomije, ukinitvev značilnih ruralnih servisnih dejavnosti in opravil.
- Nagla ekspanzija mest in urbanih območij v večini centralnih regij, priseljevanje ljudi v ta območja zaradi možnosti zaposlitve v industriji, velika rast grajenega okolja vseh vrst. Vse to je povzročilo stanje, ki ga obstoječe ruralne skupnosti niso bile sposobne prenesti. Obseg in oblika, ki sta zanemarjala ruralni karakter in kulturo skupnosti odtrgala na obrobje, sta povzročila fizično uničenje arhitekture in naravne dediščine.
- Modernizacija kmetijstva, ki je prinesla velike koristi s proizvodnjo relativno poceni in obilo hrane, vendar tudi zelo velike in boleče posledice za pokrajino, izgubo flore in favne na nekaterih območjih, zmanjšanje delovnih mest na kmetiji in ponekod zapuščanje zemlje.
- Onesnaževanje plodne zemlje, vode in zraka ter s tem povezana degradacija mnogih območij, primernih za kmetovanje in gozdarstvo. To je bilo predvsem posledica ekspanzije industrije in njenih vplivov, pa tudi nepravilnega ravnanja s plodno zemljo;
- Naraščajoče in vseobsežno izčrpavanje pokrajine in kulture z nepravilnim razvojem in vlogo rekreacije in turizma.
- Splošna usmeritev in prizadevanje k centralizaciji komercialnih, industrijskih in upravnih dejavnosti in k standardizaciji kultur. Vse to je veliko pripomoglo k zmanjševanju in spremembam regionalne kulture v ruralnem svetu in zmanjšanju sposobnosti ljudi, živečih na teh območjih.
- vsesplošna ekonomska kriza.

- Dejstvo, da je veliko usmeritev, ki so odločilno vplivale na razvoj ruralnih območij, dobilo vzpodbudo v urbanem okolju in so bile vodilne za prioritete in razvoj urbanega okolja ter so tako pogosto zgrešile značilnosti in potrebe ruralnih območij.

Vpliv teh sprememb je bil različen, vendar so bili rezultati ponavadi naslednji:

- slabosti in pomanjkanje sposobnosti prilagajanja spremenjenim razmeram v lokalni ekonomiji so povzročile nizke dohodke, nizek življenjski standard; tako je v mnogih ruralnih regijah prišlo do prave revščine,
- nezadostno število kmečkih gospodinjstev in pomanjkanje večine ruralnih servisnih dejavnosti,
- izguba socialne in kulturne vitalnosti in duha v mnogih območjih,
- degradacija pokrajine, življenja v njej, plodne zemlje in vodnih virov,
- izguba arhitekturnega izročila, regionalne in lokalne kulture in kulturne krajine nasploh,
- zmanjšanje sposobnosti lokalnega prebivalstva, da izrazi svoje ideale, vpliva na odločitve, ki ga zadevajo, in »vzame« iniciativo v svoje roke.

Za pravilno usmerjanje prihodnjega razvoja podeželja so ključni naslednji dejavniki:

- Ljudje in okolje

Gre za enakovredno vlogo ljudi in območij, kar lahko razumemo tudi kot vlogo okolja in dediščine. Poskušati je treba najti ravnotežje med enim in drugim, oziroma omogočiti medsebojno dopolnjevanje obeh. Prav tako je pomembno, da se izboljša kvaliteta ruralnega življenja, ki danes ravno tako zahteva moderen in urbanemu načinu podoben ritem. Potrebno je dolgoročno subvencionirati in podpirati tisto usmeritev v prostoru, ki vključuje obstoječe naravne in ustvarjene potenciale okolja ter daje široko paleto možnosti za razvoj;

- Usklajeno delovanje

V preteklosti je bilo veliko škode povzročene zaradi ozkega sektorskega pristopa in togih usmeritev »od zgoraj navzdol«. Te usmeritve niso upoštevale vseh vidikov razvoja v območju kakor tudi ne medsebojnih povezav med sosednjimi območji. V vseh planih, usmeritvah in akcijskih programih, ne glede na geografsko velikost območja, je potrebno začeti usklajeno in povezano akcijo na nacionalni ravni, ki jo morajo izdajati vlada, odgovorni resorji na državni in lokalni ravni v povezavi z lokalnim prebivalstvom. Zavedati se je to nujno potrebno, kakor sta potrebna tudi integrirano razmišljanje in akcija, je vse bolj prisotna na vseh ravneh;

- Usklajevanje, svetovanje in vključevanje lokalnega prebivalstva

Lokalno prebivalstvo ima veliko večji občutek za razvoj in vizijo o tem, kakšne so potrebe prostora in območja njihovega življenja in delovanja, kakor ga ima vlada ali lokalna uprava.

Še več, pri nadaljnjem razvoju gre za razvoj njihovega območja in vseh sprememb, povezanih s tem. Zato je potrebno že v začetnih pripravah na akcijske načrte vključiti vizije, želje in potrebe, potencialne in podjetnost lokalnega prebivalstva na območjih.

Z razvojem podeželja v ekonomskem, socialnem in prostorskem smislu se vsebina tega pojma menja. Podeželje izgublja svojo nekdanjo podobo ter notranjo strukturo, ki se kaže v naslednjem:

- večanje števila delovnih mest izven kmetijstva, lokacija industrije in koncentracija zaposlitve,
- praznjenje podeželskega prostora, opuščanje obdelovalnih manj kvalitetnih kmetijskih zemljišč in njihovo zaraščanje, drobljenje in pozidava nižinskih površin.

Prihod mestnih dejavnosti na podeželje povzroča torej na eni strani praznjenje, na drugi koncentracijo, kar se odraža v fiziognomiji, funkciji in strukturi naselij (Barbič, 1991).

2.2.3 Urbanizacija podeželja

Opredelitev pojma urbanizacija

Urbanizacija je selitveno gibanje prebivalstva iz podeželskih na mestna območja in nenehno spreminjanje prebivalstvenih tokov znotraj mestnih območij samih, kar ima za posledico povečanje deleža oziroma kopičenje v mestih živečega prebivalstva. Urbanizacija se je začela v začetku 19. stoletja v Angliji, zdaj pa jo je mogoče zaslediti že v skoraj vseh deželah v razvoju.

Urbanizacija je civilizacijski proces širjenja mestnega načina življenja, ki se kaže v prevzemanju mestnih vzorcev in načinov vedenja ter mišljenja, tako da v razvitem delu sveta z močnimi urbanih družbami razlike med mestnim in podeželskim prebivalstvom izginjajo.

Urbanizacija je družbeno-gospodarski in prostorski proces, ki ga sprožijo in spremljajo demografske, socialne, gospodarske, fiziognomske in druge spremembe, ki se dogajajo v družbi in odražajo v prostoru, praviloma v mestih, a glede na način življenja tudi na podeželju. Na potek urbanizacije vplivajo nekateri družbeno-gospodarski procesi, med katerimi sta najpomembnejša industrializacija in deagrarizacija. Na eni strani se torej širijo mesta, na drugi strani pa se podeželska naselja spreminjajo v naselja z mestnim značajem. Spreminjajo se raba tal, pokrajinski videz, gospodarske dejavnosti, funkcije, način življenja, način in gostota zazidave, komunalna opremljenost, prometno omrežje in podobno.

Beseda urbanizacija je prevzeta iz francoskega izraza *urbanisation* v enakem pomenu, ki je izpeljan iz latinskega pridevnika *urbanus* v pomenu »mestni, mesten«, ta pa je izpeljan iz

latinske besede *urbs*, ki pomeni »mesto«. Ustreznega slovenskega izraza ni; še najbližji bi lahko bil *pomestenje* (Kladnik 1999).

Razvoj urbanizacije

Razvojne spremembe v pokrajini dobijo z uveljavljanjem novih proizvodnih tehnologij in novih potreb takšen obseg, da lahko govorimo o sodobni pokrajini kot o »pokrajini v preobrazbi«.

Na preobrazbo podeželja delujeta dve sili:

- Deagrarizacije - je posledica neorganiziranosti in agrarne prenaseljenosti, privlačnosti urbanih centrov in sodobnega načina življenja,
- Urbanizacija – se kaže skozi vdor neagrarnih elementov in urbanega načina obnašanja in vrednot v podeželsko okolico večjih mest (Gabrijelčič, 1985).

V fevdalni dobi, ko sta bila mesto in podeželje pravno ostro ločena, je bila razmejitev teh dveh pojavov preprosta. Z urbanizacijo in industrializacijo pa so se te meje zabrisale, ali bolje rečeno, pričele so izginjati. Tako se je izoblikoval ruralno-urbani kontinuum. Podeželje je sprejelo številne značilnosti urbanizacije. Po drugi strani pa so se mesta razširila na podeželje in ob tem prevzela nekatere podeželske lastnosti (nestrnjena zazidava, manjša gostota, gručasta poselitev, vrtovi, ostanki polj in gozdov). Tako je izginila ostra ločnica med kmečkim in mestnim prebivalstvom in ob izboljšanih prometnih povezavah so se izoblikovali nekateri novi in vmesni sloji (polkmetje, meščani, ki del prostega časa preživijo na podeželju, stanovalci spalnih naselij) (Vrišer 1978).

Zgodovinsko sožitje mest s podeželjem je najprej začela spreminjati industrializacija, ki je tesno povezana z deagrarizacijo-opuščanjem kmetovanja in urbanizacijo. Industrializacija je pritegnila v mesta številne delavce s podeželja, bodisi stalne priseljence ali pa le dnevne migrante. Nato se je v šestdesetih in sedemdesetih letih pojavila »prometna revolucija« in iz mest postopoma širila vpliv na podeželje. Urbanizacija podeželja se je začela postopoma uveljavljati v koncentrično potekajočih pasovih ali žarkasto vzdolž prometnic. Kjer so bile razdalje med podeželskimi naselji majhne, je velika fizična rast povzročila postopno zraščanje sosednjih naselij. V Sloveniji je takšnih, nekdanj povsem podeželskih naselij okrog 900 (ali 15 % od skupno skoraj 6000 naselij), kjer v okolici mest kot nekakšnih »kondenzacijskih jeder« prebiva skupaj skoraj četrtina vsega prebivalstva. V zadnjih letih se je število prebivalstva na teh območjih podvojilo, saj tu prebivalstvo narašča hitreje kot v samih mestih. Gospodarske spremembe pa so povzročile, da v povprečju število prebivalstva na podeželju v zadnjem desetletju ne nazaduje več.

Preglednica 1: Število prebivalcev in delež kmečkega ter mestnega prebivalstva Republike Slovenije v obdobju 1869-1991.

Vir: Klemenčič: Podeželje na prelomu tisočletja: izzivi in problemi, 2002

Leto	Skupno število prebivalstva	% kmečkega prebivalstva	% mestnega prebivalstva
1869	1.128.768	81,4	13,6
1880	1.188.223	79,5	15,0
1890	1.234.056	75,7	15,6
1900	1.268.055	73,2	17,5
1910	1.321.098	66,6	19,6
1931	1.385.822	59,2	22,7
1948	1.439.800	48,9	26,9
1953	1.504.427	40,4	29,1
1961	1.591.523	30,9	33,2
1971	1.725.088	18,2	38,7
1981	1.891.864	9,4	48,9
1991	1.974.839	7,6	50,5

Urbanizacija po letih popisa (Gabrijelčič, 2004):

1981	46,7%	(926.000 prebivalcev je živel v mestnih naseljih)
1991	50,5%	(992.000 prebivalcev je živel v mestnih naseljih)
2002	49,0%	(957.538 prebivalcev je živel v mestnih naseljih)

Urbanizacijo na podeželju moramo usmerjati. Za možne lokacije (neavtohtone, nekmečke) naselitve moramo izbirati tiste vasi, ki imajo prostorsko-lokacijske pogoje in možnosti, da se razvijejo v lokalno oskrbne centre z osnovno urbano opremo. Take so prometno centralno ležeče, večje vasi z razpoložljivim zemljiščem za gradnjo (raven, osončen, manj rodoviten svet s primerno nosilnostjo). Poleg površin za gradnjo stanovanjskih hiš predvidimo tudi površine za oskrbne in storitvene dejavnosti ter za obrtno cono. Obstoječe zgodovinsko vaško središče prenovimo. Druga, a slabša možnost je, da središče povečanega naselja zgradimo na novo.

Urbanizacija podeželja ter kam in kako jo usmerjati, je danes velik izziv za stroko. Medtem ko se odročna, težko dostopna, hribovita agrarna območja s slabšimi možnostmi pridelave še praznijo, pa se poseljenost podeželja v dolinah in nižinah, zlasti pa urbanih regijah, povečuje. Deloma gre za polkmečko, deloma za povsem urbano prebivalstvo. Nova podeželska naselja s številnimi trgovskimi, obrtnimi, gostinskimi in drugimi dejavnostmi vznikajo ob križiščih

pomembnejših cest in na drugih ugodnih lokacijah z dobro dostopnostjo do večjih mest. V svetu je ta pojav znan kot rast novih podeželskih mest, ki so nekake nove urbane soseske v mirnem, zelenem okolju krajine, ki pa imajo v bližini dobro dostopne cone delovnih mest, nakupovalne, izobraževalne, upravne, zdravstvene in druge centre. V kraju samem pa prevladujejo nižje ravni oskrbe s poudarjeno participacijo krajanov pri urejanju lokalnih zadev (Pogačnik, 1999).

Urbanizacija je povzročila, da so se na podeželju pojavile naslednje strukturne spremembe (Kladnik; 2003):

➤ Družbene spremembe

Spremenila se je demografska struktura in število kmečkih gospodarstev. Delež kmečkega prebivalstva se je od 2. svetovne vojne naglo manjšal na račun mestnega prebivalstva. Približno v polovici naselij se število prebivalcev zmanjšuje, nadaljnji obstoj 700 naselij pa je zaradi naglega zmanjševanja števila prebivalcev resno ogrožen. Gre za manjša in prometno težko dostopna naselja, v katerih sicer živita le 2 % prebivalcev, a njihova ozemlja zavzemajo kar petino državnega teritorija. Iz vaških naselij se izseljujejo predvsem mlajši ljudje, ki so našli zaposlitev v bližnjih mestih, močno pa sta porasla deleža dnevnih migrantov in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev.

➤ Gospodarske spremembe

Kmetijska vloga podeželskih naselij se je zmanjšala, zaradi manjšega števila kmečkih prebivalcev in slabše demografske strukture. Pri tem gre predvsem za zmanjšanje obsega kmetijske dejavnosti, ne pa za njeno kvalitativno spreminjanje. V sklop gospodarskih sprememb spadajo tudi nove funkcije, s katerimi so opremljena podeželska naselja. Pojavile so se zaradi višjega osebnega in družbenega standarda ter izboljšane bivalnega okolja. Kmetijstvo ni več edina dejavnost, ki na podeželju ustvarja dohodek. Tu so se razvile oskrbne, storitvene, obrtne in proizvodne dejavnosti, turizem...

➤ Morfološke spremembe

Funkcijske in vsebinske spremembe se odražajo tudi v morfologiji. Najbolj očitna je nova, planska tlorisna zasnova, ki je nadomestila nekdanjo organsko. Veliko naselij ima zato dva dela, ki se med seboj prej ločujeta kot dopolnjujeta. Tudi prometnice v novih delih naselij so zasnovane drugače; so širše in prilagojene sodobnim oblikam prometa in prometnim sredstvom.

➤ Funkcijske spremembe

Nove stanovanjske hiše imajo večino dejavnosti združenih pod eno streho, stari kmečki domovi pa so potrebovali ločena gospodarska poslopja. Veliko se jih je spremenilo v garaže,

---

delavnice in pomožna bivališča. Kmečka hiša oz. kmečki dom postajata vse redkejša, nadomešča ju sodobna stanovanjska hiša. V zvezi s tem so opazne spremembe v izrabi zemljišč. V naseljih je vse več vrtov in zelenic, parkirnih mest, komunalnih površin in objektov, zmanjšuje pa se obseg odprtih površin in kmetijskih zemljišč. Pogost in za marsikatero naselje usoden je tudi proces spreminjanja in odmiranja naselbinskega središča. Središče naselja je namreč osrednja, ključna točka vsakega kraja, v kateri so združene njegove funkcije in družbena moč ter identiteta. Zaradi premeščanja funkcij v nove stanovanjske soseske, stara središča izgubljajo dejavnosti, ki bi ohranjale njihov pomen. Posledica urbanizacije je tudi nov tip stanovanjske hiše, ki z avtohtonimi stavbami nima nič skupnega, saj je presajen iz urbanega okolja. Hiša je drugačna po tlorisni zasnovi, gradbenem materialu, etažnosti, razmerjih, arhitekturnih elementih... Zaradi tega se regionalne značilnosti zgradbe in oblike naselij izgubljajo, nadomeščajo jih uniformirane in enolične stanovanjske soseske. Pogosto gre za pravi paradoks: stari objekti v vaškem jedru propadajo, na obrobju naselja pa rasejo novi.

➤ Fiziognomske spremembe

Večina naselij na podeželju izgublja avtohtono podobo in regionalno identiteto; proces spreminjanja je najintenzivnejši v okolici mest in v urbaniziranih območjih. Med najočitnejšimi fiziognomskimi spremembami so silhueta naselja in razvrstitev vedute. Položaj in oblika novih objektov kažeta malo posluha za nekdanje dominante, prevladujočo smer slemena streh oziroma orientacijo objektov ter barvo kritine. Podobno je s topologijo objektov, ureditvijo prometnih poti in nepozidanih zemljišč. Celotna podoba vasi je nekakšna zmes rustikalnega in novega. Avtohtone oblike kmečkih hiš in naselbinskih tipov se gradbeno ne razvijajo več, kar vodi v likovno siromašje. Izjem, ki bi omajale to pravilo, je zaenkrat še premalo. Tudi prej nakazani tipi naselij postajajo vse manj izraziti in vse bolj uniformirani, s tem pa se izgublja pomembna pokrajinska prvina kulturne pokrajine.

Ko se je začela razkrajati klasična agrarna struktura podeželja, ki je izviralala še iz fevdalne dobe in ki je doživela svoj prvi preobrazbi s nekdanje kmečke odveze, so začeli v kmečka naselja vdirati novi, tuji vplivi. Zaradi tega se je najprej spremenila njihova prvotna funkcija-agrarna proizvodnja. Čedalje več kmečkih prebivalcev se je zaposlovalo v neagrarnih dejavnostih ali pa se je odselilo. Tej dejavnostni preobrazbi je čez čas sledila tudi fiziognomska sprememba v zunanosti naselij: predelali so stare kmečke hiše, opustili kmečka gospodarska poslopja in gradili nove nekmečke, urbanizirane stanovanjske hiše. Tako je nastala široka pahljača kmečkih naselij, od pretežno agrarnih do polagrarnih ali takšnih, kjer je delež kmečkega prebivalstva nazadoval pod 20 % (Vrišer, 1978).

Večdesetletno spremljanje preobrazbe slovenskega podeželja ter demografskih struktur je pokazalo, da sta se oblikovali dve funkcijsko zaokroženi območji s povsem specifičnimi razvojnimi problemi:

- gosto naseljena urbanizirana območja mestnih regij,
- redkeje poseljena podeželska območja, ki pa jih sestavljajo tudi manjša urbanizirana oziroma industrializirana naselja.

Agrarna prenaseljenost, pomanjkanje delovnih mest zunaj kmetijstva, slabo razvita komunikacijska in komunalna infrastruktura ter skromna opremljenost podeželja s socialnimi, kulturnimi in rekreacijskimi ustanovami in dejavnostmi so pripeljali do odseljevanja zlasti mladih, kar je podeželje dokončno potisnilo na gospodarsko, politično, socialno in kulturno obrobje sodobnih družb.

Urbani način življenja je najhitreje prodiral v tista podeželska območja, katerih prebivalci so kombinirali kmetovanje z zaposlitvijo in dnevno potovali med krajem bivanja – podeželjem in krajem zaposlitve – mestom. Pomanjkanje časa za osebne stike je osiromašilo vaše skupnosti in povzročilo osamljenost kmečkih družin, ki se vse bolj zapirajo v lastne okvire. Skupne aktivnosti vaščanov zamenja gledanje televizije, poslušanje radia in branje časopisov.

Medtem ko se je zmanjšalo število ljudi, ki so se ukvarjali s pridelovanjem živeža, se je z večanjem števila mestnega prebivalstva povpraševanje po živežu povečalo. Da bi zagotovili vse potrebe po živežu je moralo kmetijstvo prevzeti principe industrijske proizvodnje. Industrija pa zanemarija podeželje ter kmeta in kmečko družino kot pridelovalca živeža.

2.2.4 Dejavnosti na podeželju

Podeželje je prostor, ki daje možnost opravljanja različnih dejavnosti in storitev. Poleg prevladujoče kmetijske dejavnosti so na podeželju aktivni še v naslednjih dejavnostih:

- domača obrt,
- kmečki turizem,
- industrija,
- terciarne dejavnosti (šolstvo, trgovina, zdravstvo, kulturne dejavnosti v kulturnih ustanovah),
- podjetništvo.

Kmetijstvo

Kmetje se preživljajo s fizičnim delom na kmetiji. Za uspešno obratovanje je potrebno načrtovanje in razporejanje dela na kmetiji. V delovne procese so poleg otrok vključeni tudi

---

ostareli člani družine. Delovni čas na kmetiji je razporejen čez celi dan. Potrebno je zgodnje vstajanje in delo pozno zvečer, predvsem v poletnem času. Razni kmetijski stroji so občutno olajšali kmečko delo, nadomestili večje število delavcev in skrajšali trajanje posameznih del. Čeprav ob takšnem delu kot je na kmetiji, ni časa za dolgotrajni dopust, kmetje vseeno radi in vztrajno delajo, kljub spoznanju, da niso izenačeni z delavci (celodnevni delovni čas, majhne pokojnine).

Kmet kot prebivalec podeželja pa predvsem želi živeti v neonesnaženem oziroma čistem okolju in kulturni krajini. Kmetijstvo vedno prispeva tudi k onesnaževanju zemljišč in pridelanega živeža, k onesnaževanju površinskih voda in podtalnice in s tem pitne vode ter k onesnaževanju zraka, s čimer se zmanjšuje kakovost življenja vseh prebivalcev, ne le tistih, ki živijo na podeželju. Kot prebivalec podeželja se kmet zato pridružuje vsem posameznikom in organiziranim skupinam, ki si prizadevajo za takšne gospodarske aktivnosti na podeželju, ki niso v nasprotju s ciljem varovanja naravnih virov in kulturne dediščine, temveč omogočajo in spodbujajo sožitje obeh, prebivalcem podeželja pa zagotavljajo primerno kakovost življenja.

Domača obrt

Domače obrti so bile v preteklosti značilne za podeželje kot dodatni zaslužek njegovim prebivalcem, predvsem kmetom. Ukvarjanje z domačo obrtjo kmetom na podeželju še vedno prinaša del dohodka, nekaterim pa predstavlja tudi obliko pristočasne aktivnosti (slikanje, ročna dela), ki krepi samozavest posameznikov in družin, ki živijo na podeželju. Domača obrt danes predstavlja celo vrsto delovnih opravil in izdelkov, ki jih ljudje izdelujejo na svojih domovih ali v domačih delavnicah za lastno rabo ali za prodajo. Med domače obrti spadajo naslednja opravila: lončarstvo, kovaštvo, čevljarstvo, čipkarstvo, mlinarstvo, kamnoseštvo, krojaštvo, zidarstvo, ... Opravila, ki so opredeljena kot domača obrt, so bila še v bližnji preteklosti izredno živa med slovenskim kmečkim prebivalstvom. Danes je ročno izdelovanje predmetov za vsakdanjo rabo tako rekoč povsem izumrlo. Ohranilo se je in se v nekaterih primerih celo razvija izdelovanje nekaterih izdelkov domače obrti za prodajo (suhorobarstvo, lončarstvo). Nekatero domače obrti pa se oživljajo kot turistične privlačnosti.

Kmečki turizem

Nekateri kmetje se z turistično dejavnostjo pohvalijo, češ da je veliko bolj donosna kot kmetijstvo, drugi pa so jo zaradi prevelikega obdavčenja opustili. Gospodinje s turističnih kmetij so mnenja, da si lahko pridobiš stalne goste le, če jim nudiš dobro hrano in kvalitetno prenočišče. Za kmeta je zelo pomembno veliko iznajdljivosti in začetnega kapitala, saj bo le tako tržno uspešen. Kmečki turizem vsekakor pomeni eno od oblik dodatnega zaslužka, vendar naj bi ostajal v mejah kmečkega turizma ne pa kmečkega gostinstva.

Pozitivne posledice usmeritve kmetije v turistično dejavnost:

- izboljšanje organizacije gospodinjstva,
- prenova hiše in izboljšanje bivalnih prostorov,
- dodatni vir dohodka,
- dodatna delovna mesta za ostale družinske člane,
- možnost neposredne prodaje izdelkov (mleko, kruh, meso, zelenjava, sadje).

Negativne posledice usmeritve kmetije v turistično dejavnost:

- več dela za kmečko žensko,
- manj prostega časa in manj spanja,
- visoke investicije za pomembne naprave,
- motena posameznikova zasebnost.

Terciarne dejavnosti

Sem štejemo šolstvo (osnovna šol, vrtec), trgovino (kmetijske zadruge), zdravstvo (zdravstvene postaje, kamor pridejo zdravniki enkrat tedensko), pošto (kjer se ukvarjajo s poštnimi storitvami) in kulturne dejavnosti (knjižnica, različni aktivni kmečkih žena).

Podjetništvo

Podjetništvo je priložnost za doseg ciljev skladnega razvoja podeželskih območij, ker (Kovačič, 1995):

- temelji na izkoriščanju lokalnih razvojnih potencialov in na iniciativnosti ter kreativnosti lokalnega prebivalstva ter s tem zagotavlja ohranjanje prvin okolja ter dolgoročno samovzdržujoč razvoj,
- razvoj proizvodnih enot na osnovi obstoječih virov zahteva bistveno manjša vlaganja, infrastrukturo in prostor,
- se podjetniške iniciative praviloma realizirajo v majhnih proizvodnih enotah, ki so v začetni fazi organizacijsko manj zahtevne, pokrivajo manjši trg in so bolj fleksibilne ter prilagojene zahtevam.

Podjetništvo je priložnost za gospodarski razvoj podeželja, zagotavljanje novih delovnih mest in stimulativen dohodek. Značilen je razvoj domače obrti in tradicionalnih dejavnosti. Tržno zelo zanimivi postajajo izdelki domače obrti z etnološko vrednostjo, zelo uspešne pa so tudi kombinacije kmetijske proizvodnje in tradicije domače obrti na kmetiji. Bistvo podjetništva je sposobnost uporabe obstoječih virov na drugačen, bolj produktiven način. Ko

---

se govori o podjetništvu se misli na ljudi, ki so sposobni videti in izkoristiti priložnost v svojem okolju.

Najpomembnejši pogoji oziroma usmeritve za uspešno podjetništvo na podeželju (Bogovič, 1993, str. 37):

- načrtnost pri razvijanju osnovne kmetijske dejavnosti, ki bo upoštevala naravne in ekonomske možnosti, ki jih ima kmetija,
- medsebojno dopolnjevanje in povezanost kmetovanja in turizma,
- načrten in usklajen oblikovalski in funkcionalni pristop pri ureditvi kmetije,
- kreativen in pogumen pristop pri razvoju produkta kakor tudi pri izbiri potencialnega tržišča,
- uspešen skupinski marketing in promocija,
- pristen odnos so obiskovalcev in posluh za goste,
- lokacija kmetije in naravne razmere, ki jih zagotavlja nacionalni park, po drugi strani pa tudi zahteve in omejitve, ki jih morajo upoštevati prebivalci, ki bivajo v njem,
- kreativnost pri delu in ustrezna izobrazbena podlaga.

2.2.5 Možnosti razvoja podeželja v Sloveniji

Prihodnji razvoj slovenskega podeželja bo temeljil na nekaterih ključnih ocenah naravnih virov ter na sodobnih družbeno in socialnogeografskih procesih.

Pri tem so izpostavljeni naslednji procesi:

➤ Prebivalstveni razvoj

Prebivalstvo v zadnjih letih stagnira in je neenakomerno razporejeno. Na urbaniziranih, ravninskih in dolinskih območjih je pričakovati nadaljnje naraščanje prebivalstva, na podeželju pa bo število ljudi še naprej nazadovalo. Staranje in stagnacija števila prebivalcev je strukturna slabost na dveh tretjinah našega ozemlja.

➤ Spremembe v funkciji podeželskih območij

Kmetijstvo na podeželju že precej dolgo nima več odločujoče vloge v tamkajšnjem gospodarskem razvoju. Podeželje in njegov razvoj sta vse bolj odvisna od bližnjega urbanega oziroma zaposlitvenega središča in od nekmetijskih dejavnosti na podeželju.

➤ Spremembe na področju prometa, komunikacij in dostopnosti do znanja

V prihodnost se bodo načini, oblike in raba komunikacijskih dobrin še naprej naglo razvijali. Težnje vodijo v smeri koherentne, liberalne, učinkovite in okolju prijazne razvojne politike.

➤ Naraščajoči pritisk na naravno in kulturno dediščino

Razpad tradicionalnega načina življenja pomeni resno grožnjo družbenim naporom za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki med drugim temelji na sonaravnem gospodarjenju s prostorom.

➤ Območja konkurenčnega tržnega kmetijstva

Se bodo intenzivirala, pri čemer bodo sledila že nakazanim smerem razvoja, kot so osredotočenje posesti in zemljiških kosov, povečanje naložb v tehnološke izboljšave. Doslej je bil ta proces v Sloveniji dokaj počasen, odvisen pa je predvsem od kmetijske politike, ki se bo morala vklopiti v evropsko skupnost in s tem ta proces pospešiti. Nekatere veje kmetijstva se že zdaj razvijajo v to smer, na primer vrtnarstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, vendar je tovrstnih območij v Sloveniji sorazmerno malo.

➤ Območja diverzifikacije

Ta območja naj bi na podeželju predstavljala vmesna območja, kjer kmetijstvo predvsem zaradi ohranjanja poselitve, preprečevanja preveč naglih socialnih sprememb oziroma pojavljanja socialnih stresov, varstva kulturne pokrajine in omogočanja uveljavljanja drugih dejavnosti potrebuje podporo zlasti tistih gospodarskih dejavnosti, ki podpirajo kmetijstvo, na primer ekoturizem. Hkrati so to lahko območja, kjer je mogoče uveljaviti tudi donosnejše oblike kmetijstva pridelave, na primer krajevno značilne pridelke in proizvode, ki zaradi svoje posebnosti, na primer zdravstvene neoporečnosti, posebnih organoleptičnih lastnosti, posebnega načina pridobivanja ipd. dosegajo na trgu dokaj visoko ceno. Dejansko se bodo ta območja v največji meri ohranjala z neposrednimi plačili na površino (hektar) obdelovalnih zemljišč.

➤ Območja ekstenzifikacije

To so tista območja, kjer je ob nizkih stroških še mogoče uveljaviti določene oblike ekstenzivnega kmetovanja, na primer posebne oblike paše in podobno. Gre predvsem za območja, ki se že zaraščajo in je ekstenzivna kmetijska raba možna ali celo priporočljiva zaradi preprečevanja nadaljnega zaraščanja kmetijskih zemljišč oziroma ogozdovanja. Nadaljnje dogajanje v teh območjih je odvisno predvsem od ustrezne kmetijske politike oziroma od obsega subvencij v kmetijstvo. Ker pa teh tudi v prihodnje najbrž ne bo dovolj, je obstoj tega dela kmetijskega prostora vendarle odvisen od uporabe ustreznih tehnologij in ustrezne organizacije pridelave. Poglavitna ovira pri uveljavljanju tovrstnih tehnologij je razdrobljena zemljiškoposestna struktura. Ekstenzivno kmetijstvo je namreč lahko uspešno samo na dovolj obsežnih zemljiščih, na katerih je mogoče enotno gospodariti.

➤ Marginalna območja

So tista podeželska območja, na katerih kmetijstva ni smiselno podpirati niti v trenutnih družbenih niti gospodarskih razmerah. Gre za območja, na katerih je zemljišča edino smiselno prepustiti zaraščanju oziroma načrtnemu ogozdovanju, pri čemer si je potrebno prizadevati za vzpostavitev naravnim razmeram primernih gozdnih sestojev.

2.3 Tipologija podeželskih naselij

Vsak del vaškega naselja je podvržen lastnim zakonitostim, ki mu daje življenjsko silo, kar pri današnjem, zgolj urbanističnem pogledu na probleme vaških naselij pogosto spregledamo. V tem smislu obravnavamo tipologijo vaških naselij kot metodo dela za doseg primernih parametrov vrednotenja vaških naselij oziroma za preučevanje njihovih razvojnih zakonitosti. Torej ni končen cilj te metode le tipološka razvrstitev naselij, pač pa prepoznavanje različnosti njihovega ustroja in razvojnih mehanizmov, da bi na osnovi tega znanja uspešneje načrtovali njihov bodoči razvoj ob ohranjanju prostorske identitete in kulturne kontinuitete (Gabrijelčič, Končno poročilo, 2003).

2.3.1 Tip gručaste vasi

Tip gručaste vasi je vezan na razgiban teren in na poljsko razdelitev v grude – nesimetričen agrarni režim. Na hribovitem ali razgibanem svetu se vežejo z grudami, na nižinskem in ravninskem svetu pa z grudastimi delci ali z raznimi prehodnimi oblikami grud k delcem. Prilagaja se terenskim oblikam, zato ne zasledimo reda ali koncepta.

Na tip gručaste vasi se veže na tip kmečkega doma v gruči, pri katerem stoje vsa poslopja kmetijskega obrata in bivalne hiše kot samostojni objekti, vsaka pod samostojno streho,

vendar pa v smiselno oblikovani celoti ali gruči, ki jo utemnjujejo enotni talni, gospodarski in gospodinjski nagibi. Navidezen nered, v katerem so postavljena poslopja, izvira pogosto prav iz zemljiških pogojev, kjer se opaža smotrna naslonitev na razgibana tla, ki so pogosto spretno uporabljena za različne funkcionalno-transportne rešitve.

Slika 8: Gručasto naselje Majšperk (Vir: http://www.majšperk.si/krajevne_skupnosti.htm)

2.3.2 Tip vrstne vasi

Tip vrstne vasi uvrščamo po njenem nastanku med mlajše poselitvene oblike. Poselitev je razporejena vzdolž osrednje, glavne komunikacije. Značilna je razpotegnjenost naselbinskega telesa in največkrat z zelenjem zakrita zunanja fasada, medtem ko je glavni likovni poudarek na notranji, obcestni naselbinski fasadi. Rob naselja je bil največkrat vezan na obdelovalne površine.

Slika 9: Vrstno naselje Medvode (Vir: <http://www.sloving.si/sloving/reference.htm>)

Po obliki in nastanku ločimo več podtipov vrstne vasi:

➤ **Gozdna vas**

Sodi k dolgim vasem s poljsko razdelitvijo na sklenjene proge in z domovi, nanizanimi v pravilnem redu ob glavni tranzitni komunikaciji. Razvite so v ravninskih gozdnatih predelih. Na tip gozdne vasi se pogosto veže tip doma v vzporednih poslopih, kjer je stanovanjska hiša obrnjena s koncem na cesto, z njo vzporedno pa stoji gospodarsko poslopje, ki skupaj s hišo oblikuje dvorišče, ki se odpira na cesto. Hiše so razporejene v eni vrsti, popolnoma enakomerno oddaljene ena od druge, s tem da stoji vsak dom na svoji progi kulturnega zemljišča, ki se vleče v dolgi in ne posebno ozki progi daleč čez polje. To je tipičen primer mlajše, načrtno ustanovljene vasi.

➤ **Barjanska vas**

Sodi k dolgim vasem, vendar s to razliko, da geometrijo poljske razdelitve in regulacijo naselja določa sistem odtočnih jarkov. Tako je glavnemu jarku vzporedno položena osrednja komunikacija, prečno na njo pa po linijah prečnih jarkov meje med posameznimi kmetijami. Na ta način nastale parcele imajo obliko širokih sklenjenih prog, na katerih stojijo vzporedno na cesto postavljene pripadajoče kmetije s poslopji v obliki strnjene ali enotnega doma. Domovi so postavljeni v nizu, v enakomernih medsebojnih razdaljah ob glavno cesto in zaradi velike oddaljenosti med domovi spominjajo na obliko razloženih naselij.

➤ **Obcestna vas**

Je genetsko vezana na poljsko razdelitev in ima s svojimi v enojno ali dvojno vrsto postavljenimi domovi pogosto krajše ali daljše zavrtnice. Zavrtnice imajo obliko ozkih jermenov, na katerih stoje hiše tesno ena ob drugi, tako da ni med njimi prostora niti za sadovnjake. Cesta je v primeru starejših obcestnih vasi gotovo le glavna poljska pot, v novejših primerih pa tudi pomembnejša cesta.

Slika 10: Obcestno naselje

(Vir:<http://www.koroska.si/index1.php?site=vsebine&kat=425>)

Slika 11: Arja vas – obcestno naselje

(Vir:<http://www.zrc-sazu.si/giam/naselja.htm>)

Pri kmečkih naseljih je tip domačije enoten ali stegnjeni dom, kjer so vsa poslopja nanizana pod eno streho in osno postavljena pravokotno na cesto in gre za razmeroma majhno kmetijo, ki se veže na poljsko delitev na večinoma ozke proge. V novejši dobi poznamo še obcestne vasi. To so lahko kajžarske vasi ali pa furmanske vasi, ki so nastale na mestih težavnih prehodov preko naravnih ovir. Obcestne vasi so lahko enojne, kjer stoje hiše le enostransko ob cesti ali pa dvojne, kjer je cesta obojestransko obzidana.

2.3.3 Tip središčne vasi

Pri tipu središčne vasi so hiše razvrščene okoli nekega osrednjega, funkcionalnega ali pomensko središčnega prostora, ki je lahko kvadratne, trikotne ali okrogle oblike. V osrednjem prostoru pogosto stoji bodisi cerkev, lipa, kal ali lokev. Nastanek in starost tega tipa naselij ni povsem opredeljena.

Glede na stopnjo centralnosti oziroma oskrbno funkcijo vasi ločimo tipe središčnih vasi:

- vas z večjim številom zgoščenih hiš in z delno formirano notranjo naselbinsko organizacijo (npr. vaškim središčem).
- **subcentralne vasi** (podeželska oskrbna središča), ki prebivalstvo in okolico že oskrbujejo z nekaterimi osnovnimi funkcijami (trgovina osnovne oskrbe, gostilna, podružnična šola, gasilski dom, cerkev,...), v bližini so dobro dostopne cone delovnih mest, nakupovalne, izobraževalne, upravne, zdravstvene in druge centre, v kraju samem prevladujejo nižje ravni oskrbe.

- **centralne vasi**, ki širši agrarni prostor oskrbujejo s snovnimi funkcijami – z dobrinami, storitvami in servisnimi dejavnostmi (osnovna šola, cerkev, sedež vaške skupnosti, manjša dvorana v združenem domu, trgovina, nekatere obrtne dejavnosti, gostišče, športno igrišče, izpostava pošte,...). Okoliško območje centralnega naselja je pod njegovim ekonomskim centralnim in političnim vplivom (Fikfak, 2003).

Slika 12: Centralno naselje Višnja Gora
(Vir: <http://www.burger.si/VisnjaGora/VisnjaGora.html>)

2.3.4 Tip razloženega naselja

Razložena naselja sestavljajo skupine raztresenih domačij in predstavljajo vmesno obliko med strnjenimi naselji in samotnimi kmetijami. Na razložena naselja se veže poljska delitev na grude (nepravilna, široka polja raznih oblik in smeri, glede na razgibanost terena, z obrobnimi neobdelanimi objemki; polja so se širila iz jedra prvotnega zaselka, postopno so gozdu trgali zemljo in jo kultivirali). Pri razloženem naselju je posest posamezne kmetije razmetana po celotnem skupnem vaškem teritoriju naselja.

Slika 13: Razloženo naselje
(Vir: <http://.nazarje.si/default-13300.html#Brdo>)

2.3.5 Tip samotne kmetije

Tip samotne kmetije se veže predvsem na hribovit in gorat svet, na poljsko delitev na celke (zemljišče samozadostne kmetije v enem kosu, razkosano na grudaste ali redkeje pravilne in podolgovate njive) ter na gručasto obliko kmečkega doma.

Slika 14: Samotna kmetija (Vir: http://www.drustvodugs.si/ucitelji/evropa/slovenija/Logarska_dolina.htm)

3 UREJANJE PODEŽELSKEGA PROSTORA

3.1 Opredelitev pojmov

3.1.1 Prostorsko planiranje

Je multidisciplinarna načrtovalna dejavnost, ki pripravlja predloge za urejanje prostora, njegovo rabo in organizacijo njegovih sestavin ter dejavnikov razvoja v njem na osnovi usklajevanja različnih razvojnih in varstvenih interesov ter zahtev. Na določenem območju usklajuje različne interese uporabnikov prostora ter jih usmerja v smotrno gospodarjenje z njim in tako zagotavlja tudi možnost za skladen in uspešen gospodarski ter družbeni razvoj in ustroj. Kot del prostorskega planiranja sta se uveljavila urbanistično planiranje (vezano je na mestna okolja) in krajinsko planiranje, medtem ko je ruralno planiranje še vedno razmeroma sektorsko naravnano in zato premalo celovito. Nekoč je bilo prostorsko planiranje sopomenka za urbanizem, zdaj pa je zanj uveljavljena sopomenka fizično planiranje, uporablja pa se tudi različica prostorsko načrtovanje (Kladnik, 1999).

Prostorsko planiranje je proces usmerjanja razvoja prostora in družbenega razvoja v prostoru. Pomeni načrtovanje in razmeščanje človekovih dejavnosti v najširšem smislu, upoštevajoč socioekonomske vidike, tehnološke, ekološke in druge vidike. Prostorsko planiranje vključuje vse prostorske razsežnosti, od najširših regionalnih območij do mest in posameznih pomembnih lokacij (Gabrijelčič, 2002).

3.1.2 Planiranje podeželja

Podeželsko planiranje je vrsta prostorsko planskih dejavnosti s katerimi se ureja in posodablja podeželski prostor, na primer urejanje obdelovalnih zemljišč, urejanje naselij, urejanje gospodarskih in bivalnih poslopij, infrastrukture, preurejanje lastništva zemljišč, parcelacije, organizacije kmetijskega pridelovanja.

Prostorsko planiranje je planiranje, ki je bilo doslej tako v gospodarskem, socialnem kot v prostorskem načrtovanju praviloma zapostavljeno. Za večino planerjev je podeželje še vedno nekakšen rezervat, kar je brez dvoma zgrešeno gledanje, saj gre za območje s svojevrstnimi ter obenem kompleksnimi in občutljivimi problemi, ki terjajo poseben pristop.

V dosedANJI planerski praksi so se pri urejanju podeželja uveljavili trije koncepti:

- planiranje rabe zemljišč ali fizično planiranje podeželja,
- planiranje vasi in k vasi pripadajočega zemljišča oziroma vaške okolice,
- celovito (integralno) planiranje vseh družbeno-gospodarskih dejavnosti na podeželju.

Marsikje so se podeželska naselja urejala po načelih in metodah urbanističnega planiranja. Tak urbani način ruralnega planiranja je temeljil na pravilu: «Kar je dobro za mesto, mora biti dobro tudi za vas.» (Prosen, 1993)

Planiranje podeželja je sopomenka ruralnega planiranja. Po razumevanju nekaterih pa je tudi zvrst v glavnem družbenega planiranja, s katero se v določeno pokrajino ali naselje vnaša nove dejavnosti z namenom povečanja njihove gospodarske moči. Poleg iskanja primernih razvojnih programov vključuje tudi dejavnosti, s katerimi se skuša programe uresničiti, na primer vzpodbujanje krajevnega prebivalstva za samoiniciativnost in sodelovanje pri razvojnih programih, njegovo organiziranje ob skupnih dejavnostih, izobraževanje, iskanje vlagateljev ter različne oblike prostorskega in ruralnega planiranja, kot na primer ureditvene načrte za prenovo vasi in infrastrukture, zemljiške operacije in podobno.

3.2 Cilji urejanja podeželskega prostora

Cilj urejanja podeželja je predvsem modernizacija kmetijstva, posebno v zaostalih kmetijskih predelih. Razvoj kmetijstva ne sme biti enostranski, potreben je integralni, večsektorski in teritorialni pristop. Rešitve so vezane na preobrazbo mreže vaških naselij, združevanje več vasi v večja naselja, kjer se ustvarijo pogoji za racionalno razporeditev vaških oskrbnih centrov, koncentracija stanovanjske gradnje ter razvoj družbene in kulturne infrastrukture (Barbič, 1991).

Namen urejanja prostora je omogočiti skladen prostorski razvoj z usklajevanjem gospodarskih, družbenih in okoljskih vidikov okolja (ZureP -1, 2003, 3.člen).

Cilji prostorskega razvoja so sledeči:

- ohranjati poselitev Slovenije na njenem celotnem teritoriju (spodbujati gospodarske dejavnosti, ki omogočajo ohranjanje poseljenosti in vitalnosti podeželja ter prispevajo k visoki kvaliteti, prepoznavnosti in privlačnosti njegove narave in kulturne krajine), v poselitvenih vzorcih se bodo mozaično prepletale različne naselbinske strukture,
- spodbujati razvoj delovnih mest v urbanih središčih na podeželju in s tem zmanjšati vsakodnevne delovne migracije,
- usmerjati dejavnosti v prostoru, da ustvarjajo pozitivne učinke za prostorsko uravnotežen in gospodarsko učinkovit razvoj, socialno povezanost ter kakovost bivalnega okolja (prostorske možnosti za skladen razvoj skupnosti),
- zagotoviti racionalno rabo prostora in varnost prebivalstva z ustreznim načrtovanjem, večnamensko rabo in povezovanjem sektorjev,
- izboljšati negativna stanja v prostoru s prostorskimi in okoljskimi ukrepi,
- ustvariti varčna, socialno pravična, vitalna, zdrava in urejena naselja,
- zagotoviti kvaliteto bivalnega okolja z vključevanjem kulturne dediščine v urejanje, prenovo in oživljanje naselij,
- zagotoviti kvalitetno bivalno okolje z ustrezno in racionalno infrastrukturno opremljenostjo, varstvom okolja in razvito mrežo gospodarskih in storitvenih dejavnosti,
- ohraniti naravo in zagotoviti varstvo ljudi, premoženja, kulturne dediščine ter okolja z ustreznim varstvom pred naravnimi in drugimi nesrečami,
- izkoristiti prostorski potencial podeželja za razvoj raznolikih gospodarskih dejavnosti na podeželju.

Urejanje podeželskega prostora mora prispevati k ustvarjanju čimbolj prepoznavnega reda v prostoru.

3.3 Metodologija urejanja podeželskega prostora

V današnjem času se vse večja skrb posveča razvoju metodologije planiranja in urejanja podeželja s poudarkom na ureditvi in sanaciji okolja. Metodologija pomeni, da je proces urejanja sestavljen iz več metod oziroma korakov.

Najprej je potrebno spoznati stanje in definirati probleme, nastale v prostoru. Pri tem nam lahko pomagajo prebivalci območja, ki ga želimo urejati. Potem si zastavimo razvojne cilje glede na specifičnost in problematiko posameznih vasi. Pri analizi spoznamo obstoječe stanje v naravi ter tako prepoznamo probleme. Stroka se mora potem odločati o nadaljnjem urejanju in razvoju, kaj upoštevati, katera sredstva in orodja uporabiti, kako načrtovati, da pridemo do konstruktivnih rešitev problemov. Stanje in probleme je potrebno kompleksno oceniti, pretehtati možnosti, da se ugotovi smotrnost njihovega vpliva na njihov razvoj. Naloga strokovnjakov je, da oblikujejo racionalno strategijo prostorskega razvoja in načrt ureditve obravnavanega območja. Na koncu, ko so načrti zasnovani, je potrebno realizirati ukrepe, da se uresničijo zastavljeni cilji. Do končne realizacije so potrebne še povratne informacije domačinov, mnenje ter privolitev širše javnosti, ki je končni uporabnik in oblikovalec prostora.

3.3.1 Analiza obstoječega stanja in trendov

Za načrtovanje razvoja in ureditve moramo poznati obstoječe stanje naselja. Pregledati je potrebno obstoječe dokumente, morebitne projekte, ki so v realizaciji, pridobiti čimveč podatkov od strokovnjakov, domačinov ter pregledati teren, da se ugotovi realna slika o naselju. Preveriti je potrebno razvojne zahteve in posledice dotedanjih posegov v prostor ter zahteve po površinah in določenih lokacijah za različne programe in obsege. Smiselno je narediti tudi ustrezno ekonomsko študijo, ki bi ocenila razvojne možnosti obravnavanega območja.

Analitično delo je prvi korak pri oblikovanju smernic za bodoči razvoj ter planiranje določenega izbranega območja. Celovito podobo o naselju razberemo iz analiz, ki obravnavajo fizične lastnosti prostora in ne izključujejo ostalih, socialnih, ekonomskih, demografskih faktorjev. Sinteza pridobljenih podatkov daje rezultat, ki usmerja razvojne potenciale. Cilj analize je torej projekt, ki je podvržen dejanskemu stanju na terenu, hkrati pa predstavlja vizijo predvidenega in usmerjenega razvoja v prihodnosti. Interdisciplinarna analiza obstoječega stanja je pomembnejši kazalec, ki določa izhodišča in ureditvene kriterije ter merila za bodoči razvoj (Gabrijelčič, 2002).

Pri analitični obravnavi obstoječega prostora upoštevamo naslednje značilnosti (Gabrijelčič, 2002):

➤ Geografsko ekološke značilnosti (naravne danosti)

So pokazatelji kvalitete naravnega okolja, stanja ter možnosti, ki nam jih nudi naravno okolje. Pri obravnavanju širšega prostora upoštevamo značilnosti reliefa, naravne geografije, geomorfologije, hidrologije, klime, padavin in vegetacije.

➤ Antropogene danosti (ustvarjene danosti)

So pokazatelji kvalitete ustvarjalnega okolja. Končne analize nam nudijo podatke, na katere smo pozorni pri načrtovanju novih objektov, kompleksov (prostorske, likovne, kvalitete in slabosti). To je tisti sklop značilnosti na katere je človek s svojim delovanjem vplival in preoblikoval naravne krajine ter iz nje ustvaril kulturno krajino.

➤ Socidemografske značilnosti

So pomemben faktor urejanja prostora, saj so pokazatelji stanja in razvoja v obravnavani strukturi: število, vrste in vzroki migracij ter število in gostota prebivalstva.

➤ Sociekonomske značilnosti in danosti prostora

Prikazujejo pogoje življenja, glede na stopnjo razvitosti gospodarstva. So pokazatelji stanja v kmetijstvu, industriji, obrti, proizvodnji ter uslužnostnih dejavnostih kot tudi v dopolnilnih storitvah.

Na osnovi teh obširnih analiz za določeno območje lahko izluščimo dejavnike in kriterije, ki vplivajo na začetno izpostavljanje želene usmeritve urejanja prostora. Pri natančni, vendar usmerjeni analizi dejanskih potreb, do katerih smo prišli v procesu inventarizacije, lahko določimo realne možnosti za razvoj, oživitev in obnovo dejavnosti.

3.3.2 Opredelitev ciljev razvoja podeželskega prostora

Pri urejanju podeželskih naselij je pomembno, da so izoblikovani cilji, ki so v skladu z regionalnim in širšim kontekstom oblikovanja okolja (Gabrijelčič, 2002):

- zagotovitev eksistenčne oskrbe v podeželskem prostoru, in sicer s pravilno razmestitvijo dejavnosti in izrabo gospodarskih virov,
  - nova usmeritev kmetijstva in gozdarstva,
  - nova usmeritev gospodarske politike glede na široke možnosti in življenjske razmere,
  - varovanje okolja,
  - varovanje kulturne krajine, kulturne in arhitekturne dediščine,
-

- izboljšava življenjskih razmer in reševanje socialnih problemov.

Cilji so odvisni od smernic oziroma od izhodišč in načel, ki so že izoblikovana za posamezna naselja ali krajino in imajo širši pomen v družbeni in ekonomsko-socialni strukturi.

Orodja, ki služijo kot pripomočki za utemeljitev izbranega cilja, so sledeča:

- topografske in katastrske podlage v primernih merilih,
- nove geodetske izmere za posamezne posege in aeroposnetki,
- osnovne analitične podloge infrastrukturnih napeljav,
- terenski ogledi, ankete med prebivalstvom,
- računalniške simulacije strukture v razvoju.

3.3.3 Izdelava variant razvoja podeželskega prostora

Na podlagi analize naravnih in ustvarjenih danosti v prostoru in ocene razpoložljivega človekovega potenciala pripravimo variantne rešitve za razvoj in intenziviranje kmetijske dejavnosti v posameznih tipih kulturne krajine. Variante oblikujemo glede na različne vrednostne kriterije. Tako, na primer, lahko koncipiramo bodočo kmetijsko proizvodnjo na osnovi uporabe trdih kemičnih pripomočkov ali pa se odločimo za mehkejšo varianto, ki temelji na ekoloških načelih kmetijske pridelave. Z vrednotenjem in medsebojnim primerjanjem posameznih variant lahko najdemo rešitve, ki v optimalni meri zadovoljujejo pričakovane razvojne cilje.

Nove razvojne potrebe bodo vnesle v podeželski prostor številne nove oziroma drugačne vsebine in tehnologije. Obstoječe gradbene strukture in obstoječa organizacija prostora se težko prilagajajo novim urbanističnim in ekonomskim standardom. V ta namen je potrebno izdelati predlog funkcionalne prenove naselij, ki v polni meri upošteva spomeniško-varstvene in ekološke parametre naselja ob sočasnem oblikovanju novih razvojnih možnosti. Ob tem je potrebno zagotoviti prostor za lociranje novih kmetij in predvideti ukrepe za sanacijo obstoječih kmetijskih zemljišč. Poleg sanacije starih kmetij je potrebno pripraviti rešitve za nove kmetije. Rešitve izdelamo v variantah, tako da so tipološko in morfološko prilagojene konkretni situaciji in določenemu tipu kulturne krajine. Zaradi dvojne funkcije naselja (bivalne in produkcijske) je potrebno preprečiti emisijsko onesnaževanje okolja.

Usmeritve, ki bi jih morali zasledovati pri nadaljnjem urejanju, so (Gabrijelčič, 2002):

- pri razvoju naselij je treba izkoristiti obstoječi fond, ga prenoviti za potrebe in namene,
-

- novogradnje kmetijskih objektov je treba postaviti na takšnih lokacijah, ki bodo omogočala nadaljnji razvoj kmetije in jih oblikovati tako, da bodo upoštevale kvalitete kraja,
- novogradnje stanovanjskih objektov je treba poiskati na lokacijah, ki ne bodo ovirale funkcije in razvoja kmetij in na manj kvalitetnih površinah,
- naselja naj se širijo tako, da bi se vzdrževal vzorec poselitve, preprečiti bi morali linearno zazidavo ob komunikacijah, ki vodi v zlivanje naselij v nepregledne in neizrazne aglomeracije,
- pri razvoju vasi je treba obstoječe značilnosti razbrati in jih na pravilen način uporabiti kot vodilo pri oblikovanju novih posegov v prostor,
- več pozornosti je treba posvetiti razporeditvi novih objektov, še zlasti, kadar se postavljajo skupine novih objektov,
- oblikovanje novih vzorcev, stavbna tipologija in definiranje nove arhitekture podeželja je še vedno ključno strokovno vprašanje. Potrebno bi bilo definirati skrajna merila in kriterije ter usposobiti svetovalne službe, s čimer bi pripomogli k izboljšanju oblikovanja novih stavb na podeželju,
- pri prometnem urejanju naselij bi morali zasledovati naslednje cilje:
  - ohranjanje in razvijanje značilne vaške strukture,
  - večnamenskost prometnih površin na vasi,
  - okoljevarstveno načrtovanje,
  - varnost.

Prometno urejanje se načrtuje sektorsko. Cestni resor večinoma ureja ceste na podeželju po togih prometno tehničnih predpisih, ki sledijo izključno ciljem motornega prometa. Prometna ureditev naj bo prilagojena razmeram in potrebam na podeželju (prednost imata pešec ali živina). Upoštevati je treba promet kmetijske mehanizacije, okretnost in hitrost (počasnost) tega prometa.

- komunalno opremljanje je največja problematika pri urejanju podeželja. Razmere s kakršnimi se danes srečujemo na področju odvajanja odplak na podeželju, so skrajno kritične. Komunalna sanacija podeželja bo terjala izjemno visoke stroške, ki jih niti občine niti prebivalci skupaj ne bodo zmogli.

3.3.4 Oblikovanje kriterijev za izbor najustreznejše variante

Kriterije za urejanje izvenmestnih naselij je potrebno pripraviti za vsako naselje in prostorsko situacijo posebej. To je obsežno delo, ki ga lajša spoznanje, da so pojavi na različnih ravneh prostora povezani v tipološki kompleks. Z redukcijo prostorskih situacij na karakteristične tipe se postopek oblikovanja ureditvenih kriterijev poenostavi (Barbič, 1991).

Kriteriji na osnovi katerih urejamo naselja so združeni v tri skupine (Gabrijelčič, 2002):

➤ **Morfološki**, ki se nanašajo na obliko poselitvenega vzorca

➤ Morfološki kriteriji za urejanje vrstnih vasi

V vrstnih vaseh je potrebno ohranjati značilnosti eno ali dvostranske obzidave vaške ceste. Strogo je potrebno varovati gradbeno linijo objektov in ohranjati značilno razporeditev kmečkega doma. Težiti je potrebno k selitvi razvojno perspektivnih kmetij na rob naselja, stare objekte pa usposobiti za nove funkcije.

➤ Morfološki kriteriji za urejanje naselij z obcestno zasnovo

Vzdolžna širitev naselja ob osrednji komunikaciji ni dovoljena. Dovoljeno je zgoščevanje in rast naselja v prečni smeri. V prometno in hrupno izpostavljenih stanovanjskih objektih ob glavni prometnici je dovoljena sprememba dejavnosti v smislu razmeščanja novih javnih, služnostnih, servisnih in obrtnih dejavnosti.

➤ Morfološki kriteriji za urejanje gručastih naselij

Tu je potrebno ohranjati križno zasnovo razvejanih komunikacij, ki predstavlja prostorsko ogrodje naselja in pogosto oblikuje na svojem presečišču osrednji prostor vasi. Jedro vasi z vaškim trgom ohranjamo v gručastih naseljih kot pomemben arhitektonski spomenik. V vaškem jedru je dovoljena dopolnilna gradnja objektov. V naselju je potrebno ohranjati značilno grupiranje objektov v gručice okoli kmečkih dvorišč ter ohranjati merilo in velikost objektov. Novi, večji objekti morajo biti od naselja ločeni z zelenim pasom. Potrebno je ohranjati in vzdrževati značilno obliko vaškega robu, ki predstavlja območje ekološke izravnave med pozidanim in odprtim prostorom. Potrebno je ohranjati prehode med kmetijami in prehode iz naselja v krajino. S sadnim drevjem je potrebno zaščititi naselje pred vetrom, vaške ceste in poti pa je potrebno ozeleniti z zasaditvijo dreves in živih mej.

➤ Morfološki kriteriji za urejanje razpršene gradnje

Ob graditvi novih objektov moramo upoštevati in spoštovati značilnosti obstoječe arhitekture in način oblikovanja posameznih objektov v skupine. Pri potrebni graditvi objektov večjih dimenzij moramo le-te postaviti v novo gručo, ki jo je potrebno ozeleniti in kompozicijsko uskladiti z obstoječo krajinsko sliko.

➤ Morfološki kriteriji za urejanje zaselkov in posameznih objektov

Težiti je potrebno k ohranjanju obstoječe velikosti zaselkov in usmerjati novogradnjo v večja naselja. Pri samotnih kmetijah in na samem postavljenih novogradenj brez kmetijske funkcije je potrebno vsako obnovo, dograditev ali novogradnjo izvršiti pod posebnim nadzorstvom strokovnega organa.

➤ **Funkcijski**, ki določajo današnje in bodoče vsebine naselja

➤ **Kmetijska funkcija**

V naseljih s kmetijsko funkcijo je potrebno vse nove posege v prostor podrežati kmetijski organizaciji prostora. Posameznim kmečkim dvoriščem je potrebno zagotoviti prost dostop do kmetijskih zemljišč, ustrezen prostor za gibanje kmetijske mehanizacije in zagotoviti primerno velikost kmečkih dvorišč. Kmečki domovi naj bi bili čimbolj strnjeni v homogeno celoto. V okviru naselij s kmetijsko funkcijo so dovoljene dopolnilne dejavnosti, ki se vežejo na primarno dejavnost: kmečki turizem, živilske predelovalne obrti, umetne obrti in podobno.

➤ **Stanovanjska funkcija**

Strnjena naselja s stanovanjsko funkcijo je potrebno urejati ali graditi na podlagi ureditvenega načrta. Strnjena stanovanjska naselja je potrebno funkcionalno ločiti od delov naselij s kmetijsko funkcijo. V strnjenih stanovanjskih naseljih niso dovoljene dejavnosti, ki niso v skladu z osnovno stanovanjsko funkcijo naselja.

➤ **Proizvodna funkcija**

Vse proizvodne dejavnosti, ki so moteče za prebivalce naselja, je potrebno strniti na posebej za to določeno območje. Območja, namenjena proizvodnim dejavnostim morajo biti dobro povezana s prometnim in ostalim infrastrukturnim omrežjem, vendar tako da ne motijo bivalne funkcije naselja.

➤ **Mešana funkcija**

V naseljih z mešano funkcijo je potrebno izoblikovati komplementarno sožitje med različnimi dejavnostmi. Pri naseljih z mešano urbano in kmetijsko funkcijo je potrebno spoštovati načelo, po katerem ima kmetijska dejavnost zaradi svoje elementarne povezanosti z zemljo določene prednosti, ki se jim morajo ostale dejavnosti do določene mere podrežati. V večjih mešanih naseljih je potrebno ločevati kmetijske transportne od urbanih prometnih površin.

➤ **Širitveni**, ki določajo vrsto in obliko novih posegov v prostor

➤ **Dopolnitve obstoječe strukture**

Z dopolnilno gradnjo zapolnjujemo vrzeli v obstoječi starejši ali novejši zazidavi v naseljih, zaselkih ali v območjih z razpršeno gradnjo. Dovoljene so novogradnje, ki smiselno zaokrožajo funkcionalno in oblikovno homogene morfološke enote. Novogradnje se lahko gradijo na gradbenih parcelah, ki so po obliki in velikosti prilagojene parcelnemu vzorcu, ki je značilen za obravnavano območje. Novogradnje je potrebno smiselno vključiti v nove celote.

➤ Širitve obstoječe strukture naselja

Novi posegi v prostor morajo biti usklajeni z urbanističnimi, zgodovinskimi in oblikovnimi značilnostmi kraja. Na območjih, ki so namenjena večji širitvi naselja je potrebno izdelati ureditveni ali zazidalni načrt. Območja, namenjena širitvi naselja je potrebno urejati v skladu z obstoječim vzorcem naselja, ki je v skladu z obstoječo tipologijo komunikacijskega vzorca, vzorca stavbnih parcel in načinom umeščanja objektov na stavbno parcelo. Obliko, barvo ter velikost objektov je potrebno prilagoditi splošni podobi naselja.

➤ Nova območja pozidave

Za urejanje območij, namenjenih novi pozidavi je mogoča gradnja objektov, ki niso nujno vezani na tradicionalni tip vaške arhitekture, temveč izhajajo iz upoštevanja temeljnih topografskih in klimatskih pogojev in iz funkcije objektov. Dovoljeno je oblikovanje novih tipov morfoloških enot, ki sledijo po svoji strukturi in teksturi videzu krajine in avtohtonim naselbinskim strukturam. Pomembno je uvrstiti posamezne tipe objektov v razpoznavne prostorske enote. Dosledno je potrebno oblikovati zelene predahe ali zelene cezure med posameznimi morfološkimi enotami v naselju ter tako preprečiti zlivanje naselja v nepregledno strukturo.

3.3.5 Izbor variante in priprava predloga razvoja podeželskega prostora

Na podlagi izbrane variante opredelimo lokacije za posamezne dejavnosti v naselju. Ob tem upoštevamo značilno strukturiranje naselja, ki je običajno sestavljeno iz medsebojno različnih morfoloških enot. Naselje mora dobiti jasno oblikovano notranjo strukturo javnih površin (ceste, trg, gmajna) kot tudi skrbno oblikovan vaški rob. Vaški rob je pomemben element vaške strukture, saj omogoča harmoničen stik naselja s pokrajino. V naselju je potrebno uresničiti ločitev tranzitnega od notranjega prometa oziroma od sistema poljskih poti. V ta namen je potrebno predvideti nove obvozne ceste, odstranitev prometno nevarnih točk v naselju, organizirati parkirne površine in organizirati povezavo s poljskimi površinami brez križanja poljskih poti z javnimi cestami. Izboljšati je potrebno komunalno opremljenost naselja z izgradnjo in sanacijo vodovodnega in kanalizacijskega omrežja, z izgradnjo čistilne naprave in organiziranim odvozom smeti, izboljšanjem električnega omrežja in omrežja zvez ter predvideti lokacije za gradnjo potrebnih javnih objektov kot so: otroški vrtec, gasilski dom, kulturni dom, športni dom s športnimi igrišči, zdravstveni dom, cerkev, pokopališče in podobno. Predvideti je potrebno tudi površine za razvoj obrtnih in uslužnostnih dejavnosti. V odprtem prostoru izven vasi je potrebno poenotiti oblikovanje krajinskih elementov: ograjevanje poljskih kompleksov, zasaditev senčnih drevoredov ob poljskih poteh, ureditev sadovnjakov oziroma nasadov in ozelenitev vaškega roba.

V naselju je potrebno obnoviti dotrajane objekte, preseliti utesnjene perspektivne kmetije na proste površine, za stare objekte pa poiskati nadomestno funkcijo. Z rušenjem dotrajanih, arhitekturno manj vrednih objektov ustvarimo večjo zračnost v naselju in izboljšamo notranje življenjske razmere. S spodbujanjem nakupa ali zamenjave stavbnih zemljišč v naselju omogočamo prostorski razvoj čistim in tržno usmerjenim kmetijam.

Iz preteklosti poznamo tri načine planiranja in urejanja podeželja (Prosen, 1993):

- **Ruralno planiranje kot planiranje rabe zemljišč** kakega območja, to je ruralno planiranje kot nasprotje urbanega planiranja.

Planiranje rabe zemljišč mora izhajati iz spoznanja, da je zemljišče ali prostor na eni strani vir, na drugi strani pa temelj za zadovoljevanje drugih potreb. Tako se izdela načrt rabe zemljišč po njihovi temeljni lastnosti: nerodovitna zemljišča, gozdovi, obdelovalna zemlja in njena nadaljnja delitev na vrtove, travnike, sadovnjake, vinograde, pašnike. Druge potrebe po prostoru pa izhajajo iz potreb po zemljiščih za graditev, oskrbo z energijo, promet, rekreacijo, upravne in poslovne ter obrambne namene. Pri odmeri potreb po prostoru in pri varstvu prostora je treba upoštevati veljavne zakone in pravne predpise, dogovore in odloke.

- **Ruralno planiranje kot planiranje vasi in njene okolice** kot prostorske enote.

V tem primeru predstavljajo plansko enoto vas in njena okolica ter vaški teritorij. To je večji ali manjši prostor, ki se uporablja za kmetijsko pridelavo in gozdnogospodarsko dejavnost in na katerem živijo, delajo in proizvajajo prebivalci vaških naselij.

Vaško naselje ima oblikovano središče, kjer se nahajajo vaške ustanove: krajevni urad, šola, cerkev, trgovina in gostilna. Okoliški prostor, ki gravitira k vaškemu naselju, je v posameznih deželah različen. Ponavadi ločimo obdelovalne površine, površino vasi in pripadajoči okoliški prostor. Vakuum med vasmi se postopoma izgublja. Naselja se širijo z obcestno graditvijo, to je povzročil predvsem razvoj osebnega potniškega prometa. Danes pomeni prenova vasi sanacijo in razvoj podeželskih naselij, njen cilj pa je izboljšati življenjske razmere ljudi na podeželju.

Cilji prenove vasi so (Pogačnik, 1992):

- površine za novogradnje omogočiti zlasti domačemu, kmečkemu prebivalstvu,
- povečati ali zaokrožiti kmetijske funkcionalne površine tako, da bo stavbno zemljišče obsegalo vsaj 2000 m²,

- določiti nova stavbna zemljišča na manj kvalitetnih kmetijskih zemljiščih in pri tem ne prizadeti značilne vaške silhuete,
- rezervirati lokacije za obrtno dejavnost oziroma drobno gospodarstvo,
- preseliti ogrožene kmetije,
- prenoviti prometno mrežo ali prometno razbremeniti središče vasi in urediti poti za kmetijsko mehanizacijo,
- omogočiti kmečki turizem in najvrednejšo, opuščeno etnografsko stavbno dediščino revitalizirati,
- ekološko sanirati vas: komunalna sanacija vasi zajema ureditev vodovoda, kanalizacije, ureditev gnojišč in izcejanja gnojevke; ekološka sanacija pa zajema tudi ureditev starih mlak in jarkov, živih mej, suhih zidov, zelenja,
- krepiti socialne vezi na vasi, lokalno samoupravo, samopomoč, lokalno iniciativo in identiteto,
- omogočiti dodatno zaposlitev in družbeno aktivnost, pri čemer je zlasti pereč problem žena in kmečke mladine,
- pospešiti biološko čisto kmetijstvo in zmanjšati uporabo umetnih gnojil ter kemičnih zaščitnih sredstev.

Cilji prenove vasi so (Gabrijelčič, 2002):

- skrbno in načrtno ravnanje z zemljo,
- oživljanje opuščenih stavb z novo rabo (obrt, bivanje),
- živahna mnogoternost v zunanjem prostoru bo spet omogočena (z obnovo cest, trgovin),
- razvoj vasi naj pokaže rešitve za drugačno, premišljeno ravnanje z energijo in surovinami,
- prebivalci na novo odkrijejo tradicionalno gradnjo: ekološka gradnja ima nove oblike in vsebine,
- škodo na vaških tleh, vaškemu zelenju in vodah je treba odpraviti.

- **Ruralno planiranje kot celostno ali integralno planiranje** družbenih in gospodarskih dejavnosti na podeželju.

Integralni razvoj podeželja mora izhajati iz funkcij, ki jih ta prostor opravlja za celotno družbo. To pa obenem pomeni, da moramo v sklopu celovitega razvoja podeželja upoštevati vse sektorje razvoja. V nekaterih državah poznajo sektorsko planiranje, ki se odraža predvsem v planiranju kmetijstva, komunalne oskrbe, prometa, energetike in je zelo uspešno. Pri nas so posamezni sektorji razvili kvalitetno planiranje, ki ga lahko integriramo v celovit sistem planiranja (Barbič, 1991).

3.4 Ukrepi za urejanje podeželskega prostora

Ukrepi pri uresničitvi načrtov urejanja vasi so se izoblikovali na podlagi ciljev razvoja posameznih funkcij naselja.

Specifični cilji in ukrepi na podeželskih območjih (Kladnik, 2003):

Problem: Izseljavanje prebivalstva

CILJI:

- ohranjanje kmetijskih obratov in kmetijskih zemljišč z ustrezno proizvodno zmogljivostjo,
- dolgoročno ohranjanje naselbinskih območij.

UKREPI:

- plačilo za ohranjanje kmetijskih zemljišč in ohranjanje kulturnih vrednot ter sonaravnih (ekoloških) učinkov,
- urejanje in ohranjanje sonaravnih kmetijskih zemljišč,
- izboljševanje kmetijske infrastrukture za ohranjanje poselitve na gorskih, hribovitih, kraških in obmejnih območjih,
- večfunkcionalno zaposlovanje na kmetiji,
- sodelovanje med kmetijskimi gospodarstvi in izboljševanje tržnega položaja,
- povečanje pridelave in proizvodnje s spodbujanjem tehničnega napredka,
- zagotovitev vzdrževanja kulturne krajine.

Problem: Razseljevanje in propadanje podeželskih naselbinskih struktur

CILJI:

- ohranjanje značilnih gradbenih in naselbinskih struktur,
- ohranjanje kompaktnih naselij z jasno definiranimi mejami nasproti odprtemu prostoru,
- prednostno upoštevanje naravnih razmer pri naselbinskem ustroju.

UKREPI:

- okrepljeno upoštevanje okoljskih komponent pri urejanju naselbinskih struktur,
  - usmerjanje kmetijskih obratov zunaj zaokroženih naselbinskih območij, upoštevanje merila za ohranjanje značilnih gradbenih in naselbinskih struktur,
  - določanje namenske rabe zemljišč za dejavnosti medkrajevnega pomena v lokalnih središčih,
  - preprečevanje gradnje v zelenem okolju, upoštevanje naravne razmere.
-

Ukrepi za izboljšanje posameznih življenjskih in gospodarskih razmer (Prosen, 1993):

- **Bivanje:**
  - motivacija mladih, da ostanejo na podeželju,
  - stabilizacija števila prebivalcev,
  - izboljšanje stanovanjskih razmer,
  - zmanjšanje emisijskih vplivov na stanovanja.
- **Kmetijstvo:**
  - izboljšanje izrabe kmetijskih gospodarskih poslopij,
  - izboljšanje kmečkih dvorišč,
  - zmanjšanje in zaježitev emisij iz kmetijstva.
- **Obrt:**
  - ustalitev in povečanje števila delovnih mest v obrti,
  - izboljšanje izrabe objektov in lokalov, namenjenih obrti,
  - izboljšanje parcel, namenjenih za obrt,
  - zmanjšanje in zaježitev emisij, ki jih povzroča obrt.
- **Promet:**
  - izboljšanje in graditev novih tranzitnih in drugih cest,
  - izboljšanje pešpoti in naprav za mirujoči promet,
  - zaježitev ali preprečevanje prometnih emisij.
- **Infrastrukturo:**
  - izboljšanje komunalne oskrbe in odvoz odpadkov,
  - graditev vodovodnih naprav.
- **Podobo naselja in krajine ter zelenje:**
  - izboljšanje vaške podobe,
  - odpravljanje primanjkljaja prostih površin,
  - ozelenitev naselja,
  - izboljšanje varstva spomenikov in narave.
- **Prosti čas in razvedrilo:**
  - namestitev naprav za komunikacije in zveze,
  - namestitev in razširitev naprav za razvedrilo,
  - ločitev različnih rab za razvedrilo.

Ukrepi za uresničevanje ciljev prenove in razvoja vasi (Prosen, 1993):

- **Izboljšanje strukture kmetij:**
    - preselitev utesnjenih perspektivnih kmetij na proste površine,
    - sanacija starih objektov z gradbenimi posegi,
    - ureditev pravice do vožnje ali pravice do poti (služnostne pravice),
-

- odstranitev neuporabnih in nefunkcionalnih gospodarskih objektov,
- omogočanje ustreznega prometa skozi dvorišče z nasprotnim izhodom,
- razmejitev kmetij od čistih stanovanjskih območij.
- **Izboljšanje prometnih razmer v naselju:**
  - rezerviranje parcel za zgraditev prometnih naprav ali okoliških cest,
  - ukinitvev slepih cest, ulic in drugih cest,
  - razširitev cest,
  - načrtovanje ustreznega prometnega režima po stranskih in glavnih prometnicah,
  - ustvarjanje novih izhodov iz naselja,
  - zasnova parkirnih prostorov,
  - zasnova pešpoti.
- **Izboljšanje življenjskih razmer:**
  - določitev lokacije in priprava parcel za družbeno potrebne objekte, kot so: šola, otroški vrtec, uprava, pokopališče, kopališče, prostori za šport in rekreacijo, cerkev,
  - graditev in sanacija vodovodnega omrežja, zbiralnikov, napeljava kanalizacije v vasi, deponije za smeti,
  - določitev parcel za graditev objektov, namenjenih kulturi, zdravstvu ali socialnim ustanovam,
  - rezervacija parcel za predvideni dolgoročni program graditev v naselju,
  - redčenje vasi s predvidenim rušenjem nefunkcionalnih in praznih objektov ali ruševin,
  - sporazumno odpravljanje mejnih sporov ob novi ureditvi parcel,
  - priprava parcel in ureditev javnih zelenih površin,
  - sanacija in vzdrževanje spomenikov,
  - upoštevanje naravnega in krajinskega varstva,
  - priprava parcel za turistične objekte,
  - ureditev vrtov, sadovnjakov in drugih nasadov.

3.5 Pregled zakonodaje s področja urejanja prostora

Zanimivo je, da so bila podeželska naselja nekdanj skladno oblikovana in ubrana s krajino. Večkrat se vprašamo kakšni so bili mehanizmi, ki so odredjali merila njihovega prostorskega razvoja, ko še ni bilo stroke, ki bi se ukvarjala s to dejavnostjo.

Kje in kako se bo gradilo, je najprej urejal neformalni nadzor, ki je potekal brez pisanih zapovedi in prepovedi. Šele kasneje se je pojavilo pisano pravo: statuti mest, državni zakoni in drugi predpisi, pravno obvezni načrti. Mehanizmi neformalnega nadzora so bili predvsem navade, običaji, tradicija, simboli in lokalna skupnost. V povojnem obdobju postane

neformalna gradnja tako imenovana črna gradnja, ki ima negativen prizvok ne samo nelegalne, ampak tudi nekvalitetne gradnje.

Pravno-upravna merila predstavljajo tisti del, ki naj bi pripomogel k ustrežnejšemu urejanju prostora. Ta merila so splošna, slonela naj bi na spoznanjih o prostoru. Današnja navidezno kaotična podoba poselitve v slovenskem primestnem in podeželskem prostoru je deloma odraz političnih, socialnih in ekonomskih razmer in sprememb.

3.5.1 Zgodovina slovenske zakonodaje na področju urejanja prostora

Prvotna zasnova naselij je bila spontana, organska, ni bila načrtovana v današnjem smislu pravno-formalnega urejanja prostora. Vendar so graditelji vedno upoštevali ustrezno lego zgradb, osončenje, ulično mrežo, možnost obrambe, trgovanja, socialne stike in še vrsto drugih okoliščin za smotno, gospodarno in estetsko ureditev svojega bivalnega in delovnega okolja.

Skozi zgodovino so se na slovenskem oblikovali naslednji predpisi o urejanju prostora:

➤ **Stavbni red vojvodine kranjske (1876)**

To je popolnoma splošen akt, v katerem ni konkretnih rešitev, ki bi se nanašale na posamezno lokacijo. Vse kar je konkretno je nezapisano. V stavbnem redu so gradbeno-tehnični predpisi natančni, načela lociranja so kratka in le načelna. Predpisovanje dimenzij je bilo zelo natančno, velikokrat je izhajalo iz pozornosti do požarne varnosti. Odgovornost pri odločanju, kako naj se gradi, je v rokah pristojnega uradnika. Zakon sam nudi zelo malo nasvetov.

➤ **Gradbeni zakon kraljevine Jugoslavije (1931)**

Ta zakon je vseboval tudi nekatera načela s področja urbanizma. Dal je osnove in zahtevo za izdelavo regulacijskih načrtov in za določitev namembnosti površin. Regulacijski načrti so izboljšali prometne in komunalne razmere.

➤ **Zakon o urbanističnem planiranju (1967)**

Za ruralna območja je bil predviden bolj okviren in manj zahteven dokument – urbanistični red. Nad tem zakonom je širši Zakon o regionalnem prostorskem planiranju, pod njim pa Zakon o graditvi objektov. Uvedeno je bilo novo sosledje dokumentov: lokacijska dokumentacija, lokacijsko dovoljenje, projekt za gradbeno dovoljenje, gradbeno dovoljenje. Z urbanističnim redom se določijo način urejanja in sanacija naselij, namenska raba zemljišč, komunalno opremljanje zemljišč, pogoji za graditev objektov, velikost stavbnih zemljišč in drugi pogoji, ki vplivajo na spremembo prostora.

➤ **Zakon o urejanju prostora**

ZUreP opredeljuje temeljne pogoje za posege v prostor. Glede poselitve se določila nanašajo predvsem na usmerjanje nove gradnje v ureditvena območja naselij. Izven ureditvenih območij naselij se lahko določajo območja za poselitev in druge posege v prostor le, če so neposredno namenjena kmetijski proizvodnji, izkoriščanju gozdov, pridobivanju in raziskovanju rudnin, turizmu in rekreaciji.

➤ **Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor**

ZUN določa prostorsko izvedbene akte (PIA) kot podrobnejše dokumente za urejanje prostora na ravni občin. Ti se delijo na prostorsko izvedbene načrte (PIN – zazidalne, ureditvene in lokacijske načrte novih naselij in prenove) ter prostorsko ureditvene pogoje (PUP – urejajo območja občine za katera ni predvidena izdelava PIN). Za razliko od PIN se PUP pripravljajo tudi za posamezna prostorsko in funkcionalno zaokrožena območja izven ureditvenih območij naselij.

➤ **Zakon o stavbnih zemljiščih**

ZSZ ima v celotni hierarhiji urejanja prostora zelo pomembno mesto, vendar ne zaradi umestitve v sistem planiranja, temveč zato, ker je to tisti zakon, ki omogoča prenos papirnatih zasnov v prostorsko realizacijo. Opremljanje zemljišč predstavlja v gradbeno-tehničnem smislu gradnjo objektov in naprav s področja tehnične infrastrukture. Na podlagi teh aktivnosti, se zemljišča spreminjajo iz kmetijskih v stavbna (in to je predpogoj za gradnjo).

➤ **Zakon o graditvi objektov**

ZGO med drugim določa tudi, da se zgrajeni objekt lahko prične uporabljati šele, ko je zanj izdano uporabno dovoljenje. Z uporabnim dovoljenjem se ugotovi, da je objekt zgrajen v skladu z lokacijskim in gradbenim dovoljenjem. Brez uporabnega dovoljenja objekta ni dovoljeno uporabljati, niti v njem opravljati nobene poslovne, proizvodne, obrtne, gostinske ali kakršnekoli druge dejavnosti.

V pravilniku o minimalnih tehničnih pogojih za graditev stanovanjskih stavb, ki je del ZGO, so določeni minimalni tehnični pogoji, ki že zelo natančno opredeljujejo površine in dimenzije ter sosledje prostorov.

Aktualna zakonodaja je naslednja:

➤ **Zakon o urejanju prostora-1**

Nov zakon o urejanju prostora je začel veljati s 1.1.2003 in ureja vrsto problemov, ki jih dosedanja zakonodaja zaradi njene prilagojenosti preteklemu družbenemu sistemu ni celovito reševala. Z uveljavitvijo tega zakona so tako prenehali veljati zakon o urejanju prostora,

zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor, zakon o planiranju in urejanju prostora v prehodnem obdobju, zakon o katastru komunalnih naprav in zakon o stavbnih zemljiščih.

Temeljni namen novega Zakona o urejanju prostora je v tem, da se pripravijo in sprejmejo takšni prostorski akti, ki bodo omogočali investitorju, da se enostavno odloči o gradnji objekta na nekem zemljišču na podlagi nedvoumne lokacijske informacije.

Urejanje prostora po tem zakonu obsega prostorsko načrtovanje, ukrepe za izvajanje načrtovanih prostorskih ureditev, zagotavljanje opremljanja zemljišč za gradnjo ter vodenje prostorskega informacijskega sistema. Zakon določa tudi pogoje za opravljanje dejavnosti prostorskega načrtovanja, določa nadzorstvo nad izvajanjem določb zakona ter kazenske določbe.

Zakon uvaja nove prostorske instrumente, ki spodbujajo določene investicijske namere oziroma prostorske ureditve, ter ukrepe, ki zmanjšujejo škodo. Med te ukrepe sodijo: predkupna pravica občine, razlastitev in omejitve lastninske pravice, uvedba komasacije in ukrepov pri prenovi ter začasni ukrepi za zavarovanje urejanja prostora.

Zakon uvaja sistem zbirk prostorskih podatkov, s katerim se s pomočjo sodobne tehnologije omogoča vzpostavitev enotnega in povezljivega sistema različnih zbirk podatkov v zvezi z urejanjem prostora. S tem je zagotovljeno učinkovito spremljanje stanja v prostoru in omogočeno sprejemanje ustreznih ukrepov. Celoviti in popolni podatki o prostoru so pomembni tudi za oblikovanje smotrne in izvedljive investicijske namere.

Prostorske ureditve se določajo in načrtujejo s prostorskimi akti. Glede na namen so prostorski akti dveh vrst: strateški in izvedbeni prostorski akti. Strateški prostorski akti so strategija prostorskega razvoja Slovenije, prostorski red Slovenije, regionalna zasnova in strategija prostorskega razvoja občine. Izvedbeni prostorski akti so državni in občinski lokacijski načrt ter prostorski red občine.

Prostorski red občine je podlaga za pripravo občinskih lokacijskih načrtov ter določa lokacijske pogoje za pripravo projektov za pridobitev gradbenega dovoljenja. V prostorskem redu občine se prikažejo tudi območja državnih lokacijskih načrtov. Namen prostorskega reda občine je določitev območja namenske rabe prostora, določitev pogojev in meril ter ukrepov za načrtovanje v prostoru in pripravo lokacijskih načrtov občine. Prostorski red občine določi za celotno območje občine območja osnovne namenske rabe prostora. Ta območja se določijo glede na fizične lastnosti prostora in predvideno namembnost določenega prostora.

Z zakonom o urejanju prostora bodo podane podlage za natančne, dobre in zanesljive izvedbene prostorske akte, iz katerih bodo natančno razvidni vsi lokacijski pogoji, ki so izhodišče za graditev objektov, to je projektiranje, gradnjo in vzdrževanje objekta.

➤ **Zakon o graditvi objektov-1**

Temeljni namen novega Zakona o graditvi objektov je v tem, da se dovoljenja za gradnjo izdajo brez nepotrebnih zapletov in v rokih, predpisanih z Zakonom o splošnem upravnem postopku, pri čemer morajo pristojni organi in vsi udeleženci pri graditvi objektov zagotavljati, da bodo objekti ter njihovi posamezni deli zanesljivi in skladni s prostorskimi akti. Bistveni cilj in namen novega zakona je skrajšanje postopkov pridobivanja dovoljenj za gradnjo. Investitor bo tako za gradnjo potreboval le gradbeno dovoljenje, namesto lokacijskega in nato še gradbenega. Zakon podrobno določa, kdo nastopa kot stranka v postopku izdaje gradbenega dovoljenja. Poleg investitorja so stranke samo še lastniki zemljišč in objektov ter imetniki drugih stvarnih pravic na teh nepremičninah (ne več vsi sosedje).

Zakon ločuje zahtevne, manj zahtevne in enostavne objekte. Za slednje ni več potrebna priglasitev del. Investitorji bodo namreč na lokalni ravni gradili na podlagi lokacijske informacije, ki vsebuje le podatke o tem, kako občine v prostorskih načrtih opredeljujejo pogoje za to gradnjo.

V novem zakonu sta jasneje razložena dva pojma, ki sta do sedaj povzročala zaplete, in sicer sprememba namembnosti in sprememba rabe objekta. Sprememba namembnosti je definirana kot večja sprememba, ko se raba enega prostora bistveno spremeni. Sprememba rabe pa pomeni le tisto spremembo, ki posebej ne odstopa od obstoječe rabe objekta, če sprememba bistveno ne vpliva na okolico. Cilj zakona je, da bo pravna ureditev področja graditve objektov v Sloveniji v celoti usklajena z evropskimi predpisi na tem področju.

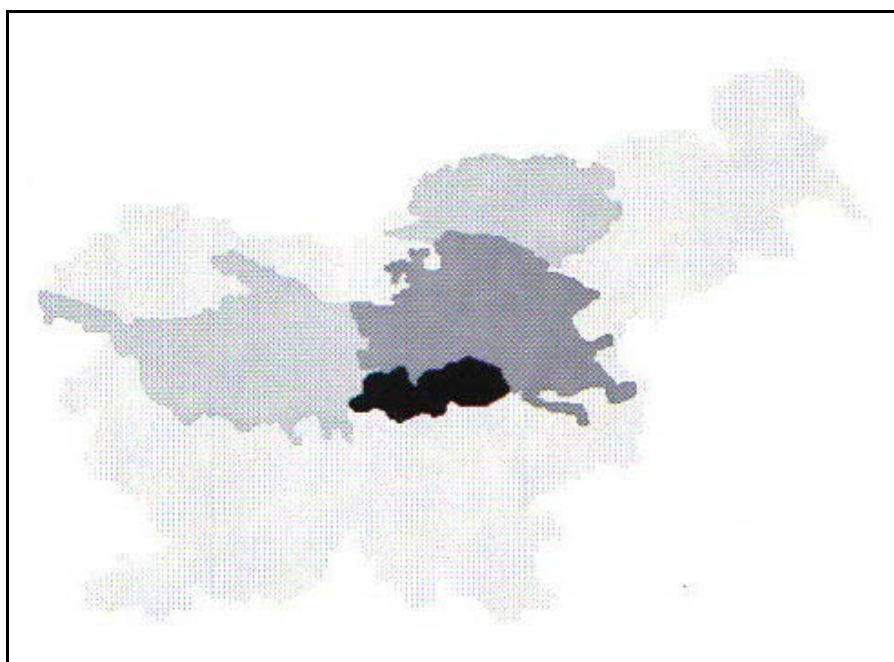

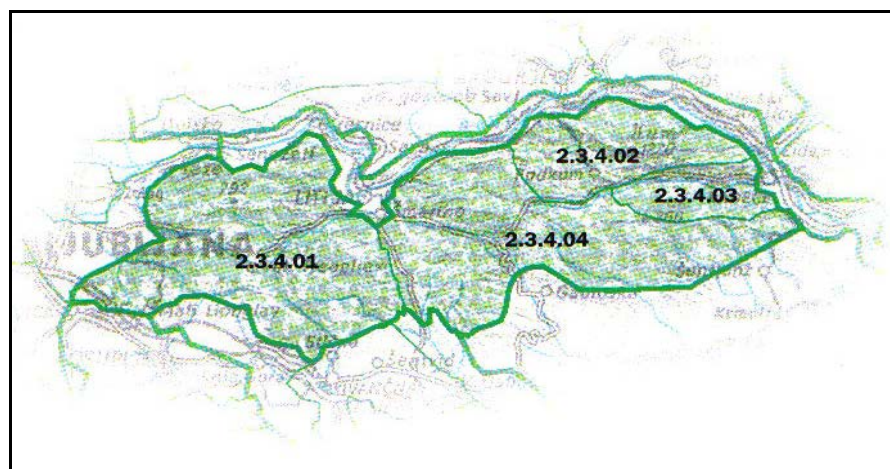
4 PREDLOG UREDITVE DOL PRI LITJI

4.1 Lega v širšem prostoru

Slovenija je raznolika dežela, kar je posledica stikanja različnih klimatskih in geomorfoloških značilnosti alpskega, mediteranskega in panonskega sveta ter različnih kulturnih vplivov v preteklosti. S svojo lego na ožini med Alpami in najsevernejšim zalivom Sredozemskega morja predstavlja enega najpomembnejših evropskih prehodov iz jugozahodne Evrope proti vzhodu (SPRS, 2003).

Slika 15: Delitev predalpske regije (Vir: Marušič, 1998)

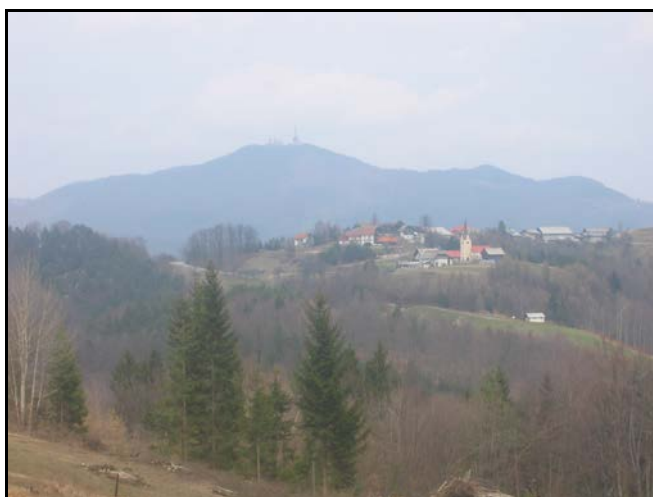

Slika 16: Dolenjsko hribovje ob Savi z delitvijo na pokrajinske enote (Vir: Marušič, 1998)

- * Krajine Alpske regije
- * Krajine Subpanonske regije
- * Krajine Primorske regije
- * Kraške krajine notranje Slovenije
- * **Krajine Predalpske regije:**
  - Zahodnoslovensko predalpsko hribovje
  - Osrednjeslovenska ravnina
  - Koroška in dolina Drave
  - **Vzhodnoslovensko in predalpsko hribovje:**
    - Šaleško Konjiško hribovje
    - Savinjska dolina
    - Kamniško in Zasavsko hribovje
    - Predgorje vzhodno od Savinje
    - Dolina Save
    - **Dolenjsko hribovje ob Savi:**
      - Janče – Trebeljevo
      - Kum
      - Povodje Spodnje Sopot
      - **Hribovje pod Kumom:**
Občina Litija

Dole pri Litiji

Najnovejša naravnogeografska regionalizacija, ki upošteva funkcijo naselij in rabo tal, uvršča občino Litija v makroregijo Predalpski svet in mezoregijo Dolenjsko hribovje ob Savi.

Slika 17: Hribovje pod Kumom (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

4.1.1 Predstavitev občine Litija

Slika 18, 19: Mesto Litija v preteklosti (Vir: <http://www.litija.net>)

Opis območja

Urbanizirano, središčno naselje občine je Litija, ki leži v dolini reke Save ob glavni cesti Ljubljana – Trbovlje in železnici Ljubljana – Zidani Most. Na severu meji občina Litija na občino Moravče in Zagorje ob Savi, na jugu na občino Ivančna Gorica in Trebnje, na zahodu na občino Dol pri Ljubljani in MO Ljubljana, na vzhodu na del občine Zagorje ob Savi, Radeče, Sevnica in Trbovlje. Litijska občina je po velikosti šesta največja občina v Sloveniji, saj meri kar 316 m². Od skupno 162 naselij, sta kar 102 naselji demografsko ogroženi.

Naravne razmere

V Sloveniji so najpogostejše krajine na dolomitih in na apnencih. Tudi območje litijske občine se nahaja na omenjenih kameninah. Ovire, ki se pojavljajo v krajinah z omenjenimi kameninami so otežena oskrba s pitno vodo in problemi z odpadnimi vodami.

Omenjena krajina ima tudi ekološko bivanjske kakovosti:

- potresno stabilen svet,
- ugodna podlaga za gradnjo komunikacij,
- zdravo mikroklimo,
- velik delež gozdov in zelenih površin,
- lepe vedute in razgledi zaradi razgibanega reliefa,
- sončne lege, primerne za zazidavo, ki se pojavljajo v zaprtih prostorih.

Sama mikrolokacija je taka, da se kmečka domačija nahaja na meji med pašniki ali gozdom in njivskim svetom. V primeru gručaste vasi se vas najpogosteje pojavlja na osončeni južni legi. Najnižje dele poraščajo preddinarski gozdovi belega gabra, na katere se navezujejo preddinarski bukovi gozdovi, v zavetrenih legah pa se pojavljajo bukovi gozdovi z jelko.

Glavno vodno žilo v občini predstavlja reka Sava, ki se na tem območju nahaja v 3. kakovostnem razredu. Večina vodne oskrbe temelji na izviri. Občina ima 25% vodnih virov z veliko izdatnostjo, lokalni vodovodi pa imajo črpališča manjše izdatnosti.

Raba prostora

V občini Litija največ površin obsega gozd. Delež gozdov in travnikov se v zadnjem času zelo povečuje, kar je posledica procesa deagrarizacije – preslojevanja kmečkega prebivalstva v nekmečko.

Preglednica 2: Struktura rabe prostora v litijski občini (%).

Vir: Lokalni razvojni program občine Litija, 2001

	Njiva	Sadov.	Vinog.	Trav.	Pašnik	Trstič.	Gozd	Ostalo	Pozid.	Nerod.
Litija	9,0	0,6	0,6	15,2	7,3	0,0	62,6	4,7	2,4	2,3

Preglednica 3: Zemljiške kategorije po katastru za občino Litija

Vir: Lokalni razvojni program občine litija, 2001

Zemljiške kategorije po katastru	Ha
Njive	3 258
Travniki	4 875
Pašniki	2 300
Sadovnjaki in vinogradi	400
Gozd	20 600
Nerodovitno	1 500
Skupaj	32 933

Poselitev

V celoti je občina Litija redko poseljena (57 preb/km²), prevladuje pa ruralna poselitev z razloženimi in gručastimi naselji. Vseh naselij v občini je 162. Največ jih leži med 400 m in 500 m nadmorske višine. Največja poselitev je v pasu med 200 m in 300 m, kjer živi 65% vseh prebivalcev občine. Najmanjša poselitev je v pasu med 700 m in 800 m. Tu živi 2,7% vseh prebivalcev litijske občine.

Gospodarstvo v občini Litija

Na območju občine Litija aktivno deluje 833 gospodarskih subjektov, ki zaposlujejo 2519 oseb. Slaba splošna gospodarska razvitost se odraža v nižjem družbenem proizvodu na

prebivalca, v neustrezno gospodarski strukturi območja, pomanjkanju delovnih mest in v slabših gospodarskih rezultatih.

Kmetijstvo

Občina Litija je precej hribovita, brez širših dolin in ravnin, razen doline reke Save in dolin nekaterih njenih pritokov. Ker skoraj $\frac{1}{4}$ površja prekriva apnenec, prevladuje rendzina, ki je precej plitva prst, zato je možnost kmetijske rabe majhna. Značilnost kmetovanja v občini Litija, je tudi težavnost pridelovalnih razmer, saj ima kar 60% površin naklon nad 30%, skoraj 70% kmetijskih zemljišč pa je v območju z omejenimi dejavniki.

Vsi navedeni dejavniki so vzrok, da je glavna kmetijska panoga v občini živinoreja (prireja mleka in mesa). Drugi pomemben vir dohodka na kmetijah je dohodek od gozda. Poleg živinoreje in gozda se na posameznih mikrolokacijah kot dopolnilni dejavnosti, pojavljata tudi sadjarstvo in zelenjadarstvo, v zadnjem času pa tudi turizem na kmetiji.

Po zadnjem popisu kmetijskih gospodarstev leta 2000, je bilo na območju občine Litija 1 094 kmečkih gospodarstev. Število kmetij se je v dobrih desetih letih zmanjšalo za 33%.

Preglednica 4: Razdelitev kmetij po socioloških tipih kmetij v občini Litija v letu 2000

Vir: Lokalni razvojni program občine Litija, 2001

Kmetije	število	%
Čiste	153	14,0
Dopolnilne	602	55,0
Mešane	334	30,5
Neaktivne	5	0,5
Skupaj	1 094	100,0

Infrastruktura

V Litijški občini je še kar nekaj glavnih cest brez asfalta. Na demografsko ogroženih območjih je ponekod cestna povezava slaba, zato bi bilo potrebno asfaltirati vse glavne ceste in ceste, ki vodijo do vasi.

Oskrba z elektriko je zadovoljiva. Opazno je le pomanjkanje javne razsvetljave. Na nekaterih območjih bo še potrebno vzpostaviti ustrezne telefonske povezave, čeprav so se razmere v zadnjem času precej izboljšale.

Še vedno je veliko neurejenih gnojišč, ni urejenega kolektivnega odvajanja odpadnih voda, po gozdovih pa je še precej divjih odlagališč odpadkov. Kmetom bi bilo potrebno pomagati pri

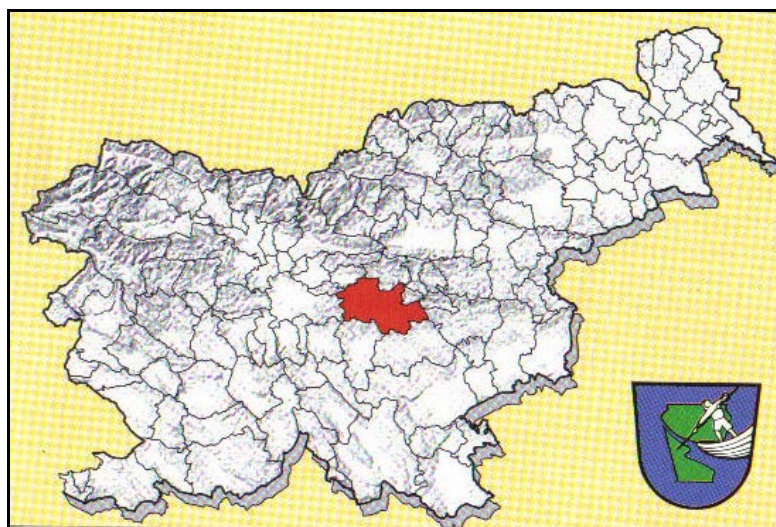

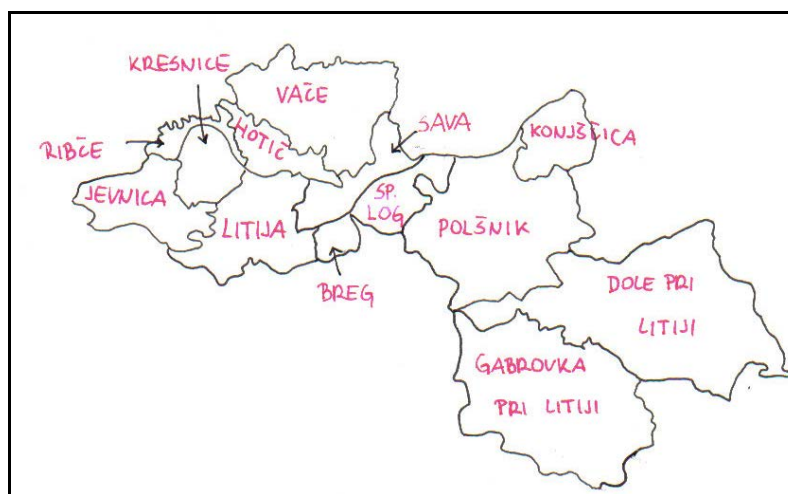
adaptaciji starih poslopij in jih ekološko ozaveščati, da bi se ohranilo značilno tradicionalno grajeno in ohranjeno okolje, ki bi privabljal turiste.

4.2 Lega v ožjem prostoru

Krajevna skupnost Dole pri Litiji spada v občino Litija in Upravno Enoto Litija. Dostop do centra KS, ki je od Litije oddaljen približno 30 km, je možen iz različnih strani: iz Litije preko Preske, preko Polšnika ali po asfaltni cesti skozi Gabrovko, iz Šentruperta lahko pridemo po lokalni cesti preko Gradišča ali po Lokah, iz Zasavja preko Podkuma in iz Radeč po makadamski regionalni cesti po dolini Sopotu.

Slika 20: Lega občine Litija v SLO
(Vir: Perko D., 1998)

Slika 21: Delitev občine na KS
(Vir: Občina Litija, oddelek za okolje in prostor, 2006)

Krajevna skupnost – Dole pri Litiji, ki je dobila ime po naselju Dole, sodi med najboljše daleč naokoli, saj je velika približno 54 km² in zavzema kar 18% ozemlja celotne občine.

Položaj območja KS Dole pri Litiji v prostoru je lokalno gledano izrazito osrednje slovenski. Krajevna skupnost Dole pri Litiji meji na tri krajevne skupnosti, in sicer KS Gabrovka na JZ delu, KS Velika Kostrevnica na zahodni strani ter na KS Polšnik na SZ .

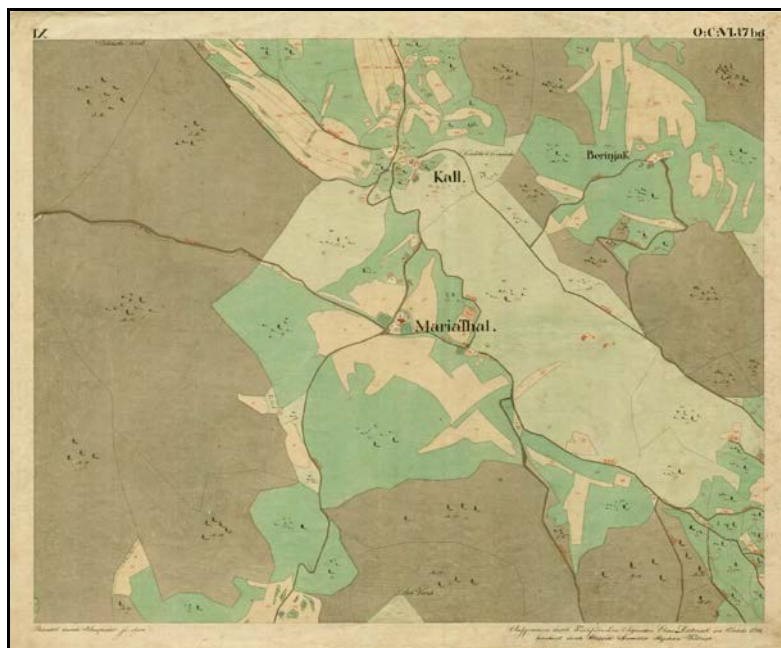
4.2.1 Dole od prazgodovine do danes

Omembe prostora med Savo in Mirno

Slika 22: Dole pri Litiji leta 1909
(Vir: <http://www.litija.net>)

Kraj Dole je omenjen že v času antike, točneje v obdobju rimskih pohodov na Slovenskem. Iz virov se da razbrati poti, ki so potekale od Jadrana proti Baltiškemu morju. Te so vodile ob vzhodnih Alpah skozi hribovje predela med Ljubljansko in Celjsko kotlino in ob tem naletele na ožje prehode, ki so imele velik strateški pomen: Atrans (Trojane), Črni graben, Tuhinjska dolina ali pa kar Savska vodna pot. Na to glavno prometnico so bile priključene tudi prečne ceste iz notranjosti slovenskega ozemlja; takšna je tekla od Nevioudunuma (Krškega) ob Savi navzgor ali ob spodnji Savinji do Celeije (Celja). Nanjo se je naslonila še pot, pomembna za razvoj našega območja, saj je potekala Praetoriuma Latovicorum (Trebnjega), po Mirnski dolini, dolini Bistrice, potoka Sopote proti Zidanemu Mostu. Te poti so bile vzdrževane in ponekod tlakovane, ker so jih uporabljale rimske legije pri osvajanju ozemelj na vzhodnem delu imperija.

Slika 23: Franciscejski kataster za naselje Dole pri Litiji, včasih Mariathal
(Vir: <http://www.arhiv.gov.si/>)

V srednjem veku pa so bile te poti manj zaščitene in vzdrževane, zato so se ohranile le nekatere, a vseeno se lahko pohvalimo, da se je cesta ob Savski dolini in v dolini potoka Sopote obdržala. Teče preko prevala Preska in Prežganje prozi zahodni Sloveniji.

Arheološki ostanki

Prisotnost Rimljanov na našem območju kažejo tudi kasnejša izkopavanja in arheološka najdišča. Med njimi so:

- V Dobovici so v rimskem grobišču v Borjah našli Hadrijanov novец, nekaj fibul in glinasto skledo. Glavna pobudnika izkopavanj sta bila dolski vaški učitelj Peruzzi in njegov pomočnik Novak.
- Na Dolah so našli več prazgodovinskih in antičnih grobov, v katerih je bil tudi najstarejši zlatnik s podobo cesarja Nerona. Leta 1820 so našli grobove s prazgodovinskimi kovinskimi predmeti in keramiko, leta 1879 pa v gomili, vzhodno od vasi, tudi skeletni grob s kamnito oblogo, keramiko, vretenci in železnim nožičem. Druge gomile so bile na travniku južno od cerkve in na planoti Magolnik. Pomemben arheološki ostanek je tudi igla s povešeno ploščato glavico iz 8.- 7. stoletja pr. Kr. Njena dolžina je kar 12 cm in je shranjena v Narodnem muzeju v Ljubljani.
- Na Gradišču (že ime kaže na obstoj vasi) je v vasi štiri oglata, z nasipom obdana naselbina, kjer so našli kovinske predmete in gomile.
- Na Berinjeku in nad vasjo Suhadole je bil odkrit grob z dodatki. V gozdu je ostanek 10 m široke in 1 m visoke prekopane gomile iz starejše železne dobe. Leta 1878 sta jo raziskala

Deschmann in Hochstetter in v njej našla skelet z več razbitimi posodami, dvema vijačkoma in majhnim železnim nožičem. Najdbe so shranjene v Naravoslovnem muzeju na Dunaju. Najdišča so bolj ali manj zaraščena, lotil se jih je tudi uničujoči zob časa, saj niso bila nikoli vzdrževana toliko, da bi jih lahko ohranili za kasnejše rodove.

Najdeni ostanki so deloma shranjeni v Narodnem muzeju v Ljubljani, medtem ko je bilo največ prodano na Dunaj, v njihov novozgrajeni Naravoslovni muzej (konec 19. stoletja).

Gradišča

Za železnodobno obdobje (Hallstatt) so značilna naselja, ki jih najdemo tudi v naših krajih. To so tako imenovana gradišča – utrjena naselja na številnih gričih, hribih in vzpetinah širom po Sloveniji. Običajno so jih postavljali nad dolinami, da bi lažje nadzorovali bližnjo in daljno okolico. Večina gradišč je imela dovolj veliko kmetijsko zaledje. Glede na lego, način kako so bila utrjena in njihovo velikost jih razlikujemo več vrst. Na Dolenjskem so bila najštevilčnejša manjša naselja na vrhu vzpetin z enojnim obzidjem, ki je v celoti obdajalo poselitveni prostor. Nasip okoli naselja je varoval ljudi in njihovo premoženje v vasi. Ta obzidja so bila zgrajena iz velikih, neobdelanih kamnitih blokov, zapoljenih z ilovico in drobirjem. Malte v tem času še niso poznali. V krajevni skupnosti Dole sta pomembni vasi Gradišče, ki je svojo funkcijo naselja ohranila na ostankih nekdanjega železnodobnega naselja, in Gradišče nad Suhadolami. To je stalo na kopastem, z gozdom poraščenem hribu, ki ga še danes imenujemo Gradišče. To naselje naj bi v 5. stoletju pr. Kr. uničil požar. Iz virov je vidno, da je bilo podobno ostalim gradiščem in manjšim naseljem na Dolenjskem.

Železarstvo

V teh železnodobnih gradiščih lahko najdemo še dokaz za obstoj dejavnosti, ki se je ohranila do današnjih dni. To je železarstvo. V naših krajih je razmah te obrti omogočila limonitna ruda, katere je tu veliko. Rudo so kopali v dnevnih kopih tudi na Dolah, in sicer na travniku Cestnica in Bistrica. Obe nahajališči sta severno od vasi Kal pri Dolah.

Srednji in novi vek

V srednjem veku je naš prostor padel pod upravo Savinjske marke, ki je segala od Savinjskih Alp do Sotle na severu in na jugu do Mirne in Krke. Kljub širjenju novih verskih idej, protestantizma, se je na Dolskem ohranila katoliška cerkev, sprva v okrilju šentrupertske župnije, samostojna župnija pa je od leta 1752 dalje. V času novega veka so pri nas nastali najlepši kulturno – zgodovinski spomeniki, ki so ohranjeni še danes, eni v boljšem, spet drugi v slabšem stanju. Med njimi je potrebno posebej omeniti mogočno Cerkev Marije Vnebovzete na Dolah in romarsko cerkev v Borju ter Valvasorjev lovski gradič v Neudorfu, današnjem Zavrhu.

Pomembne pa so tudi ostale, manj izrazite, a za vernike zelo pomembne podružnične cerkve:

- Sv. Mihael in Sv. Ana na Veliki Gobi
- Sv. Lovrenc v Prelesju
- Sv. Janez in Sv. Pavel na Gornjih Jelenjih

Slika 24: Cerkev na Gornjih Jelenjih
(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Do 2. svetovne vojne

Ob koncu 19. Stoletja, v času habsburške nadvlade na Slovenskem, so bile Dole samostojna občina. Ohranile so se do leta 1929, ko se je začela Aleksandrova diktatura. Med diktaturo so bile priključene k Sv. Križu – Gabrovka, nato pa so bile ponovno samostojne. Tedaj so se občini priključile vasi: Čeplje, Mala in Velika Goba ter Gornje Jelenje, medtem ko so bile Prelesje še vedno pod Šentrupertom.

2. svetovna vojna

Grozote 2. svetovne vojne našim krajem niso prizanesle. Tu je potekala meja med tedanjima okupacijskima silama Nemčijo in Italijo. Meja je potekala čez Gande, Veliko Gobo, Čeplje, Bistrico, Brdo, Hude Ravne, iz česar lahko sklepamo, da je bila naravna meja potok Bistrica. Italjani so na svoji strani zavarovali mejo z bodečo žico, Nemci pa z minskimi polji. Po popisu, kjer so družine ocenjevali glede na politično in rasno pripadnost, je sledilo nasilno preseljevanje prebivalcev. Večina jih je bilo preko zbirnega centra na gradu Rajhenburg preseljenih v Nemčijo. Konca vojne ni nihče v dolski župniji dočakal doma. V začetku maja 1945 je bilo vojnih strahot konec. Izgnanci so se vračali domov od začetka avgusta do konca novembra 1945. Mnogo hiš in gospodarskih poslopij je bilo požganih in opustošenih, hrana je bila na karte, toda kljub vsemu so ljudje svoj dom obnovili in zaživel na svoji ljubljani zemlji.

Današnji čas

Leta 1952 je bila organizirana samostojna občina Dole, obstajala je 4 leta, nato so jo priključili Radečam, leta 1958 pa k občini Litija. Istega leta so tu odprli matični urad in leta 1960 ustanovili krajevno skupnost Dole. Zgradili so infrastrukturo: napeljavo telefonskega kabla, vodovod (1961) in električno napeljavo (1954) oziroma elektrifikacijo območja, pri čemer so večino del opravili krajanji sami s prostovoljnim delom. Poleg tega so zgradili varnejše, boljše ceste, ki so jih kasneje tudi asfaltirali (1979); na Dolah, Kalu in v Dobovici.

Čas po vojni je bil označen s širjenjem politike samoupravnega socializma in načrtnega gospodarstva. Tako so na Dolah dobili dve plansko postavljeni tovarni: Kovinarsko in Dolko, sprva izdelovalnico sveč, kasneje papirnico. Ti sta zaposlovali večino aktivnega prebivalstva. Posledica gospodarskega razvoja in s tem razvoja kraja in okolice je bila, da so ljudje ostajali doma, se priseljevali tudi od drugod; prebivalstvo je tako naraščalo.

Po osamosvojitvi Slovenije so ti obrati začeli propadati, vedno več je brezposelnih mladih, ki si morajo svoj kruh služiti v dolini (Litiji, Ljubljani, Mirni, Šentrupertu, Radečah,...), saj domači kraj na žalost ne nudi več zaslužka, kar pomeni manjšanje števila prebivalstva, praznjenje podeželja, zamrtje naših vasi in zaraščanje krajine.

4.3 Krajevna skupnosti Dole pri Litiji

Območje Krajevne skupnosti Dole pri Litiji predstavlja bolj ali manj hribovit in gričevnat svet brez širših dolin in večjih ravnin. Vasi so raztresene po obronkih oziroma po vrhah hribov, nekaj pa v dolinah ob vodotokih. Najnižje ležeča vas so Ravne, ki leže na nadmorski višini 520 m, najvišje ležeča pa je zaselek Bobneči Vrh vasi Gradišče, ki se nahaja na nadmorski višini 866 m.

Slika 25: Naselje Dole pri Litiji (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

4.3.1 Analiza prostorsko ureditvenih pogojev

Prostorsko ureditveni pogoji (PUP-i) so urbanistični, oblikovalski in drugi pogoji, ki se od primera do primera določajo za različna prostorsko in funkcionalno zaokrožena območja, ki imajo glede na naravne in družbeno-gospodarske razmere podobne značilnosti. Na podlagi PUP-ov se urejajo vsi možni posegi v prostor, ki predstavljajo dolgotrajnejše ali trajne spremembe v pokrajini. Z njimi se urejajo območja zunaj ureditvenih območij naselij, kjer ni

---

predvidena izdelava prostorskih izvedbenih načrtov, ureditvena območja posameznih naselij ter nekatera prostorsko in funkcionalno zaokrožena znotraj ureditvenega območja naselja. Podajajo le omejitve in zahteve, ki jih je potrebno upoštevati pri izdelavi lokacijske dokumentacije, za posamezne prostorske posege pa ne določajo konkretnih rešitev (Kladnik, 1999).

Prostorsko ureditveni pogoji Občine Litija za območje Občine Litija, veljajo na območju Občine Litija. Meje območij urejanja potekajo v skladu s prostorskim delom plana Občine Litija, meja morfoloških celot pa so določene na podlagi strokovnih podlag za poselitev izdelanih v letu 2002.

PUP-i v občini Litija veljajo tudi za Dole pri Litiji z naslednjimi oznakami območij urejanja in oznakami morfoloških celot:

Preglednica 5: PUP za Dole pri Litiji

Vir: Uradni list RS št. 7/2004 (str. 843)

Ime naselja	Šifra naselja	Prevladujoča planska namembnost	Število in imena morfoloških celot	Predviden način urejanja (ZN, UN, LN, PUP)
Dole pri Litiji	DL	Stanovanja	1PI,1SK,2SK,1S, RG	PUP
			1C,2C,2S	ZN Dole zahod
			3SK	ZN Dole vzhod

Osnovna namenska raba naselja Dole pri Litiji je poselitveno območje oz. območje naselij in območje predvideno za njihovo širitev.

Podrobnejša namenska raba prostora se deli na različna območja. Dole pri Litiji je razdeljeno na naslednja območja:

S – območja za stanovanja

Območje je pretežno namenjeno za stanovanja, za stalno bivanje ali za občasno bivanje. Možne dopolnilne dejavnosti so: trgovina, vrtec, otroško igrišče, prostori krajevne skupnosti, prostori društev. Prepovedane dejavnosti so: proizvodnja, gradbeništvo, skladišča.

Za Dole pri Litiji je nadaljnja delitev podrobne namenske rabe na S – območja pretežno namenjena za stanovanja z različno strukturo stanovanj in SK – območja namenjena pretežno za stanovanja s kmetijskimi gospodarstvi.

RG – območja razpršene gradnje

V tem območju so pretežno stanovanjski objekti in kmetijsko gospodarski objekti vezani na obdelovanje kmetijskih zemljišč, objekti s servisnimi in storitvenimi dejavnostmi in čisti stanovanjski objekti.

C – območja za centralne dejavnosti

Območje je pretežno namenjeno za izvajanje vzgoje, izobraževanja, športa, zdravstva, kulture, trgovine. V tem območju so prepovedane proizvodne dejavnosti, možne dopolnilne dejavnosti pa so stanovanja.

Za Dole pri Litiji je nadaljnja delitev podrobne namenske rabe na C – centralne dejavnosti in na PI – območja za industrijo.

PUP-i za območje Občine Litija vsebujejo različna merila in pogoje:

- gradnje glede na plansko namensko rabo zemljišč,
- glede posameznih gradenj,
- za oblikovanje posameznih gradenj,
- za določanje gradbenih parcel,
- za prometno urejanje,
- za komunalno in energetska urejanje ter telekomunikacije,
- za varstvo naravnih vrednot in ohranjanje biotske raznovrstnosti,
- za varovanje in ohranjanje kulturne dediščine,
- za varovanje in izboljšanje okolja,
- za varstvo pred požarom,
- za zaščito in reševanje.

Gradnje glede na plansko namensko rabo zemljišč

Gradnje so dovoljene le kolikor so v mejah, ki jih določa predvidena namenska raba zemljišč po srednjeročnem in dolgoročnem planu občine in so v skladu z omejitvami in pogoji za varovanja na posameznih območjih urejanja. Gradnje, ki trajno spremenijo namensko rabo prostora so dovoljene samo na poselitvenih območjih.

Merila in pogoji glede vrste posameznih vrst gradenj

Merila in pogoji glede vrste posameznih gradenj na poselitvenih območjih

Na poselitvenih območjih, ki se urejajo s PUP-i so dovoljene naslednje gradnje:

- vzdrževanje objekta
  - redna vzdrževalna dela
  - investicijska vzdrževalna dela
  - vzdrževalna dela v javno korist
-

- sprememba namembnosti
- sprememba namembnosti v skladu z namembnostjo morfološke celote
- sprememba rabe v skladu z namembnostjo morfološke celote

gradnje:

- gradnje novih objektov (zahtevnih, manj zahtevnih in enostavnih objektov)
- dozidave
- nadzidave
- rekonstrukcije objektov
- nadomestne gradnje

Merila in pogoji za gradnje na območjih osnovne namenske rabe, ki niso namenjena poselitvi

Omenjena merila obravnavajo kmetijska zemljišča, gozdna zemljišča, območja za rekreacijo v naravnem okolju, območja za pridobivanje rudnin in območja sanacij ter območja vodnih površin.

Merila in pogoji za oblikovanje

Pri oblikovanju novogradenj, adaptacij, dozidav, nadzidav, gradnje enostavnih objektov ter pri oblikovanju drugih gradenj je potrebno doseči skladnost z okolico glede:

- lege objekta,
- velikosti objekta,
- volumna,
- zunanje izgleda,
- arhitekturnih elementov in oblikovanja zunanje ureditve.

Merila in pogoji za določanje gradbenih parcel

Pri določitvi gradbenih parcel je potrebno upoštevati:

- namembnost in velikost objekta na parceli
- dovoljeno pozidanost, dovoljen faktor izrabe in predpisan delež zelenih površin
- zdravstveno-tehnične zahteve

4.3.2 Življenjski prostor

KS Dole se nahaja na območju, kjer prehaja alpski svet v dinarsko-kraški. Površje je hribovito, oblikovalo se je v obdobju mezozoika (triasni apnenci in dolomiti). V kasnejših geoloških dobah je prišlo do narivov, ki so sooblikovali površje v pestro valovitost območja. Na apnenčastih tleh so nastali značilni kraški pojavi, ki se kažejo predvsem v obliki številnih vrtač in kraških pojavov.

Za **življenjski prostor** je pomembno, da se čimbolj ohrani naravno okolje in oživi kulturna krajina. Želi se tudi doseči, da bodo območja vodotokov in drugih naravnih znamenitosti postali prepoznavni znak dolskega podeželja.

Razvojni cilji življenjskega prostora so :

- ugotovitev naravnih potencialov posameznih področij,
- ohranitev naravnega okolja,
- oživitev kulturne krajine,
- skrb za čisto naravno okolje ter urejenost vasi in zaselkov,
- posegi v prostor naj ne načenjajo naravnega ravnovesja.

Gozd

Na področju današnje krajevne skupnosti Dole pri Litiji so se skozi zgodovino izoblikovala naselja na posameznih naravnih terasah. Večina ostalih, za razvoj kmetijstva manj primernih predelov, je bilo prepuščeno gozdni vegetaciji. Danes porašča gozd več kot 60% tukajšnjih površin. Izjemna geološka in reliefna pestrost področja, ki se razteza v višinskem pasu med 500 m in 850 m nadmorske višine, se zrcali v številnih oblikah gozdne vegetacije, ki jih srečujemo na tem, relativno majhnem prostoru.

Glavna graditeljica gozdov v naši krajevni skupnosti je bukev. Najbolj ji ustrezajo nekoliko hladnejše, osojne lege na svežih, vlažnih tleh. Bukev predstavlja kar polovico skupne lesne mase. Delež ostalih drevesnih vrst je odvisen od mikroklimatskih pogojev, prisotnih na posameznih rastiščih, pa tudi od načina gospodarjenja z gozdom v preteklosti. Včasih bukev deloma ali v celoti nadomeščajo drevesne vrste, ki so bolj prilagojene na značilnosti posameznih rastišč. Na globokih, svežih tleh srečamo gorski javor, na mokriščih in v neposredni bližini vodotokov črno jelšo. Hrast in kostanj poraščata bolj suha in peščena tla, njuna prisotnost pa je pogojena z antropogenim vplivom v gozdnem prostoru v preteklosti. Rastišča na velikih strminah in ekstremnih južnih legah poraščajo naslednje drevesne vrste: rdeči bor, črni gaber, mokovec, mali jesen... Med lastniki gozdov je priljubljena smreka, ki pa ne spada med naše avtohtone drevesne vrste. V naš prostor je vstopila v času Marije Terezije, hkrati s prvimi zametki načrtnega gospodarjenja z gozdovi na slovenskem. K načrtnemu gospodarjenju s tukajšnjimi gozdovi se je pristopilo v petdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 1857 je Srednja gozdarska šola iz Ljubljane pod vodstvom ing. Kajfeža izdelala gozdnogospodarski načrt Katastrske občine Dole pri Litiji 1957 – 1966. Trenutno je v veljavi gozdnogospodarski načrt gozdnogospodarske enote Dole 1997 – 2006.

Eden od temeljnih problemov, ki se izpostavlja pri gospodarjenju z gozdovi na področju Dol pri Litiji, je neuravnoteženo stanje razvojnih faz. Velik delež gozdov je v mlajših razvojnih fazah, primanjkuje pa starih gozdov. Z ustreznimi ukrepi, predvsem s sečnjo lahko gozdarji v

---

razmeroma kratkem času (nekaj 10 let) pospešijo prehod mlajših gozdov v starejše razvojne faze.

Seveda pa na sečnjo v pretežno zasebnih gozdovih vpliva mnogo dejavnikov, na katere gozdarska stroka nima velikega vpliva. Posest je razdrobljena, povprečni gozdni posestnik gospodari s približno 6 ha gozda, ki je razdrobljen na več, običajno med seboj ločenih parcel. V takšnih razmerah je prihodek iz gozda zgolj priložnost. Zahteven teren, dolge spravilne in transportne razdalje so poglavitni vzrok, da se sekajo predvsem starejša drevesa – vrednejši sortimenti, s katerimi je zaslužek največji. Le majhen del lastnikov želi načrtno gospodariti z gozdom kot s trajnim virom gozdnih dobrin.

Slika 26: Priprava drv za kopo ali za kurjavo
(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Oglarjenje se na področju Dol pri Litiji ponuja kot ena izmed možnosti rešitev gospodarjenja v mlajših gozdovih, kjer je nega gozdov z redčenji najbolj potrebna. Približno 1 500 m³ drobnejšega in manj kvalitetnega lesa listavcev, ki je potrebno za izdelavo 30 oglarskih kop, predstavlja približno petino načrtovanega poseka lesa v enem letu na tem področju, predpisanega z gozdnogospodarskim načrtom. To pa je že količina, ki lahko pomaga pri reševanju problema redčenj. Za oglarjenje lahko s pridom uporabimo tudi les s travnatih površin v zaraščanju. Tako upočasnimo zaraščanje kmetijskih površin in pripomoremo k ohranjanju značilnosti kulturne krajine.

Podnebje

Klimatsko sodi KS Dole v pas zmerno kontinentalnega podnebja osrednje Slovenije s pogostimi, enakomerno porazdeljenimi padavinami čez vse leto.

Glavne značilnosti podnebja so:

- povprečne temperature najhladnejšega meseca so med 0⁰ C in -3⁰ C,
- povprečne temperature najtoplejšega meseca so med 15⁰ C in 20⁰ C,
- letna količina padavin se giblje med 1000 mm in 1300 mm,
- povprečno trajanje sončnega obsevanja znaša med 1655 in 1850 ur letno,
- megla je pogost pojav v litijski kotlini in je posledica pogostih temperaturnih inverzij.

V KS Dole pri Litiji je nekoč obstajala padavinska postaja nižjega reda. Agencija RS za okolje in prostor – Hidrometeorološki zavod ima zbrane podatke za 5 letno opazovalno obdobje od leta 1968 do 1973. Povprečna letna temperatura v tem obdobju je znašala 9⁰C. Povprečna januarska temperatura je znašala 2,9⁰C, povprečna julijska pa 18,4⁰C. Za te kraje je bila v preteklosti značilna velika količina padavin v obliki dežja in snega. Najmanj padavin je bilo meseca maja leta 1968, samo 23 mm.

Za Krajevno skupnost Dole pri Litiji je značilna humidna klima, ki predstavlja klimatsko cono, v kateri je letno povprečje padavin večje od možnega izhlapevanja. Višek vode odteče kot površinska voda ali kot podtalnica.

Vode

Območje KS Dole ima kar nekaj vodnih virov, čeprav so to v glavnem majhni potoki. Nekateri izmed njih presahnejo zaradi propustnih tal (apnenca). Na SV tega območja, pod Veliko Presko izvira Sopota, ki teče proti Radečam, kjer se izliva v Savo. V Sopoto se izliva manjši potok Murnov graben, ki sicer izvira pod Dobovico. Na SZ izvira tudi Bistrica, ki ima dva izvira, pod Veliko Presko in pod Borovakom pri Polšniku. Večja pritoka Bistrice s SV strani pa sta Bučavnica in Bena, v katero se iztekajo Berinjski graben, Izvirska voda in Drkov graben.

Bistrica pa se izliva v Mirno pri Mokronogu. Značilnost teh vod je predvsem ta, da je bilo v preteklosti na njih izgrajenih precej mlinov (na Bistrici Jesenškov, Krošelnov, Pipančkov, na Izvirski vodi Božičev mlin in Drkov mlin). Od naštetih mlinov danes delujeta le še dva: Jesenškov in Krošelnov, ohranjen pa je tudi Božičev mlin. Ko se je po letu 1975 pojavil trend malih hidroelektrarn so bile v dolini Sopote zgrajene tri male HE, od tega dve v lasti ELES-a in ena v privatni lasti.

Slika 27, 28: Slap Bena (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Živalstvo

Divjad je sestavni del gozda. V njem najdemo zavetišče za bivanje, hrano in pogoje za razmnoževanje različnih vrst živali. Na območju Dol pri Litiji je pestrost živalskih vrst izjemna, saj poleg običajne divjadi, kot so srnjad, jelenjad in divje svinje, tu občasno lahko opazimo tudi rjavega medveda, črno štokrljo, smrdokavro črno žolno, in še nekatere zavarovane redke ptice. To je odraz neokrnjene narave na tem območju, saj lahko v nekaterih vodotokih srečamo tudi potočnega raka. Da pa je številčnost divjadi v sorazmerju s prehrabnimi zmožnostmi okolja, poskrbijo lovci Lovske družine Dole pri Litiji, ki upravljajo z loviščem. S pravilno strukturo odstrela divjadi in pravilnim načinom krmljenja ublažijo pojav bolezni pri posameznih vrstah divjadi in zmanjšajo obseg škod, ki jo divjad povzroči.

Slika 29: Srnjad na travniku ob cesti (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

4.3.3 Naselitveni prostor

Pri uresničevanju ciljev **naselitvenega prostora** je potrebno izobraževati prebivalce o prenovah vasi, da bi se ohranjala in obnavljala vaška prepoznavnost (kozolci, vaški vodnjaki, hišne lipe,...). Če se bodo objekti in območja kulturne dediščine nadzorovano obnavljala, potem se bosta lahko izrabila za kakovostno turistično ponudbo.

Razvojni cilji naselitvenega prostora so:

- prenova vasi,
- ureditev vaških centrov,
- dograditev cestne in komunalne infrastrukture,
- ohranitev in obnovitev vaške prepoznavnosti (kozolci, vaški vodnjaki, hišne lipe,...).

Naselja

KS Dole je po površini največja v občini Litija in hkrati med tistimi, ki imajo najmanj prebivalcev. Vasi so raztresene po dokaj obsežnem območju, nekatere izmed njih so težko dostopne. Do junija 1998 je bilo v KS Dole 30 naselij, v juniju tega leta pa sta se dve naselji

priključili občini Trebnje. Tako se je število prebivalcev v obdobju med popisoma 1971-2002 zmanjšalo za približno $\frac{1}{4}$ prebivalcev. KS Dole pri Litiji danes sestavlja 28 naselij, ki so po večini gručasta. Naselja so med seboj povezana z lokalnimi cestami, ki so asfaltne, nekatere pa tudi makadamske. Oddaljenost med naselji je lahko tudi več kilometrov, kar otežuje hitro dostopnost do nekega kraja, v primeru potrebne pomoči.

Slika 30,31: Naselji v KS Dole pri Litiji (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

* Centralno naselje Dole pri Litiji

Slika 32: Naselje Dole (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

OBSTOJEČA RABA PROSTORA

Dole pri Litiji so gručasto naselje s samotnim zaselkom Pasjim Vrhom in ležijo na neizrazitem prevalu pod kraško planoto ob cesti Gabrovka – Radeče. Večina objektov je postavljenih ob glavni komunikaciji – cesti.

V zgornjem delu naselja so predvsem stanovanjski objekti, osrednji del zavzemajo javni objekti, v spodnjem delu naselja pa so industrijski objekti in travniki. Tudi njive so v spodnjem delu naselja, saj so tu boljše in večje obdelovalne površine.

Slika 33: Travniki v spodnjem delu naselja Dole (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Po cesti, ki vodi mimo osnovne šole Dole pridemo do zaselka Pasji Vrh, ki se razprostira po pobočju. Gozd obdaja naselje skoraj z vseh strani. Med Dolami in Pasjim Vrhom se nahaja smučišče z imenom Hlače.

Prostor okrog večine objektov zapolnjujejo dvorišča in razne dovozne poti, parcele v bližini stanovanjskih objektov pa so največkrat namenjene vrtovom in manjšim sadovnjakom.

Ko se spuščamo po cesti skozi naselje, se pri cerkvi pot razcepi na dve smeri; ena cesta vodi proti Gabrovki, druga proti Šentrupertu. Ob cesti Dole – Šentrupert se nahajajo industrijski objekti.

Smotrna raba prostora naj zagotovi, da bodo naslednjim generacijam zapustili boljši prostor, kot smo ga prejeli:

- kjer je le mogoče, varovati kmetijske površine pred nekmetsko rabo,
- ohraniti gozd na primarnih gozdnih površinah,
- površine potrebne za urbanizacijo izbirati čimbolj racionalno.

Na območju KS Dole pri Litiji živi v 28 naseljih 725 prebivalcev. Največ prebivalcev je v vasi Dole (109), med vasi z majhnim številom prebivalstva pa sodijo naslednje: Berinjek, Hude Ravne in Ljubež v Lazih.

V preteklosti je bilo območje Dol pri Litiji gosteje naseljeno, podatek iz leta 1869 nam pove, da je bilo v celotni KS kar 1331 prebivalcev. Največ prebivalcev je bilo leta 1931; 1447 po sedANJI sestavi naselij v KS Dole. Od takrat naprej pa število prebivalstva naglo upada. Vzrok tega je odseljevanje prebivalcev v tujino in v večje centre kjer je boljši zaslužek.

Preglednica 6: Gibanje števila prebivalstva v KS Dole med leti 1869 in 2002.

Vir: Lokalni razvojni program občine Litija, 2001

	1869	1900	1931	1961	1971	1981	1991	2002
Dole pri Litiji	71	65	46	94	106	96	129	109
KS Dole pri Litiji	1331	1322	1447	964	932	844	793	725

Preglednica 7: Delež prebivalstva KS Dole v občini Litija v %

Vir: Lokalni razvojni program občine Litija, 2001

	1966	1991	1998
Občina Litija	16 588	18 498	19 111
KS Dole pri Litiji	1108	793	772
Delež	7%	5%	4%

Za območje Dol so značilne dnevne in tedenske migracije. V dnevne so vključeni delavci, ki so zaposleni izven KS. Vsakodnevno se vozijo na delo v Litijo, Šmartno, Radeče, nekaj pa tudi v Ljubljano. Poleg dnevnih so značilne tudi tedenske migracije, ki vključujejo dijake in študente, ki obiskujejo šole v Ljubljani, Trbovljah, Škofji Loki,... Migracije so posledica nizke stopnje zaposlitvenih možnosti kraja, slabe prometne infrastrukture in povezav s krajem. Postopno zmanjševanje migracij se začne pri osveščanju in izobraževanju.

V zadnjem času pa se pojavljajo tudi remigracije. Te vključujejo predvsem domačine, ki so se odselili, doma pa so si zgradili vikende. Ob odhodu v pokoj se jih precej vrne, zaradi navezanosti na kraj, lepo naravo in mir.

V popisu iz leta 1991 se je 74% prebivalcev ukvarjalo s kmetijstvom, 23% je bilo zaposlenih in 3% prebivalcev so bili brezposelni. Zaradi premajhnih kmetij je bilo potrebno razvijati dopolnilne dejavnosti. V izobrazbeni strukturi je kar 45% ljudi brez izobrazbe, 32% jih je zaključilo osnovno šolo, 21% jih ima zaključeno poklicno in srednjo šolo, 1% ima višjo izobrazbo in 0,4% prebivalcev je z visoko izobrazbo.

Preglednica 8: Delež neaktivnega in aktivnega prebivalstva v KS Dole pri Litiji 1991

Vir: Lokalni razvojni program občine Litija, 2001

Kraj	Otroci do 14 let	Aktivno prebivalstvo	Neaktivno Prebivalstvo	Zaposleni v prim.sekt.	Zaposleni v sek. sekt.	Zaposleni v terc. sekt.	Dnevni migranti
Dole pri Litiji	24,8	47,6	27,6	11,7	53,3	18,3	18,3

Vasi se praznijo, prebivalstvo se stara. Poleg starejših ljudi je veliko tudi neporočenih. Še pred zadnjo svetovno vojno so bile tod okoli znane vasi in družine z desetimi otroki, družine s šestimi ali sedmimi otroki pa so šteli že med običajne. Zdaj sodijo v »običajno kategorijo« družine z dvema otrokoma, redke so s tremi.

Preglednica 9: Starostna struktura prebivalcev KS Dole pri Litiji

Vir: Lokalni razvojni program občine Litija, 2001

0 – 14 let	23 % prebivalcev
15 – 29 let	22 % prebivalcev
30 – 59 let	34 % prebivalcev
nad 60 let	21 % prebivalcev

NAMEMBNOST OBJEKTOV

Številčno največjo skupino objektov glede na namembnost predstavljajo stanovanjski objekti. To so večinoma individualne enodružinske hiše, večstanovanjski stavbi – bloka sta le dva. Starejše hiše so štiri, od tega je ena prenovljena. Razpadajočih hiš v naselju ni, je pa ena starejša hiša v kateri nihče ne živi.

Slika 34: Stara Fakinova hiša

Slika 35: Stara Belentačeva hiša (zapuščena)

Slika 36: Obnovljena Novakova hiša

Slika 37: Stara Vrtačnikova hiša (danes v uporabi za obrtne dejavnosti)

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Stanovanjski objekti imajo poleg hiše še pomožni objekt. Pri starejših hišah so to hlev, kozolec, pri novejših pa so to garaže in lope.

Včasih so imele kmetije poleg ostalih gospodarskih poslopij postavljene tudi kozolce. Na območju Dol pri Litiji so kozolci-toplarji značilni del tradicionalne kulturne krajine. Čeprav jih lastniki posodablajo, je zaradi uveljavljanja sodobnih načinov priprave krme za živino njihova prihodnost negotova.

Slika 38, 39, 40: Kozolci toplarji na območju KS Dole (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Skupino javnih objektov sestavljajo zgradbe, kjer se odvijajo centralne in obrtne dejavnosti. Tu gre predvsem za storitvene, družbene in druge dejavnosti, ter sakralne objekte. Navadno se aktivnosti javnega značaja vršijo v samostojnih objektih, včasih pa so se v pritličju, medtem ko so bila zgornja nadstropja namenjena stanovanjem.

Slika 41: Zdravstveni dom v prostorih stanovanjskega bloka

Slika 42: Pogled na območje obrtnih zgradb

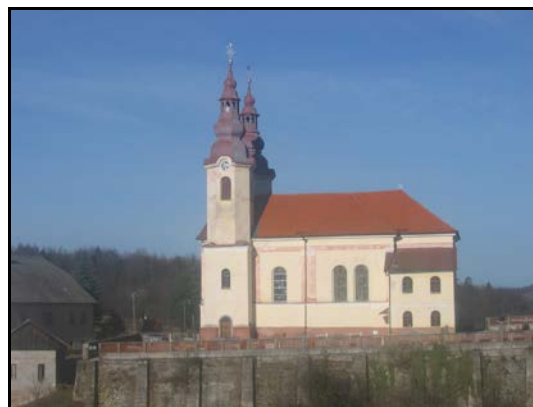
Centralne dejavnosti: župnijska cerkev, župnišče z veroučno učilnico, mrliška vežica, tri kapelice, sedež vaške skupnosti (Krajevna skupnost), devetletna osnovna šola, ambulanta (v

priljučju stanovanjskega bloka), pošta, gostilna (uradno zaprta), trgovina – prodajni center Dole, bife (v prostorih prodajnega centra Dole), knjižnica (v prostorih KS), Zadruga za razvoj podeželja Jarina (v prostorih stare osnovne šole). Gasilski dom, kulturna dvorana in frizerstvo se nahajajo v eni stavbi.

Slika 43: Župnišče ob cerkvi

Slika 44: Cerkev Marijevnebovzete

Slika 45: Mrliška vežica

Slika 46: Nova osnovna šola

Slika 47: Gasilski dom

Slika 48: Prodajni center Dole

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Šola – kot kulturno izobraževalna ustanova je bila zgrajena leta 1907. Stoji na križišču Dole – Gabrovka. Med vojno je bila požgana, po vojni leta 1946 pa so se začela obnovitvena dela. Leta 1991 je bila postavljena nova šola, katero je zgradila KS s pomočjo krajanov. V spodnjih prostorih stare šole je nekaj let obratovala trgovina Kašča, sedaj pa je tam sedež zadruga za razvoj podeželja z.o.o. Jarina.

Slika 49: Stara osnovna šola na križišču

Slika 50: Sedež zadruga za razvoj podeželja-

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Krajevna skupnost – je bila na Dolah zgrajena leta 1960. V njenih prostorih je do leta 1991 obratovala tudi pošta. Nova pošta sedaj stoji nasproti pokopališča.

Slika 51: Sedež krajevne skupnosti

Slika 52: Nova pošta

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Obrtne dejavnosti: zasebna podjetja – Rotal, Kovinarska, Dolka, Kmetijska zadruga (v prostorih prodajnega centra Dole).

Slika 53: Podjetje Rotal

Slika 54: Kovinarska Dole

Slika 55: Dolka

Slika 56: Bivša kmetijska zadruga Dole

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

MORFOLOŠKA ANALIZA

Značilna oblikovanost terena je narekovala morfologijo naselja. Morfološko je zelo razpršeno in nehomogeno. Naselje je obcestno in ima zaselek Pasji Vrh, razdelimo pa ga lahko na naslednje morfološke enote:

Staro vaško jedro – A

Na Dolah ni izrazitega starega vaškega jedra, ker so bili včasih objekti razpršeni vzdolž komunikacije. Najstarejši objekti so formirani ob glavni cesti, ob vznožju hriba. To so stara Oš, cerkev, gasilski dom, stara Novakova hiša in gostilna. Ostale tri starejše hiše se nahajajo ob cesti: Dole-Gabrovka (Belentačeva hiša), Dole-Šentrupert (včasih Vrtačnikova stanovanjska hiša, danes pa pomožni industrijski objekt) in ob cesti Dole-Sopota (Fakinova hiša).

Širitev naselja ob vaškem jedru – B

Naselje Dole se je dopolnjevalo ob že izgrajenih objektih. Stare hiše so prenovili ali pa podrli in zgradili nove. V to morfološko enoto spadajo gasilski dom krajevna skupnost, nov prodajni center Dole, večstanovanjska in individualne hiše.

Širitev naselja ob komunikaciji – C

Naselje se je širilo ob cesti z namenom, da bi se rodovitna zemlja uporabila za obdelovalne površine.

Strnjeno naselje – D

Kal pri Dolah je naselje, ki ima nekaj kmetij, ostalo pa so individualne hiše. V tej morfološki enoti so objekti postavljeni v strnjeno celoto in od tu se tudi imenuje strnjeno naselje.

Razpršena gradnja – E

Ta enota zajema predvsem stanovanjske in pomožne objekte. Do objektov, ki so razpršeni po naselju vodijo dovozne poti.

Šola – F

OŠ stoji pod igriščem, ki je bilo zgrajeno že pred postavitvijo šole.

Večji obrtni obrat - G

V to enoto spadajo industrijski objekti Rotal, Kovinarska in Dolka. Objekti so v spodnjem delu naselja in ne motijo prebivalcev. Poleg lepo urejenega obrata Rotal se nahajajo stari objekti, ki so potrebni prenove.

Samostojne kmetije – H

V naselju Dole pri Litiji ni veliko kmetij. Nekaj je samotnih kmetij, ki so ostale še od preteklih rodov.

PROMETNA ANALIZA**Aktivni promet:**

KS Dole pri Litiji ima prometno omrežje in cestne povezave z okoliškimi kraji slabo urejene. Asfaltiranje v centru Dol, Kala in Dobovice je potekalo leta 1979. Leta 1992 pa se je asfaltirala cesta, ki pelje iz Dol proti Litiji in sicer odsek ceste iz Dol do križišča, kjer je odcep za Radeče. Kasneje so se asfaltirali odseki Dole – Čeplje in po etapah Dole – Gradišče. Še danes je na območju KS Dole pri Litiji neasfaltiranih kar nekaj cest krajevnega pomena. Problem je, da ni asfaltirana glavna republiška cesta, ki povezuje Dole z Litijo in vodi naprej v Radeče.

Glavne relacije, ki vodijo iz Dol v večja mesta, pomembna za naše krajanje:

- Dole-Litija: Dole-Gabrovka-Litija (v celoti asfaltirana cesta)
Dole-Sopota-Preska-Litija (delno makadamska cesta)
Dole-Sopota-Polšnik-Litija (delno makadamska cesta)
- Dole-Trebnje: Dole-Tihaboj-Trebnje (v celoti asfaltirana cesta)
- Dole-Šentrupert: Dole-Loke-Šentrupert (v celoti makadamska cesta)
Dole-Gradišče-Šentrupert (delno makadamska cesta)
- Dole-Zagorje: Dole-Sopota-Podkum-Zagorje (delno makadamska cesta)
- Dole-Radeče: Dole-Sopota-Radeče (delno makadamska cesta)

Vsakodnevno najbolj prometna cesta je v smeri Gabrovke proti Litiji. V Litiji je možna povezava z ostalimi večjimi mesti tudi z vlakom.

Ceste so povprečno široke 4,5 m. Prometni sistem ima veliko križišč – večinoma so to T križišča, nekatera pa so tudi večja.

Lokalne ceste medsebojno povezujejo sosednje vasi in zaselek Pasji Vrh in so večinoma makadamske. Na obdelovalne površine in druge parcele so speljane poljske poti.

Skupna dolžina cest (km) na območju KS Dole pri Litiji:

Javne ceste	28 km
Javne poti	38 km

Mirujoči promet

Ob javnih objektih so parkirišča ustrezno urejena in dovolj velika. Parkirišča so pri šoli, pošti, prodajnemu centru-Dole in Rotalu.

Ob večjih prireditvah, ki se odvijajo na prostem na šolskem igrišču, je parkiranje urejeno na travniku pod šolo. Le tega urejajo gasilci.

V naselju ni avtobusnih postajališč. Šolski avtobus ustavlja ob cesti in s tem ne ovira prometa. Avtobusni prevoz je iz Dol do Litije organiziran vsak dan ob 6.50. s povratkom na Dole ob 15.00.

IZGRAJENA INFRASTRUKTURA

➤ Energija

Prva električna napeljava je bila na Dolah narejena leta 1954, v kasnejših letih pa je prišlo do elektrifikacije na celotnem območju. Pri napeljavi elektrike so večino del opravili krajanje

---

sami. Električno omrežje je sedaj dovolj razvejano in tako zagotovljeno vsem prebivalcem. Osnovno napajanje z električno energijo poteka iz RTP Potoška vas. Dole spadajo pod Nadzorstvo Zagorje in Radeče. Za kvalitetno oskrbo z električno energijo na celotnem območju občine Litija, bi bilo potrebno v okviru nove RTP napraviti več izvodov.

Večja investicija v telefonsko infrastrukturo je bila izvedena leta 1981 in od tedaj imajo telefon skoraj vsa gospodinjstva. Večino fizičnega dela, kakor celotno finančno konstrukcijo investicije so tudi tu opravili krajanji sami s svojim delom in finančnimi sredstvi. Pokritost s telefonskimi priključki je danes dobra, le signal za mobilno telefonijo ni 100% pokrit na vseh območjih KS.

Ogrevanje objektov se vrši individualno. Pri tem bi krajanji, ki imajo na razpolago gozd, lahko investirali v ogrevanje na lesno biomaso. S tem bi lahko ogrevali več stanovanj ali celo vas ter pri tem izkoriščali les, ki ga je na območju KS Dole pri Litiji dovolj.

➤ Vodovod

Na območju KS Dole pri Litiji so porabniki vode prebivalci vasi in zaselkov, ter živina, ki jo je na samem območju okoli 1500 glav. KS Dole pri Litiji ima glavni vodovodni sistem Sopota – Dole in več manjših lokalnih vodovodov, ki oskrbujejo več vasi in zaselkov ali pa le eno vas oziroma posamezne domačije.

Glavni vodovodni sistem Dole – Sopota je bil zgrajen v letu 1960 in obnovljen v letu 1988. S pitno vodo oskrbuje 350 prebivalcev, 100 občasnih prebivalcev (vikendi) in živino. Vodovod sestavljata dve zajetji; zajetje Sopota 1 in zajetje Sopota 2. Zajetji sta slabo izdelani in nista fizično zavarovani. Na glavnem vodovodnem sistemu bi bilo potrebno:

- izvesti rekonstrukcijo zajetja Sopota 2,
- preurediti in zaščititi zajetje Sopota 1,
- obe zajetji fizično zavarovati,
- obnoviti črpališče.

Lokalni vodovodi oskrbujejo več vasi in zaselkov ali pa le eno vas oziroma posamezne domačije. V KS Dole pri Litiji je 24 lokalnih vodovodov, ki so bili zgrajeni večinoma brez projektov, t.j. ustreznih lokacijskih in gradbenih dovoljenj. Njihov največji problem je slaba kakovost vode, saj so pogosto v bližini obdelovalnih površin, hlevov in hiš. Ker je kapaciteta teh zbirališč majhna, je potrebno med vročimi poletnimi meseci nekatere kraje z vodo oskrbovati.

Naselja in zaselki v KS Dole pri Litiji odpadne vode odvajajo v greznice ali pa naravnost v tla oz. vodotoke. Greznice pogosto niso pravilno urejene ali pa so neustrezno praznjene. Tak

način odvajanja odpadnih vod ogroža kakovost tal in vodnih virov predvsem na kraških in vodovarstvenih območjih in poljih z visoko podtalnico.

Občina Litija je v letu 1998 z namenom, da bi ugotovila zdravstveno varnost in stanje vodooskrbe ter potrebne ukrepe za izboljšanje varnosti oskrbe s pitno vodo glavnega in lokalnih vodovodov v KS Dole pri Litiji, naročila strokovni pregled zajetij in ožjih območij zajetij pitne vode. Rezultati pregleda so pokazali, da je kakovost vode v zajetju Sopot ob suhem vremenu higiensko ustrezna, po dežju pa se v manjši meri onesnaži. Nekateri uporabniki lokalnih vodovodov pa morajo vodo za prehrabene namene občasno prekuhavati.

➤ **Kanalizacija**

Delno in nepovezano je kanalizacija zgrajena le v naselju Dole. Ureditev središča Dol pa še ni dokončana, saj je potrebno prej urediti lastništvo KGZ Dole.

➤ **Komunala**

Odvoz odpadkov je urejen po vseh zaselkih. Odpadke odvaža JP Komunala Litija na urejeno deponijo komunalnih odpadkov Litija. Na določenih krajih so urejeni tudi ekološki otoki za ločeno zbiranje odpadkov (papirja, stekla, organskih odpadkov, plastike in kovin) v zabojnikih. Dole pri Litiji imajo tudi lastno pokopališče, ki ga ob večjih praznikih izpraznijo ustrezne službe.

VIZUALNA ANALIZA

Ena najpomembnejših kart analitičnega dela je vizualna analiza. Lahko bi jo šteli k predlogu ureditve, saj z njo že nakazujemo smernice za urejanje naselja.

Naselje se nahaja ob glavni cesti, vstop vanj pa je možen iz treh smeri: iz Gabrovke, iz Šentruperta in iz Kala. Cesta je tisti element v prostoru, ki kaže glavno os naselja, ob kateri so skoncentrirane najpomembnejše dejavnosti. Zunanji del naselja je omejen z gozdnim robom, ki zapira pogled iz samega naselja Dole. Naselje se nahaja na nagnjenem terenu, kjer je poljedelstvo težko, ima pa tudi nekaj kvalitetnih prostorov, na katerih se nahajajo travniki in polja.

Slika 57: Vstop v naselje

Slika 58: Cerkev-prostorska dominanta

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Največji in lepo urejen objekt na Dolah je poleg cerkve industrijski objekt Rotal. Zraven omenjenega objekta pa se nahajajo stare stavbe, ki zaradi slabega stanja izstopajo iz prostora in so potrebne prenove.

Če se povzpemo na bližnji hrib na severnem delu naselja imamo v jasnem vremenu lep pogled na notranjski Snežnik, zasavski Kum in dolenski Trdinov vrh. Iz glavne ceste Dole-Sopota pa se na križišču s Spodnjimi Jelenji vidijo Kamniško-Savinjske Alpe.

Slika 59: Pogled na notranjski Snežnik

Slika 60: Pogled na dolenski Trdinov vrh

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Slika 61: Kum – Zasavski Triglav
(Vir: www.spic.tv/kum)

4.3.4 Kulturni prostor

Za **oživljanje kulturnega prostora** je potrebno ohranjeno kulturno dediščino uporabiti pri turističnih, izletniških in drugih podeželskih programih. Zanimivo je tudi organizirati različne tečaje in izobraževanja ter doseči, da bodo naravne in kulturne danosti nudile pomemben zaslužek.

Razvojni cilji kulturnega prostora so:

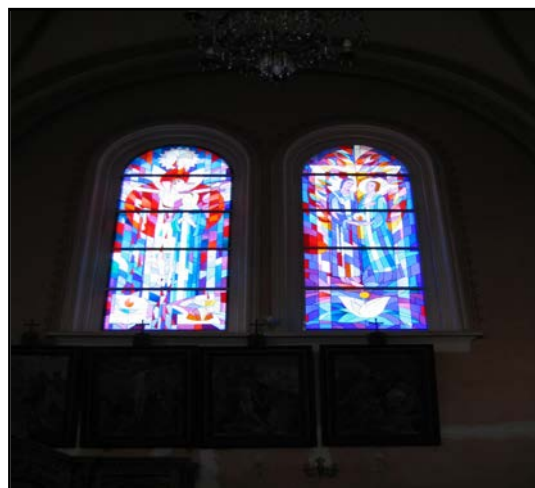
- ohranitev kulturne dediščine in uporaba pri turističnih, izletniških in drugih podeželskih programih,
- organizacija različnih tečajev in izobraževanj.

Cerkev Marije Vnebovzete

Je farna cerkev na Dolah pri Litiji ob cesti Dole – Gabrovka, grajena v neoromanskem stilu. Po legendi naj bi na Dolah 5. julija leta 512 zapadel sneg. Zjutraj so našli v njem sledi, ki so vodile od Suhadol proti Dolam. Ustavile so se na mestu, kjer danes stoji cerkev. Postavili so jo leta 512 in jo posvetili Mariji Snežni. Cerkvica je bila orientirana proti vzhodu in imela le en zvonik. Spadala je pod župnijo Šentrupert do leta 1852, ko je ta postala vikarijat.

Slika 62: Vhod v cerkev Marijevnebovzete

Slika 63: Obnovljena poslikava oken

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Prvi omenjeni župnik je bil Jožef Zelenc, ki je dal leta 1858 sezidati novo župnijsko cerkev in prenovil podružnične. Od prvotne cerkvice, orientirane proti vzhodu, je ostal le zvonik ob cesti. Cerkev je bila posvečena 27. avgusta 1861 Mariji Vnebovzeti. Posvetil jo je škof Bartholomeus Widmer. Cerkev označuje velika umetniška moč, saj je že na prvi pogled zelo lepa. Najprej nam pogled pritegnejo veliki polkrožni loki – okna, ki so bila v letu 2000 in 2001 obnovljena z vitraži.

Oba zvonika povezuje mostiček, notranjost zvonikov pa krasijo štirje zvonovi. Pred vojno so bili bronasti, te pa so zamenjali železni. Na vhodnih vratih sta lesena reliefna sv. Cirila in Metoda, delo akademskega slikarja in kiparja Staneta Jarma. Z vstopom skozi glavna vrata cerkve v svetišče se nam veličastno odpre prostor – glavna ladja in dva odcepa ob vhodu – v obliki nekakšnega križa. Odcep levo naj bi bila nekoč krstilnica, ki na tem mestu ni nikoli stala, desno pa se lahko povzpneš na kor z mogočnimi orglami s 16-imi registri.

Izdelala sta jih brata Mayer, orglarska mojstra v Feldkirchu na Predarelskem, leta 1913. Med drugo svetovno vojno so jih odpeljali Nemci, vendar so jih krajanje 1948 dobili nazaj. Franc Jenko jih je popravil in jih vrnil na staro mesto, kjer ponovno služijo svojemu namenu.

Cerkveno ladjo krasijo lestenci – simboli 7-ih zakramentov, ob strani pa nas spremlja križev pot, delo Jurija Tavčarja, ki je bil izdelan leta 1863. Isti slikar je poslikal celotno notranjost cerkve, izdelal kipe in okrasil oltarje. Na lesenih podstavkih so tudi kipi iz stare cerkve.

Oltarji:

- stranska oltarja sta narejena v baročnem stilu, saj sta bogato okrašena z angeli
- oltar sv. Ožbolta: je na levi strani, kamnit, v njem je tudi božji grob, ob straneh pa sta kipa sv. Apolonije (na levi) in sv. Katarine (na desni), (slika 64),
- oltar sv. Jurija: je na desni strani, ob straneh pa sta kipa sv. Andreja (na desni) in sv. Martina (na levi) (slika 65),

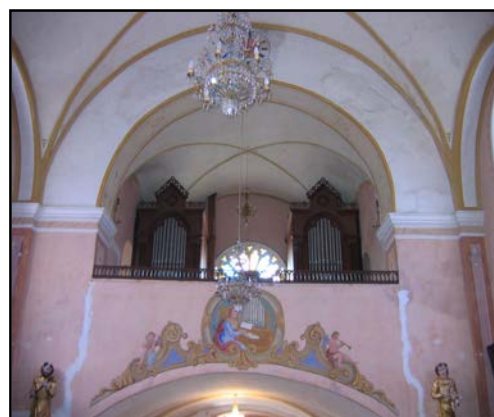

Slika 64,65: Stranska oltarja v cerkvi Marijevnebovzete
(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Do glavnega oltarja se povzpemo po petih stopnicah in pridemo do podstavka v obliki sarkofaga. V središču je kip Marije z Jezusom v naročju, obkrožajo pa jo kipi sv. Petra, sv. Jožefa in sv. Joahima ter sv. Pavla. V cerkvi vidimo še lesen kip Jezusa, ki je obrnjen proti ljudstvu. V zakrstiji je masivna lesena omara, delo domačina; na steni Tintorettova slika Vnebohoda, sv. Miklavža, sv. Mohorja in sv. Ortunata ter ohridske ikone iz 13. stoletja.

Slika 66: Pogled na kor (desno)

Slika 67: Glavni oltar v cerkvi (levo)

Cerkev Sv.Roka v Borju

Cerkev v Borju ima pestro zgodovino. Že Valvasor pravi, da ima ta podružnična kapela le oltar sv.Lucije. Ta svetnica je živela v Sirakuzah na Siciliji ob koncu 3.stoletja in začetku 4. stoletja ter umrla mučeniške smrti. Postala je zavetnica Vida. Na slovenskem ozemlju je njej v čast posvečeno več cerkva, nekatere od njih so postale božjepotne cerkve. V naših krajih je v Borju kapela, posvečena Luciji. Na njenem oltarju je tudi slika Marije s tremi rokami (po legendi naj bi se v Turčiji zgodil s sliko zgodil čudež in Marija je tako dobila še tretjo roko). Slika je iz Perzije (Turčije), njen izvor ni znan, še manj pa dejstvo, kako je prišla v Borje.

Tej Lucijini kapelici so kasneje prizidali še kapelo z oltarjem sv. Katarine Aleksandrijske, na smrt obsojene svetnice. Na slovenskem ji je posvečeno kar 35 cerkva, od tega 29 podružničnih; med njimi pa je tudi cerkev v Borju. Pred oltarjem je že leta 1738 maševal Egidij Buechner.

Valvasor poroča, da je prišel v Svibno leta 1669 župnik Frančišek Schreiber, pred tem do leta 1662 kaplan v Šentrupertu, kamor je spadala tudi dolska župnija. Borje so bile tedaj deveta svibanjska podružnica. Schreiber je umrl v Škocjanu leta 1699. Prav ta župnik pa je dal sezidati v Borju še kapelo sv. Roka, zaščitnika pred črno smrtjo – kugo, ki je tedaj razsajala na Štajerskem. Tako se že tristo let v tej kapeli zbirajo ljudje, da prosijo sv. Roka za zdravje. Župnik Venceslav Filler ji je dodal še prostrano zakrstijo in s tem tri borske kapele povečal in združil v eno celoto, ki jo lahko občudujemo danes. Borje so postale velika romarska cerkev na čast sv. Roku. Zgradili so jo s priprošnjo, da bi sv. Rok varoval naše kraje pred kužno boleznijo. Cerkev je orientirana v smeri S – J, na vzhodni strani ima en zvonik.

Neudorf (današnji Zavrh)

Neudorf je nekdanji lovski dvorec Janeza Vajkarda Valvasorja, kranjskega plemiča in polihistorja (zgodovinarja, topografa, geografa, kartografa, naravoslovca, tehnika), zbiratelja, založnika ter vojaka in poveljnika. Janez Vajkard Valvasor se je rodil v Ljubljani leta 1641. Leta 1672 se je oženil z Ano Rozino Grafenwegovo in kupil gradove Bogenšperk (Wagensberg), Črni potok (Schwarzenbach) in že takrat podrti grad Litija (Lichtenberg). V njegovi lasti je bil tudi lovski dvorec Neudorf (Zavrh). Naslednji Valvasor na Zavrhu je bil Janez Krstnik Valvasor.

Slika 68: Valvasorjev dvorec v Zavrhu (Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Gospodje z Zavrha so imeli poleg dvorca v lasti tudi mlin in mlinarja v Sopotih; domnevno pa je nekdo od gospodov dal zgraditi tudi žago za domačo uporabo. V petdesetih in šestdesetih letih 18. stoletja so vsa posestva Valvasorjev druga za drugim prehajala v tuje roke. Leta 1870 so iz Francije v tedanjo Avstrijo pribežali samostanski bratje trapisti. Kupili so Zavrh, ga preuredili v samostan in v prvem nadstropju iz grajske kapele naredili glavno kapelo. Ukvarjali so se s kmetijstvom in živinorejo. Ker pa ni bilo dobrih povezav s svetom, so grad prodali 1894 neki grofici.

Iz gradu vodi tudi rov, ki naj bi se končal v Sopotih. Tega lahko deloma tudi vidimo v kleti današnjega »dvorca«. Završka vdova je leta 1901 grad in posest prodala. Hišo in gozd je kupil Franc Bostič, medtem ko so travnike in njive pokupili drugi posestniki. Novi gospodar Voje – Franc Bostič je razpadajoči grad obnovil in ohranil njegovo prvotno podobo. Za ohranitev tega pomembnega kulturnega spomenika se trudijo tudi današnji lastniki gradu, Bostiči, potomci nekdanjega Franca. Zadnji lastnik Branko Bostič je umrl leta 1999, sedanja lastnica pa je njegova žena s sinom in dvema hčerama.

Med 2. svetovno vojno so bili prebivalci Zavrha izgnani v Nemčijo, v gradu pa so ustanovili nemško postojanko. Takrat naj bi pokradli dragocene grajske slike in sesuli kapelo. Ostal je le kip sv. Roka pri vratih. Po vojni so jo ponovno prevzeli Bostičevi, ki se danes ukvarjajo s turistično dejavnostjo. Še danes si lahko ogledamo ostanke rova v kleti, obnovljeno viteško in lovsko sobo.

4.3.5 Delovni prostor

Delovni prostor nam mora omogočiti čim več delovnih mest doma. Za nastanek delovnih mest v domačem kraju pa je potrebno uvajati ekološko kmetijstvo, organizirati prodajo kmetijskih izdelkov in naravnih dobrot na domu, urejati pašnike, pospeševati podeželski turizem in razviti še kakšno drugo dejavnost. Če bi imeli prebivalci željo razvijati in ohranjati podeželje, bi razvijali okolju spremljive gospodarske dejavnosti in s tem odpirali pot do novih delovnih mest v domačem kraju.

Razvojni cilji delovnega prostora so:

- zagotovitev delovnih mest doma,
  - uveljavitev ekološkega kmetijstva,
  - urejanje pašnikov,
  - organizacija prodaje kmetijskih izdelkov in naravnih dobrot na domu (končni ekološki proizvodi, oglje, zelišča, gobe, kostanj,...),
  - pospešitev podeželskega turizma (izletniški, kmečki, lovski,...).
-

Kmetijstvo

Zaradi nadmorske višine in strmega reliefa spada KS Dole med območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo. Hkrati pa zaradi stalnega odseljevanja in slabe natalitete tudi med demografsko ogrožena območja. Na območju KS Dole so se ljudje v preteklosti ukvarjali izključno s kmetijstvom (živinoreja, poljedelstvo, sadjarstvo in vinogradništvo na JV legah KS Dole). Tudi danes je kmetijstvo zastopano v večji meri. Ljudje se ukvarjajo predvsem z živinorejo, manj s poljedelstvom in sadjarstvom. Z vinogradništvom pa se ukvarjajo le še redki posamezniki. Kmetije v KS Dole so usmerjene v intenzivno pridelavo mleka in mesa.

Reliefno razgiban teren, klimatski in pedološki pogoji določajo usmerjenost približno 120 kmetij pretežno v živinorejo. Večinoma se ukvarjajo z rejo krav dojlj, vzrejo telet in pitancev. Na tretjini kmetij redijo krave molznice in proizvedejo okoli 1.660.000 l mleka na leto, ki ga preko kmetijske zadruge odkupi Ljubljanska mlekarina. Pridelava mleka ni običajna in mlečni izdelki se še ne pojavljajo v prodaji v opaznejšem obsegu.

Sadjarstvo je precej zanemarjena dejavnost. Pogoji za pridelovanje sadja so na tem območju ugodni, vendar se z intenzivnim sadjarstvom skoraj nihče ne ukvarja.

Večino kmetijskih zemljišč v uporabi predstavljajo travniki, kjer pa je zaradi neugodnega reliefa, klimatskih in talnih pogojev omejena proizvodna zmogljivost. Velika omejitev je zelo slaba posestna struktura, razdrobljenost parcel in površinsko majhne enote rabe kmetijskih zemljišč.

Stanje na področju kmetijstva trenutno ni zavidanja vredno. Obstoječe klasične, v povprečju majhne kmetije, ki so večinoma živinorejsko usmerjene niso več perspektivne. Za boljši razvoj kmetijstva se bo potrebno odločiti za eno ali več spodaj navedenih možnosti:

- povečati proizvodnjo vključno z najemom zemljišč,
- usmeriti se v ekološko kmetovanje,
- uvajati zanimive dopolnilne dejavnosti (turizem na kmetiji),
- kmetovanje popolnoma opustiti ter zemljišča dati v najem.

Preglednica 10: Soci-ekonomska struktura kmetij in pomembnejši demografski kazalci za kmetije v KS Dole pri Litiji

Vir: Lokalni razvojni program občine Litija, 2001

Število kmetij	176
Št. preb. na kmetijah	680
Dopolnilne kmetije	24
Mešane kmetije	85
Čiste kmetije	57
Ostarele kmetije	10
Kmetije brez dediča	37
Kmetije z dedičem	29

Industrija in obrt

Leta 1978 je bil okviru KZ Gabrovka – Dole v sodelovanju z Ilirijo iz Ljubljane ustanovljen obrat Dolka. Svoje prostore je najprej imela v kletnih prostorih starega stanovanjskega bloka, kasneje pa v dvorani, namenjeni kulturnim in drugim prireditvam. Tu so najprej izdelovali različne vrste sveč. Kasneje je to dejavnost zamenjala papirna konfekcija. Dejavnost se je leta 1983 preselila v nove prostore. Danes je v Dolki zaposlenih 16 delavcev. Izdelujejo papirnate vrečke in ostalo papirno galanterijo, ki jo prodajajo trgovskim podjetjem, pekarnam in mesnicam.

Kovinarska iz Krškega pa je konec sedemdesetih let na Dolah zgradila obrat, ki se je imenoval Transportne naprave Dole. Proizvodnja je bila dokaj uspešna. V obratu oziroma v matični tovarni so poskrbeli tudi za šolanje kadrov. Leta 1987 se je obrat osamosvojil in je imel tedaj 42 zaposlenih. Po letu 1990 so se začele pojavljati težave zaradi izgube trgov, tako da je proizvodnja do leta 1995 popolnoma upadla. Danes v obratu TNK delujejo sledeča podjetja: INSEMA, ki ima sedem zaposlenih in se ukvarja s proizvodnjo dodatne opreme za viličarje, traktorje in podobno, IRKOP s tremi zaposlenimi, ukvarja se s proizvodnjo kovinskih konstrukcij, v novejšem delu pa deluje obrat ROTAL, ki se ukvarja z obnovo avtoplaščev in ima 10 zaposlenih.

V KS Dole opravlja samostojno obrtno dejavnost 14 občanov, od tega je 7 avtoprevoznikov, en kovač, ena frizerka, dva gostilničarja in tri izletniške kmetije.

KGZ Dole

V okviru KZ Gabrovka – Dole je bila vzpostavljena tudi trgovina, ki je več let poslovala v starih prostorih, kjer je bila do lanskega leta še trgovina z repromaterialom za kmetijstvo. V zgornji etaži omenjenega objekta pa je sedež krajevne skupnosti Dole in sedež KGZ Dole.

Trgovina z mešanim blagom in prehrabnimi artikli se je leta 1980 preselila v novo zgradbo. Po razdružitvi KGZ Gabrovka – Dole deluje trgovina v okviru KGZ Dole. V letu 2005 je bil v središču Dol zgrajen nov prodajni center Dole, ki vključuje trgovino z mešanim blagom in trgovino z repromaterialom.

Gozdarstvo

Na območju Dol je največ površine porasle z gozdom – 2210 ha. Prebivalci izkoriščajo gozd za domačo porabo in prodajo. Doma uporabljajo predvsem drva za kurjavo in za izdelovanje kop, za prodajo pa izdelujejo metrska drva, hlodovino in oglje. Za gozdove v KS Dole je najbolj značilna drevesna vrsta bukev, ki je tudi najbolj zastopana, kar 43%. Druga najpogostejša vrsta je smreka, 15%, sledijo hrast, bor, javor in ostali listavci.

Oglarstvo

Na Dolah je že od nekdaj znano kuhanje oglja. Tehniko pooglevanja so v te kraje zanesli Italijani že v sredini 19.stoletja.

Kuhanje oglja vsebuje več postopkov:

- pripravo lesa in transport drv na kopišče,
- pripravo kopišča, zlaganje kope ter samo poogljevanje,
- razdiranje kope ter embaliranje in transport oglja.

Slika 69: Kopa v notranjosti
(Vir: www.posavskohribovje.si)

Drva oglarji najprej navozijo okrog kopišča, nato pa pričnejo z zlaganjem. Zloženo kopo oglarji pred osutjem z zemljo prekrijejo s smrekovimi vejami, listjem, senom ali svežo travo,

da se prst ne usipa med drva. Ko je vsa kopa pokrita z zbito prstjo, je pripravljena za poogljavanje. Poogljavanje je postopek zažiganja, segrevanja in razdiranja kope. Pooglenitev pa je proces pretvorbe lesa v oglje. Ta proces uravnava oglar z izdelovanjem lukenj za odvajanje dima. Ko iz lukenj začne izhajati svetlo moder dim je kopa kuhana. Ko se kopa ohladi pričnejo z razdiranjem. To opravilo imenujemo »štoranje«. Ohlajeno oglje je tako pripravljeno za embaliranje v vreče različnih velikosti in za transport do kupcev. Domačini postavijo vsako leto med 20 in 30 kop, ki dajo skupaj kar 200 do 300 ton odličnega oglja.

4.3.6 Družbeni prostor

V **družbenem prostoru** je potrebno spodbujati sodelovanje in aktivnosti prebivalcev ter vračanje prebivalcev v domači kraj.

Razvojni cilji družbenega prostora so:

- povečanje števila prebivalcev,
- spodbujanje sodelovanja in aktivnosti prebivalcev,
- spodbujanje vračanja prebivalcev.

Aktivna društva

V KS Dole pri Litiji je aktivnih kar osem društev. Med njimi je najprizadevnejše Prostovoljno gasilsko društvo Dole, ki je leta 2001 praznovalo 70-letnico dela.

➤ PGD Dole

PGD Dole je bilo ustanovljeno leta 1931. Njihov gasilski dom je star 50 let. Društvo ima kar 160 članov, od tega je okrog 50 mladih. Delo gasilcev je usmerjeno predvsem v reševanje ob nesrečah, opravljanju preventivne dejavnosti, izobraževanju, vzgajanju mladih gasilcev, sodelovanje na tekmovanjih in srečanjih na občinski in državni ravni.

➤ Kulturno-umetniško društvo »Venčeslav Taufer« Dole

Društvo je bilo prvič registrirano leta 1960. V sedemdesetih letih se je z mladimi učitelji razmahnila dramska dejavnost. Po letu 1985 je društvo zamrlo, leta 1997 pa so društvo registrirali po novem zakonu in ponovno oživelili organizacijo in delovanje.

Sekcije:

- nosilec dejavnosti je Mladinski mešani pevski zbor »Zlati žarek«. Nastopa na proslavah, pevskih srečanjih, družabnih prireditvah in cerkvenih slovesnostih,
  - sekcija ljudskih pevcev in godcev skuša oživeti ljudsko petje,
  - pevska skupina »Izgnanci« uspešno nastopa na proslavah in družabnih prireditvah,
  - dramska sekcija bo zaživela z obnovo kulturne dvorane.
-

➤ Športno društvo Dole

Športno društvo Dole je bilo ustanovljeno 25.3.1978 z namenom izvajanja športnih in rekreativnih dejavnosti prebivalcev Dol in okolice. Društvo ima po zadnjih podatkih 106 članov, in sicer 52 odraslih, 15 srednješolcev in 39 osnovnošolcev. V letu 1981 je Športno društvo postavilo na smučišču »Hlače« smučarsko vlečnico. Tako vlečnica predstavlja poleg skakalnice in travnatega igrišča pri zgornji postaji žičnice največji objekt Športnega društva. Društvo je usmerjeno v poletne in v zimske aktivnosti. Letna dejavnost obsega rekreativno igranje nogometa, pohodništvo, kolesarstvo in strelstvo. V zimskem času pa se aktivnosti Društva odvijajo okrog vlečnice in smučišča. Društvo ima petčlanski upravni odbor in tričlanski nadzorni odbor. Društvo ima svoj statut in je vpisano v register društev pri Upravni enoti Litija.

➤ Društvo upokojencev Dole

➤ Društvo podeželskih žena in deklet Dole

Društvo sestavlja okrog 50 članic iz okoliških krajev KS Dole. Glavni namen društva je druženje in sodelovanje pri različnih krajevnih prireditvah.

➤ Krajevna organizacija društva izgnancev Dole

➤ Krajevna organizacija rdečega križa Dole – KORK Dole

KORK Dole je bila ustanovljena kmalu po II. svetovni vojni okrog leta 1950. Deluje po teritorialnem načelu kot metoda dela na terenu v skladu z organiziranostjo lokalne samouprave in lokalnih skupnosti.

V KORK Dole so včlanjeni krajani iz 23 vasi KS Dole. KO vodi 12 članski krajevni odbor, poslovanje pa nadzira 3 članski nadzorni odbor. V organizacijo je včlanjenih 480 članov in 80 članov podmladka RK. Krajevni odbor na svojih sejah izvaja dela in naloge, ki jih nalaga Območno združenje Rdečega križa Litija.

➤ Lovska družina Dole

Lovska družina Dole šteje nekaj več kot 30 članov in se lahko pohvali z več kot polstoletno tradicijo lovstva. Da je številčnost divjadi v sorazmerju s prehrabnimi zmožnostmi okolja, poskrbijo lovci Lovske družine Dole pri Litiji, ki upravljajo z loviščem. S pravilno strukturo odstrela divjadi in pravilnim načinom krmljenja ublažijo pojav bolezni pri posameznih vrstah divjadi in zmanjšajo obseg škod, ki jo divjad povzroča agrarni krajini.

Tradicionalne prireditve

➤ pohod po oglarski poti – prva sobota po 1. maju (organizira Športno društvo Dole),

- kulturni praznik – proslava ob kulturnem dnevu 8.februar (organizirata osnovna šola in Kulturno-umetniško društvo Dole),
- romanje k cerkvi sv.Katarine v Borju – tretja nedelja po Veliki noči,
- kresovanje na Dolah – kresovanje in gostinska ponudba na dan 30.aprila (organizira Kulturno-umetniško društvo Dole),
- dan KS Dole – druga sobota v septembru (organizira KS),

Na prireditvi gre za predstavitev starih opravil, sejem domačih dobrot in izdelkov starih domačih obrti, srečanje in igre konjenikov ter za razglasitev najbolj urejene vasi in domačije v KS Dole.

- gasilska veselica – v mesecu avgustu (organizira Gasilsko društvo Dole),
- srečanje upokojencev na Dolah – v mesecu septembru (organizira Društvo upokojencev Dole),
- srečanje – v mesecu oktobru v Lovski koči (organizirata Športno društvo Dole in Lovska družin Dole),
- božični koncert Zlati žarek na Dolah – 26.december (organizira Kulturno-umetniško društvo Dole).

Turistične dejavnosti

Območje KS Dole je precej raznovrstno in za turiste zelo privlačno. Bližnja okolica je primerna tako za enodnevne izlete, kot tudi za pohodniški turizem.

- Smučišče na Dolah

Na Dolah imamo manjše smučišče z zanimivim imenom »Hlače«. Smučišče je opremljeno s smučarsko vlečnico »Poma«, ki ima teleskopske vlečke s krožniki in je zelo primerna za otroke. Dolga je 200 m in pokriva tri proge dolge od 250 m do 450 m, ki se razlikujejo po težavnosti ter so primerne za učenje smučanja. Poleg smučišča so ob ugodnih snežnih razmerah urejene sankaske in tekaške proge, možna pa je tudi nočna smuka.

Slika 70: Okrepčevalnica v spodnjem delu smučišča Hlače

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

4.4 Predlog ureditve naselja Dole pri Litiji

4.4.1 Temeljna izhodišča in razvojni cilji

Temeljna izhodišča, ki jih je potrebno upoštevati pri iskanju novih predlogov za ureditev naselja Dole pri Litiji kot celote in njihovih posameznih delov, so:

- upoštevanje naravnih in ustvarjenih danosti ožjega in širšega območja obravnave,
- upoštevanje obstoječih grajenih struktur ter potreba po izdelavi pravil urejanja prostora za nadaljnje širitve naselja ter izgradnjo novih objektov,
- potreba po izboljšanju infrastrukture v naselju,
- nadgradnja turistično – kulturne dejavnosti,
- potreba po izboljšanju dodatnih ponudb in storitev – povezava med kmetijsko in turistični ter ostalimi dejavnostmi,
- izboljšanje možnosti za uveljavitev novih podjetniških idej razvoja v prostoru.

Zasnova urejanja Dol pri Litiji sledi naslednjim razvojnim ciljem:

- ohranjanje identitete: ohranitev kulturne krajine in grajene strukture,
- razvoj turistične ponudbe: izletniški turizem,
- ohranjanje in razvoj kmetijstva ,
- razvoj industrije, obrti in poslovne dejavnosti,
- ureditev Dol in nove možnosti za poselitev.

Vizija razvoja obravnavanega območja naj bi bila v zaustavitvi padanja števila prebivalcev. V domačem okolju naj bi se odpirala nova delovna mesta. Ohranila naj bi se kmetijska raba zemljišč zaradi proizvodnje in vzdrževanja obdelave kulturne krajine. Tržili naj bi naravne lepote in svojo kulturno dediščino.

Razvojna motiva, h katerima je usmerjeno delovanje in razvoj podeželja sta:

- povečati število prebivalcev in število otrok zaradi ohranitve šole,
- vsaj eden v gospodinjstvu naj preživi z delom doma.

4.4.2 Problemi in kvalitete v prostoru

Problemi v prostoru

Problematično stanje v naselju najbolj poznajo domačini, ki se vsakodnevno srečujejo s perečimi prostorskimi problemi. Prvi korak pri reševanju prostorskih problemov je, da problem poznamo. Šele potem ga lahko rešujemo in obdelujemo in navsezadnje tudi rešimo in s tem izboljšamo prostorske razmere.

Problemi v naselju Dole pri Litiji so naslednji:

- razpršena gradnja, razdrobljena poseljenost,
- slabo stanje nekaterih stanovanjskih objektov kvari izgled (potrebna bi bila prenova),
- slabo stanje industrijskega objekta Kovinarska ne sodi ob nov industrijski obrat Rotal (potrebna bi bila prenova in ureditev okolice),
- neuporabna mrliška vežica, potrebna rušitve in graditve nove ,
- neurejene površine za pešce (zebra bi koristila predvsem šolarjem in starejšim ljudem),
- stanje prometne infrastrukture (cestišča, bankine, strukturiranost, avtobusna postaja),
- pomanjkanje programa, ponudbe različnih dejavnosti,
- lega Prodajnega centra Dole (dostop do objekta je po klancu),
- organiziranost turizma,
- ni prenočišč za obiskovalce.

Slika 71: Neuporabna mrliška vežica

Slika 72: Klanec do trgovine

Slika 73: Razpadajoči obrtni objekti

Slika 74: Prenove potrebna Fakinova hiša

Slika 75: Neurejena okolica ob cesti pri Kovinarski
(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Kvalitete v prostoru

Dole pri Litiji z okolico nam nudijo lepo kulturno krajino z nizom ohranjenih in kvalitetnih naravnih ambientov, kot so cerkve, kapelice, etnološki in kulturni objekti. Kvalitete v prostoru predstavljajo tudi razvojni potenciali, ki privabljajo obiskovalce v pokrajino.

Kvalitete v naselju Dole pri Litiji so naslednje:

- sakralni objekti: cerkev, kapelice,
- zeleni ambient: gozdovi, večji travniki, sadovnjaki, rekreacijske površine,
- stavbna dediščina: kmečke domačije, mlini, kovačije,
- izdelki kmečkih obrti: stavbni izdelki (kašče, čebelnjaki, kozolci)
predmetni izdelki (grablje, košare, peharji).

Slika 76: Kapelica ob cerkvi v križišču

Slika 77: Kapelica

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Slika 78: Kapelica
(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Slika 79: Čebelnjak v vasi Sedeže
(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

Swot analiza

Rezultati analiz, predavanj strokovnjakov, terenskega ogleda in razprav, je ocena kaj so v obravnavanem prostoru prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti (angleška kratica SWOT) za razvoj kraja. Slabosti in nevarnosti izhajajo iz problemov, prednosti in priložnosti pa iz kvalitet območja.

Prednosti:

- kulturna dediščina (oglarstvo, mlini, žage, črna kuhinja),
- dobro ohranjeno naravno okolje, ki zvišuje kakovost bivalnega okolja,
- predelani domači pridelki,
- naravni potenciali (slap, naravno okno),
- neizkoriščen prostor na podeželju.

Prednosti predstavljajo tiste značilnosti naselja, ki mu omogočajo, da je konkurenčno na trgu. Pri tem je treba ločiti realne in zelene prednosti. Realne prednosti so tiste, ki jih naselje že ima, zelene pa tiste, ki si jih želi, da bi jih imelo in za katere se mora še dodatno potruditi, da dobijo svojo težo na trgu.

Slabosti:

- nizka izobrazbena raven (potrebno bi bilo boljše osveščanje krajanov),
- demografska ogroženost (če bi oživel kraj, bi več krajanov ostalo v njem),
- ni prenočitvenih kapacitet (potrebno bi se bilo prijaviti na razpise za financiranje turističnih kmetij in izkoristiti potenciala, ki jih imajo nekateri krajanji na območju KS),
- slaba komunalna, cestna in elektro infrastruktura povzročajo slabšo kakovost življenja na podeželju,
- slaba pokritost z GSM signalom,
- majhna raba interneta,
- samski lastniki kmetij,
- propadanje kmetij.

Priložnosti:

- razvoj turističnih oglarških kmetij (v kraju še živeča tradicija oglarjenja ponuja možnosti, da se razvije celostna ponudba, ki prikazuje življenje in delo oglarja),
- bogata kulturna in etnološka dediščina za razvoj turizma,
- alternativa za malega in srednjega kmeta v dopolnilnih dejavnostih (priložnost malih in srednjih kmetov se skriva v dopolnilnih dejavnostih, kot so oglarjenje, sušenje sadja, popravilo kmetijske mehanizacije, peka peciva, zelišča, predelava mesa, mleka, prekajevanje mesa),
- rekreativno – adrenalinska ponudba (Dole imajo primerne trase za konjeniške, pohodniške in kolesarske poti kot tudi za smučišče, kar predstavlja veliko možnost za rekreativce),
- oglarstvo kot komercialna dejavnost (oglarstvo je tradicionalna dejavnost, ki je zanimiva za turiste in ljubitelje kulturne dediščine, in bi se lahko razvila v uspešno komercialno dejavnost)
- velike lesne zaloge (daljinsko ogrevanje z biomaso),
- pridelava neoporečne hrane,
- neizkoriščeni objekti na podeželju.

Nevarnosti:

- onesnaženost narave - predvsem voda (kmetje bi morali spremeniti način odlaganja gnojnic in odpadkov, ker s tem onesnažujejo vodo in škodijo kraju),
- nezainteresiranost krajanov (vzbuditi potrebo po kakovostnejšemu življenjskemu stilu),
- prezahtevni postopki registracije dejavnosti za kmete),
- povečane migracije ljudi (spodbuditi bi bilo potrebno mlade za aktivno vključevanje v življenje kraja),
- nepremišljeno prostorsko načrtovanje lahko vodi v poslabšanje kakovosti življenjskega prostora.

4.4.3 Razvojna strategija KS Dole pri Litiji

Na podlagi izhodišč, problemov, analiz in razvojnih ciljev se izdelujejo strateški programi oziroma strategije razvoja. S pomočjo teh programov se izoblikuje koncept razvoja in ureditve, ki prikazuje oblikovno kompozicijske rešitve urejanja naselja v celoti ter njegovih delov oziroma posameznih sistemov (promet, zeleni sistem).

Za območje KS Dol pri Litiji sta bila pred leti izdelana dva razvojna programa. Prvi razvojni program, ki se imenuje CRPOV – celostni razvoj podeželja in obnova vasi, je bil po naročilu Občine Litija izdelan leta 2002, drugi razvojni program Oglarska dežela pa je bil izdelan leta 2004. Oba razvojna programa sta prinesla v območje Dol pri Litiji razvojne vzpodbude in vzgibe ter priložnost, da se začnejo aktivirati in realizirati najrazličnejši razvojni projekti, ki bodo zagotovili razvoj ter spodbudili zanimanje prebivalcev podeželja za uresničevanje zastavljenih ciljev.

Celostni razvoj podeželja in obnova vasi - CRPOV

Razvojni program CRPOV pomeni ugotovitev in preveritev razvojnih virov nekega območja, preveritev sposobnosti, ali območje lahko izkoristi lastne razvojne možnosti, in preveritev uresničljivosti razvojnih projektov.

Namen projekta CRPOV:

- aktivno vključiti čim večji del prebivalstva, ki ima vizijo za kasnejšo realizacijo,
- opredelitev razvojnih ciljev območja, pripraviti promocijsko gradivo,
- predvideti način izvedbe razvojnih projektov,
- preprečiti izseljevanje v mesta,
- odpreti nova delovna mesta na območju krajevne skupnosti,
- oživitev družabnega življenja na vasi,
- ohranitev tradicionalnih prireditev,
- ohranitev kulturno zgodovinskih objektov,
- ohranitev domače obrti.

Cilj projekta CRPOV je, da bi za obravnavano območje pripravili takšen razvojni program, ki bi na podlagi vizije razvoja nudil možnost za boljši gospodarski napredek in izboljšanje ravni kvalitete življenja. Prebivalstvo na kmetijah bi se ohranilo, hkrati pa bi se ohranile deloma že pozabljene domače obrti, ki bi jih lahko ponujali tudi kot turistične produkte. Glede na cilje projekta CRPOV je razvoj podeželja dolgoročne narave. Pristop k projektu poudarja motiviranost, zainteresiranost in tudi večjo usposobljenost podeželskega prebivalstva za samorazvoj.

Projekt CRPOV je sestavljen iz treh faz:

- priprave na CRPOV,
- uvajanje CRPOV,
- izvajanje in aktivnosti CRPOV.

Prvi korak so **priprave** na CRPOV. Občina izvede določene naloge in aktivnosti, kar zagotavlja večjo pripravljenost lokacije za začetek procesov uvajanja.

Uvajanje CRPOV je drugi korak celotnega projekta in pomeni enoletno delo z ljudmi, s pomočjo katerih se opredeljuje vizija razvoja kraja in katerega cilj je dobiti informacije o sedanjem stanju in perspektivah razvoja na proučevanih območjih.

Delo poteka v obliki pogovorov z zainteresiranimi vaščani, ter obdelovanjem petih delovnih tem oziroma prostorov:

- življenjskega,
- naselitvenega,
- kulturnega,
- delovnega,
- družbenega.

Izvajanje projektov in aktivnosti CRPOV je tretji korak in pomeni izvajanje v razvojnem programu opredeljenih aktivnosti in projektov. Izvedba le teh bo pomenila realizacijo zastavljenih ciljev in uresničitve glavne razvojne ideje.

Razvojni projekt - Oglarska dežela

Glavni namen razvojnega programa, ki je nastal v letu 2004, je opredelitev vizije, ključnih ciljev Oglarske dežele, opredelitev razvojne strategije in tržnega pristopa ter možnih virov financiranja.

Namen projekta Oglarska dežela:

- želja, da danosti kraja zaživijo,
  - možna poslovna priložnost,
  - ohranitev prebivalstva in šole,
  - ohranitev kulturne identitete (oglarstvo),
  - večja motivacija okolja in večje število aktivnih udeležencev,
  - želja po znanju,
  - želja, da kraj ne bi izumrl ampak, da bi čez 20 let ostalo živo, dinamično okolje in ne spalno naselje za ostarele.
-

Razvojni program opredeljuje ključne cilje razvoja Oglarske dežele. Ti cilji bodo zaživel z razvojem Podeželskega razvojnega jedra, preko katerega bosta delovali dve podeželski središči.

➤ 1. jedro – razvoj podeželskega središča za ohranjanje naravne dediščine

Sem spadajo aktivnosti, ki vodijo v ohranjanje naravne dediščine Dol pri Litiji, kamor sodijo gozdovi, travniki, voda, živalski in rastlinski svet.

Slika 80, 81: Lepi jeglič in kranjska lilija
(Vir: www.spic.tv/kum)

➤ 2. jedro – razvoj podeželskega središča za obujanje kmečkega izročila v Sloveniji

Sem spadajo vse kmečke aktivnosti, ki so se opravljale včasih oziroma jih krajani obujajo še danes. Ključno vlogo igra tu oglarstvo, ki je tradicionalna dejavnost, ki na Dolah še vedno živi in predstavlja tisto točko diferenciacije, ki Dole loči od drugih kmečkih področij v Sloveniji in doma. V to središče so vključene še podeželska arhitektura (črne kuhinje, kozolce, mline, žage,...), oglarske kapacitete (bivaki, kope), in razna kmečka opravila (peka kruha, pletenje košar,...).

Slika 82, 83: Bivak

(Vir: www.posavskohribovje.si)

Vsebinski jedri temeljita na petih vzvodih, ki predstavljajo pogon za oživitev obeh središč. Uspešna krepitev teh vzvodov lahko pripomore k uresničitvi razvoja obrh jeder.

Prvi vzvod je **izobraževanje in usposabljanje**, ki se večinoma nanaša na osveščanje krajanov Dol o pomenu pozitivnega socialnega kapitala, sodelovanju in zaupanju.

Drugi vzvod je **turizem**, ki spodbuja predvsem obujanje kmečkega izročila, kjer najbolj izstopa oglarstvo.

Vzvod **generiranja poslovnih priložnosti** se nanaša na dopolnilne dejavnosti kmetov in tudi na podjetniške iniciative v kraju samem, kjer se lahko krajanji zaposlijo.

Vzvod **zaščita naravne dediščine in sanacija škodljivih jeder** poudarja zaščito naravnih virov Dol in sanacijo že oškodovanih jeder, kamor spada predvsem alternativen način zbiranja gnojnice velikih kmetov, saj sedanji način onesnažuje pitno vodo.

Vzvod **zaščite kulturne dediščine** temelji na krepitvi oglarske tradicije, kmečke arhitekture in oživitvi Valvasorjevega lovskega dvorca.

Za podporo razvoja dveh podeželskih središč so bili določeni trije konkretni cilji:

- **prvi cilj** spada v prvo podeželsko jedro ohranjanja naravne dediščine – **zbiranje gnojnice pri kmetih**

Uresničitev tega cilja je ključna zato, da se reši težava onesnaževanja pitne vode, ki zadeva vse krajanje.

- **drugi cilj** podpira razvoj drugega podeželskega središča za obujanje kmečkega izročila – **postavitev največje kope, ki bo prišla v Guinnessovo knjigo rekordov**

Po dogodku se lahko močno razvije turizem in ponese ime Dol in Oglarske dežele daleč naokoli.

- **tretji cilj** se navezuje na prvo podeželsko izhodišče – **postavitev sušilnega centra za ekološko sadje, gozdne sadeže in zelišča**

Uresničitev tega cilja pomeni, da bi se lahko kmetje in tudi ostali krajanje ukvarjali z gojenjem sadja, nabiranjem zelišč in gob v okviru dopolnilnih dejavnosti. Tako bi nastala tudi nova delovna mesta za vse tiste, ki bi se v sušilnici zaposlili.

Razvoj dejavnosti

Razvojni potenciali v KS Dole pri Litiji so naslednji: čista in neokrnjena narava (razgibana krajina, gozdovi, razgledne točke, čista narava), znanje obrtniških del in spretnosti, dopolnilne dejavnosti na kmetijah (zelišča, sušenje sadja, peka kruha in peciva), kulturna dediščina (Valvasorjev lovski dvorec, cerkve, opuščeni mlini, stare žage, gradišča), predelava domačih pridelkov (predelava mesa, predelava mleka, sušenje sadja), naravni potenciali (les, pesek, divjad), zanimive kmetijske panoge (ovčjereja, ribogojništvo, reja divjadi), naravna dediščina (slap Bena), rekreacijska dejavnost (pohodništvo, kolesarstvo, gobarjenje, konjenišvo).

Razvojne ovire pa so naslednje: slaba infrastruktura (ceste, vodovod, kanalizacija), neosveženost prebivalcev, odprtost za novosti, slaba gostinska ponudba, nedoslednost pri izvajanju komunalnih in drugih javnih služb, izseljevanje izobražencev, oddaljenost od večjih središč potrebno je asfaltiranje regionalne ceste Šmartno – Radeče), razdrobljenost zemljišč, slabi medsosovski odnosi, razgiban in težak teren, neupoštevanje načrtov KS.

Kmetijstvo:

- razvijati posamezne družinske kmetije, ki bodo obdelovale tudi v zadnjem obdobju neobdelane površine, manjše kmetije pa naj razvijajo tudi dopolnilne dejavnosti (domača obrt, turizem),
- med dopolnilne dejavnosti spadajo naslednje dejavnosti: konjereja, čebelarstvo, ribogojništvo, reja divjadi, sadjarstvo, lovstvo, žganjekuha, sušenje in prekajevanje mesa, ekološko kmetovanje, nabiranje zelišč in gob, oglarstvo, peka peciva,
- poiskati možnosti širjenja travniških in pašniških površin (živinoreja ima na tem območju največji pomen),
- zbiranje gnojnice pri kmetih (rešila bi se težava onesnaževanja pitne vode),
- postavitev sušilnega centra za ekološko sadje, gozdne sadeže in zelišča.

Čeprav se večji delež prebivalstva ukvarja s kmetijstvom, to ni samostojna panoga, ki bi lahko preživela. Veliko je novih kmetij, zato bi bilo potrebno te prebivalce motivirati in jih navdušiti za dopolnilne dejavnosti. Seznaniti bi jih bilo treba kaj so dopolnilne dejavnosti in kaj vse spada med dopolnilne dejavnosti. Potrebno bi bilo ozaveščanje prebivalcev za ekološko kmetovanje in ohranjanje naravnih virov, ker se že pojavlja problem s pitno vodo.

Storitve in obrt:

- obogatiti oskrbo za boljšo kakovost življenja domačinov in razvoj turizma,
- sodelovanje med dejavnostmi, društvi in kraji,
- razvoj manjših obratov obrti, podjetij in proizvodnih dejavnosti,
- pridelavo hrane nadgraditi v predelavo živil in organizacijsko povezovati pridelavo in predelavo,
- večji poudarek na izboljšanju tehnologije.

KS Dole je precej oddaljena od mestnega središča, zato bi bilo potrebno ljudi vzpodbuditi za razvoj obrti in podjetništva, kar pa ne bi pomenilo samo dodaten dohodek, ampak predvsem ohranitev domače obrti.

Turizem:

- turizem na kmetiji – cilj kmečkega turizma kot dopolnilne dejavnosti je izkoristiti naravne pogoje ter povečati dohodek na kmetijah s prodajo doma pridelane hrane in prostih kapacitet za bivanje (turistične kmetije z ekološkim kmetovanjem),
- čisto okolje je privlačno za izletniški turizem in rekreacijo (pohodništvo-Oglarska pot, Steklasova pot, kolesarjenje, smučanje-smučišče Hlače),
- dopolniti programsko pestrost naselja z atraktivnim dogajanjem za domačine in obiskovalce – obiskovanje kulturnih prireditev (pevski koncerti, gledališke igre), športnih prireditev (tekmovanja – v nogometu, smučanju), prikaz dejavnosti s katerimi se ukvarjajo prebivalci v okviru društev (domača obrt . pletenje košar, izdelovanje grabelj, mlinarstvo žagarstvo, kovaštvo, aktiv kmečkih žena).

Na Dolah oglarjenje ni le dopolnilna dejavnost nekaterih kmetov, ampak je tudi turistična atrakcija. Športno društvo Dole se je s pomočjo Zavoda za gozdov Slovenije (KE Radeče) odločilo, da oglarsko oazo našega kraja sredi Evrope, predstavi širši javnosti. Nastala je oglarska pot, ki vsebuje 12 postojank in po kateri poteka, od leta 2001, že tradicionalni pohod

Slika 84: Kopa (Vir: www.posavskohribovje.si)

Slika 85 : Zemljevid oglarske poti s posameznimi postojankami
(Vir: Dole pri Litiji-kraj, kjer še živi oglarstvo – zgibanka)

1. postojanka – Lovska Koča Dole

Tu si lahko ogledamo obvestilne table in se spoznamo z lovskim domom. Lovska koča je zagotovo stičišče lovcev, ki malce odmaknjena iz samega središča Dol pri Litiji, s svojo lego in izgledom vzbuja vtis domačnosti in prijaznosti lovcev in ljudi v teh krajih.

Slika 86: Lovska koča Dole
(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

➤ 2. postojanka – Oglarska vas Suhadole

V oglarskih vaseh mimoidoče pohodnike sprejmejo prijazni domačini in z veseljem pokažejo in povejo kaj so se naučili od svojih dedov.

➤ . postojanka – Gradišče

Tu je bila nekoč utrdba lesenih hiš in tu so našli žarno posodo.

➤ **4. postojanka – Apnenica**

Tu si lahko ogledamo prostor, kjer so nekoč delali apnenice. Apnenica je po izdelavi podobna oglarski kopi. Žganje apna zahteva visoko temperaturo od 500⁰C do 600⁰C, zato je tako pridobivanje živega apna zapleten postopek.

➤ **5. postojanka – Razgledna točka**

Od tu se vidi na vse strani; proti severu, jugu, vzhodu in zahodu. Točka 5 nas opozarja na vloge gozda.

➤ **6. postojanka – Oglarska vas Slavina**

Prijazni vaščani nam predstavijo postopek kuhanja oglja. Povedo, da je potrebno najprej pripraviti les in drva transportirati na kopišče, potem pa se kopišče pripravi za zlaganje kope. Ko je kopa zložena jo je potrebno pokriti in poogleniti. Ko je kuhanje kope končano sledi razdiranje kope in embaliranje ter transport oglja do kupca.

➤ **7. postojanka – Slap Bena**

Slap Bena ustvarja potok Bena, ki deli katastralni občini Dole pri Litiji in Šentlovrenc. Slap je zelo slikovit, saj je sestavljen iz več manjših slapičev pred osrednjim slapom, kjer voda pade v globino 8 m. V zimskem času se slap odene v ledeno preobleko, kar je za ogled še posebej privlačno.

Slika 87: Smerokaz po oglarski poti

Slika 88: Slap v zgornjem delu

(Foto: Simona Lavrič, Marec 2006)

➤ **8. postojanka – Borje**

Pridemo do romarske cerkve sv. Katarine in sv. Roka. Njeno osnovo so kot kapelo postavili že grofje Svibenski. Orientirana je v smeri sever – jug, na vzhodni strani pa ima zvonik.

Slika 89: Borje (Vir:www.posavskohribovje.si)

➤ **9. postojanka – Dobovica**

Če med potjo postanemo lačni ali žejni se lahko okrepcamo v kmečkem turizmu pri Krjan, ki leži na nadmorski višini 760 m.

Slika 90: Kmečki turizem Krjan (Vir:www.posavskohribovje.si)

➤ **10. postojanka – Kovačija**

Kovaštvo pri Mandelj je družinska tradicija. V stari kovačiji imajo še danes peresno kladivo (t.i. norca), ki je bil poleg kovaškega ognjišča osnovna delovna priprava v kovačiji.

➤ **11. postojanka – Razgledna točka**

Razgled se nam od tu razprostira poti Bližnjemu očaku Kumu.

➤ 12. postojanka – Zavrh, Valvasorjev dvorec

Na koncu pridemo do posebnega poslopja, gradiča Zavrh ali Valvasorjevega lovskega dvorca, imenovanega Neudorf. Zanimivo je, da je bil nekaj časa gospodar gradu Janez Vajkard Valvasor. Posebnost tega gradu pa je, da iz njega vodi skrivni rov, dvorec pa ima tudi viteško dvorano.

Slika 91: Valvasorjev dvorec v Zavrhu (Vir: Simona Lavrič, Marec 2006)

Zaradi zanimive lege in drugih naravnih znamenitosti, je območje turistično zanimivo. Turiste bi lahko privabila bogata zgodovina (cerkve), prikaz starih obrti (kovaštvo, žagarstvo, mlinarstvo), gostinska ponudba, prireditve, kolesarstvo, pohodništvo, smučanje, neokrnjena narava in drugo. Ponudnike gostinskih storitev bi bilo treba še bolj vzpodbuditi h kvalitetnejši in izvirnejši ponudbi in medsebojnemu sodelovanju, saj je pomemben celovit pristop na trg.

4.4.4 Predlog ureditve

Pri temeljnih usmeritvah bodoče prostorske ureditve se je treba osredotočiti zlasti na prostorske strukture v povezavi z ekonomskim in socialnim razvojem, na razvoj poselitve, na preobrazbo ruralnih območij, na razvoj prometne in druge infrastrukture, na varstvo okolja ter naravne in kulturna dediščine.

Predlog ureditve naselja Dole pri Litiji je podan v okviru treh tematskih sklopov: prometna ureditev, ureditev zelenih površin in ureditev grajene strukture.

Prometna ureditev

Prometna infrastruktura na območju Dol pri Litiji je slaba. To pomeni, da je še veliko cest neasfaltiranih, da je potrebno obnoviti in vzdrževati stare ceste in s tem posodobiti obstoječe prometno omrežje. Prometna ureditev naj bo prilagojena razmeram in potrebam naselja, ne le potrebam tranzitnega in motornega prometa. Na cesti je potrebno urediti površine za pešce in upoštevati kvalitetne elemente dosedanjih ureditev.

V samem naselju Dole je cesta asfaltirana, vendar bi jo bilo treba v zgornjem delu obnoviti. V tem delu je moteče tudi kamenje, ki se občasno usipa na cesto in povzroča nevarnosti v prometu. Potrebna bi bila mreža, ki bi omogočila zaustavitev padanja kamenja na cestišče. Na križišču pri stari šoli se cesta razcepi na levo proti Gabrovki in na desno proti Šentrupertu.

Proti Gabrovki je cesta ozka, zato bi bilo potrebno klanec Sopihowec na nekaterih predelih širiti. Tudi na to cesto občasno pada kamenje in ovira promet. Cesta proti Šentrupertu je makadamska in bi jo bilo potrebno pripraviti za asfaltiranje in asfaltirati. Poleg lokalnih in dovoznih poti je potrebno vzdrževati tudi kolovoze. Prometni režim se z ureditvijo ne spremeni veliko.

V osrednjem delu naselja bi bilo potrebno opremiti cesto s pločnikom in s talnimi označbami za pešce, kar bi omogočilo varnejšo pot šolarjev in starejših ljudi. Pločniki naj bi potekali ob cesti od stare šole do nove šole, ob kapelici pri cerkvi in od mrliške vežice do križišča pri stari šoli. Takšna ureditev bi omogočila šolarjem varnejši prihod do šole, saj je cesta od križišča do nove šole ozka. Križišče pri stari šoli je zelo nevarno za pešce, saj ni zebre, ki bi omogočila pešcem varen prehod na drugo stran ceste, zato bi bilo potrebno urediti talne označbe za prehod čez cesto.

Za mirujoči promet so potrebne urejene parkirne površine. Potrebno je poskrbeti za boljše označevanje parkirišč, kar pripomore k njihovi pravilni uporabi. Parkirišča okrog pošte, prodajnega centra Dole, šole in podjetja Rotal so dobro urejena. Potrebno bi bilo urediti parkirišče ob cerkvi, kjer je zdaj še makadam.

Poleg fizične ureditve cestišč je za naselje pomembna tudi urejena in čista okolica. V ta namen je potrebno namestiti nove prometne znake, klopi, koše za smeti,...

Ker naselje nima ustrezne avtobusne postaje, bi jo bilo smiselno postaviti ob cesti nasproti cerkve.

Ureditev zelenih površin

Za videz nekega naselja je poleg lepo urejene grajene strukture pomembna tudi urejena okolica. Za podeželsko naselje, kot so Dole pri Litiji je značilna velika pokritost z zelenimi površinami. Skoraj vsak dom ima poleg dvorišča kakšno zelenico, zelenjavni ali okrasni vrt, živo mejo ali večje drevo. Ob robu naselja pa se razprostirajo travniki in nekaj sadovnjakov.

Dole se s svojim zelenjem lepo vključujejo v okolico. Kjer je potrebno, je dobro uravnovežiti odnose med polnimi in praznimi zelenimi površinami. To pomeni, da je ponekod potrebno drevje posaditi, drugod pa ga odmakniti in dati prednost nižjim rastlinam. S takšnimi posegi bi lahko izboljšali oblikovno podobo naselja, odprli poglede na zanimive točke in skrili moteče poglede na industrijski obrat.

Urejeno okolico osnovne šole, pošte in športnega igrišča je potrebno ohraniti in jo po potrebi dodatno zasaditi z vegetacijo. Ureditev in zasaditev z zelenjem bi bila potrebna ob župnišču, ob kapelicah, novemu prodajnemu centru Dole in ob cesti, kjer potekajo obrtne dejavnosti.

Pot mimo osnovne šole nas pripelje do športnega igrišča in naprej do gozda in travnikov, kjer bi lahko uredili učne poti. Ta del bi lahko z ustreznimi sprehajalnimi in kolesarskimi potmi ter travnatimi igrišči uredili za rekreacijo in šport v naravnem okolju.

Širitev rekreacijskih površin bi bila možna med smučiščem in osnovno šolo, kjer bi lahko uredili nove površine za rekreacijo šolskih otrok in za popoldanske užitke domačinov in turistov.

Pod prodajnim centrom Dole je prostor, ki bi se ga dalo zazidati ali pa izkoristiti za obdelovalne površine. Če bi naredili obdelovalne površine bi ohranili odprt prostor in pogled na dominantno, s spodnjega dela naselja.

Ureditev grajene strukture

Pri širitvi stavbnih zemljišč smo upoštevali trditev, da je potrebno najprej aktivirati in prenoviti stare zgradbe, potem pa graditi nove, če je potrebno. Za širitev stanovanjskih objektov smo namenili prostor ob cesti Dole – Gabrovka in tako razširili že obstoječo stanovanjsko gradnjo.

Na območju okrog cerkve, stare osnovne šole in pošte so objekti namenjeni centralnim dejavnostim, gre za javno rabo površin. Ob pokopališču se nahaja mrliška vežica. V njej so rekviziti in orodja za pogrebne slovesnosti. Ker je objekt dotrajan in ne služi svojemu namenu bi ga bilo potrebno porušiti in zgraditi novega. Nasproti mrliške vežice se nahaja objekt, v katerem je kulturna dvorana, gasilski dom, frizerstvo in stanovanje. Prostori namenjeni kulturnim prireditvam so bili pred leti prenovljeni, vendar bi bila danes potrebna še temeljitejša prenova in opremljenost. Nad gasilskim domom, v katerem je gasilski kombi in gasilska oprema, je prostor, ki je bil pred leti namenjen vrtcu. Danes je vrtec v osnovni šoli in tako je ostal prostor neizkoriščen. V spodnjih prostorih omenjene zgradbe se že vrsto let nahaja frizerstvo. Lokacija salona ni ravno primerna, saj je zelo skrita in nima ustreznega svojega parkirišča.

Po selitvi trgovine v nov prodajni center je prostor bivše trgovine ostal prazen in neizkoriščen. V zgornjih prostorih omenjene zgradbe sta dve stanovanji od katerih je eno prazno, v spodnjih prostorih pa je bilo včasih skladišče trgovine. Gostilna pri Tončku je bila v zadnjih petdesetih letih zelo znana daleč naokoli. Po smrti lastnika so gostilno zaprli in danes naselje Dole nima nobenega gostišča oziroma gostilne. Ker je bila gostilna zelo znana bi jo bilo smiselno znova odpreti. Potrebna bi bila ureditev lastništva in prevzem gostilne, nadalje pa ureditev in prenova objekta ter okolice. Za turiste privlačna bi bila tudi prenočišča, za katere je prostor v zgornjih prostorih omenjene gostilne.

Industrijski oziroma obrtni objekti se na Dolah nahajajo v spodnjem delu naselja ob cesti Dole – Šentrupert. Smiselno je, da bi tu tudi ostali in da bi se morebitni novi obrtni objekti priključili na omenjeno območje, saj bi tako nastala zaključena industrijska oziroma obrtna cona. Podjetje Rotal ima urejen, moderen objekt in urejeno okolico. Ostali industrijski objekti pa so potrebni ureditve in prenove, saj se pri nekaterih že podira del ostrejšja. Potrebna bi bila tudi ureditev okolice in pospravilo starega železa, ki je nastavljeno okoli objektov in ob cesti.

V zgornjem delu naselja se nahaja območje stanovanjske gradnje. To območje predstavljajo individualne hiše in ena kmetija. Nekateri objekti so potrebni prenove, okoli bi bilo potrebno urediti okolico in tako bi naselje dobilo lepši videz.

---

5 ZAKLJUČEK

Slovenija, kot majhna država mora racionalno gospodariti s prostorom in izrabljati prednosti in lepoto podeželskega prostora. Podeželje pokriva tri četrtine Slovenije, zato mu moramo posvečati vsaj tolikšno pozornost kot mestom. Podeželje ni le ekološki izravnalni prostor mesta, rezervoar delovne sile, surovin in prostora za krepitev urbanih centrov, ampak je enakovreden segment družbe. Z ustreznim razvojem bo podeželje ostalo poseljeno, sposobno zadovoljevati vse bolj pestre potrebe celotne družbe ter ohranilo svojevrsten slog življenja prebivalcev. Brez zdravega in razvitega podeželja kot samostojen narod nimamo prihodnosti.

Čprav približno polovica prebivalcev Slovenije živi v mestih, jih ima velika večina korenine na podeželju. Večina med njimi je še vedno v stiku z vasjo svojega izvora, ker tam še živijo njihovi sorodniki ali pa se tja vračajo kot lastniki počitniških domov v adaptiranih podedovanih stavbah. Kljub tej, nekako še vedno prevladujoči podeželski kulturni identiteti, pa se razvijajo nove ruralno-urbane povezave, kar je verjetno eden od razlogov, zaradi katerih je v zadnjih 50 letih slovensko podeželje ohranilo status neproblematičnosti. Slovensko podeželje in slovenski kmetje pa se tiho, toda nepretrgoma spreminjajo. Prebivalci podeželja sprejemajo izzive mestnega življenja. Majhnost kmetijskih gospodarstev in možnosti za zaposlitev zunaj kmetijstva – praviloma v bližnjih mestih- so povzročili preoblikovanje čistih kmetij v mešane in dopolnilne kmetije. Velik del kmečkega prebivalstva pa je prešel iz kmetijskega v nekmetijske družbene sloje. Prebivalci podeželja, ki so zaposleni v mestih, prinašajo v družino elemente urbanega življenjskega sloga in urbane vrednote, ki počasi izpodrivajo tradicijo podeželja. Dodatno pa kombiniranje zaposlitve in kmetovanja ob uvajanju sodobnih tehnoloških dosežkov v kmetijstvu vodi v individualizacijo, to je samozadostnost posameznih kmetijskih gospodarstev na podeželju. To pa ima za posledico opuščanje ali pa vsaj omejevanje sodelovanja med vaščani ki je vse bolj omejeno na posebne družbene dogodke n izjemoma na določena delovna opravila. Prostočasne aktivnosti, tradicionalni običaji in vrednote vse bolj izginjajo ali pa se spreminjajo. Zelo redke so se ohranile v tradicionalni obliki. Vključitev Slovenije v Evropsko unijo bo te procese še pospešila, kar bo dodatno ogrozilo tradicionalno kulturno identiteto podeželja. Ta proces pa je moč zaustaviti ali celo preusmeriti z vključevanjem naravnih virov in kulturne dediščine v programe lokalnega razvoja ter z njihovo sočasno vključitvijo v lokalni življenjski slog. (Barbič, 2005)

Slovensko podeželje ni od včeraj. Ustvarjal ga je slovenski človek tekom stoletij, ustvarjal je pogoje za življenje, ga biotopsko strukturiral in obogatil. Toda v tej prostorski stvarnosti se dogajajo spremembe, celo dramatične; tako demografske, kulturne in socialne, saj še do včeraj preživetveno smiselne gospodarske dejavnosti, danes niso več tako prepričljivo primarne. Do včeraj je kmetijstvo predstavljalo osnovo in dopolnilne možne dejavnosti ob

---

njem, jutri pa bo kmetijstvo le še dopolnilno ali le kot aktivnost vzdrževanja kulturne krajine – zato se vedno bolj govori o strategiji razvoja podeželja namesto o strategiji razvoja kmetijstva.

Pri ureditvi in prenovi je potrebno nadaljevati kontinuiteto razvoja podeželskih naselij ter upoštevati zgodovino, kulturne posebnosti, način življenja prebivalcev podeželja in naravne danosti naselij. Pri tem moramo potrebe sodobnega človeka uskladiti z željami po ohranjanju identitete grajene dediščine na podeželju. Dediščina, ki so jo s trdom ustvarjali predniki mora biti pri razvoju izhodišče snovanja novih principov urejanja, zato jo moramo varovati za prihodnost.

Dole pri Litiji so slikovito in zanimivo naselje, z mnogimi kvalitetami, vendar se srečuje tudi s problemi in premalo izkorišča razvojne potenciale. Največji problem je padanje števila prebivalcev zaradi migracij oziroma izseljevanja, predvsem mladih ljudi v mesta. Z nalogo smo želeli prispevati k razvoju naselja v sodobno urejeno lokalno središče z ohranjenim bogastvom tradicije. Predlagana rešitev ureditve je samo ena od možnosti, kako in v kateri smeri razvijati izgled in dejavnosti naselja za napredek. Z utemeljenimi cilji in zagotovljeno prihodnostjo bi lahko mlade zadržali na podeželju. Zato je potrebno pripraviti ustrezne razvojne programe in začeti gledati na podeželje z drugačne strani.

S privlačnim oblikovanjem cest, pravilno lokacijo stavb, zasaditvijo vaškega ali naselbinskega roba obogatimo krajino in ustvarimo prijetno bivalno okolje. Posege v prostor je potrebno izvajati tako, da bo obstoječa naravna in kulturna dediščina ostala nedotaknjena. Prvobitna narava, kultura in kulturna dediščina so potencial za razvoj turizma in prednosti Dol pri Litiji, da postanejo privlačne za turiste in domačine.

Zato moramo vsi razmišljati veliko širše o skupni vrednosti kot je podeželje in lepa krajina. Le ta bo vsakega obiskovalca očarala in ga prevzela. Zato je potrebno z ustreznim znanjem in strateško pripravljenimi projekti, učinkovito stopiti na razpise razpoložljivih razvojnih programov, ter tako ohraniti tradicijo in izboljšati videz podeželja.

VIRI

Barbič, A. 2005. Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Barbič, A. 1991. Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti. Novo mesto, Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.

Bogovič, A. 1993. Vesela znanost o hišah, mestih, o podeželjih: zbornik predavanj 1992/1993. Ljubljana, KUD France Prešeren.

Bregar, R. 2002. Levstikova pot – podoba časa. Litija, Narava Bregar, Sevnno.

Celovit razvoj podeželja – Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. 1995 Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za agrarno ekonomijo.

Dole pri Litiji – kraj kjer živi oglarstvo. 2002 Brežice: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Brežice, Dole pri Litiji: Športno društvo, Sekcija za ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

Dole pri Litiji-kraj, kjer živi oglarstvo. 2002. zgibanka

Drozg, V. 1995. Morfologija vaških naselij v Sloveniji. Geografica Slovenica 27, Ljubljana, Inštitut za geografijo.

Fotografije učencev OŠ Dole, 2005

Fotografije Simona Lavrič, 2006

Gabrijelčič, P., Fikfak, A. 2002. Rurizem in ruralna arhitektura. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo.

Gabrijelčič, P. 1985. Varstvo in urejanje kulturne krajine. Magistrska naloga. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo.

Gabrijelčič, P. 2003. Končno poročilo: Razvoj podeželja in urejanje poselitvenih vzorcev in naselij na podeželju. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo.

Gabrijelčič, P. 2001. Podrobnejša pravila urejanja prostora – urejanje manjših naselij. Ljubljana, fakulteta za arhitekturo.

Godec, I. 1997. Litija – turistični vodnik. Litija, Turistično društvo.

Godec, I. 1992. Litija nekoč in danes. Košarkaški klub Litija.

Kladnik, D. 1999. Leksikon geografije podeželja. Ljubljana, Inštitut za geografijo.

Kladnik, D., Ravbar, M. 2003. Členitev slovenskega podeželja. Ljubljana, Založba ZRC.

Klemenčič, M. 2002. Podeželje na prelomu tisočletja: izzivi in problemi. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
2001. Lokalni razvojni program občine Litija, strateški del. Litija, Center za razvoj Litija.

Marinko, J. 1986. Tipologija ruralnih naselij v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja, VTOZD Arhitektura.

Marušič, I. 1998. Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji, krajine predalpske regije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje.

Marušič, I. 1998. Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji, metodološke osnove. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje.

Perko, D. 1998. Slovenske občine. Ljubljana, Mladinska knjiga

Pogačnik, A. 1999. Urbanistično planiranje. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, FGG.

Pogačnik, A. 1992. Urejanje prostora in varstvo okolja. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Pogačnik, A. 2000. Urejanje prostora za tretje tisočletje. Ljubljana, Študentska založba.

Prosen, A. 1992. Urejanje podeželskega prostora s poudarkom na ekološkem vrednotenju. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, FGG, Oddelek za gradbeništvo in geodezijo.

Prosen, A. 1993. Sonaravno urejanje podeželskega prostora. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, FGG, Katedra za prostorsko planiranje.

Prostorski planski instrumenti – k učinkovitejšim rešitvam. 2003 Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje.

Razvojni program celostnega razvoja podeželja in obnove vasi – CRPOV za območje Krajevne skupnosti Dole pri Litiji. 2002. Ljubljana.

Vrišer, I. 1978. Regionalno planiranje. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Spletne strani:

<http://www.litija.net>

<http://www.spic.tv/kum>

<http://www.arhiv.gov.si/>

http://www.majspersk.si/krajevne_skupnosti.htm

<http://www.sloving.si/sloving/reference.htm>

<http://www.burger.si/VisnjaGora/VisnjaGora.html>

<http://www.posavskohribovje.si>
